

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTİK KAYA TAHTLARI VE TAPINAK MİMARİSİ İLE İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem BALCI

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

ARALIK 2017

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTİK KAYA TAHTLARI VE TAPINAK MİMARİSİ İLE İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Özlem BALCI
(502131117)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. N. Turgut SANER

ARALIK 2017

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502131117 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Özlem BALCI, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “ANTİK KAYA TAHTLARI VE TAPINAK MİMARİSİ İLE İLİŞKİSİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. N. Turgut SANER**

İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. İlknur KOLAY

İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Nadide SEÇKİN

Kırklareli Üniversitesi

Teslim Tarihi : 15 Kasım 2017

Savunma Tarihi : 15 Aralık 2017

Aileme,

ÖNSÖZ

Dağların veya yüksek tepelerin üzerinde, manzaraya hakim konumlarda yer alan kaya tahtları, mimari bir öge olarak tapınak mimarisinin özeti durumdadır. Bu tahtlara daha önceki araştırmacılar tarafından kaya anıtları çalışmaları kapsamında değinilmiş fakat üzerine ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Tez çalışmam süresince, kaya tahtlarının kütsel bağlamını, coğrafi yayılımını, biçimsel özelliklerini, dini fonksiyonunu inceleme fırsatı buldum ve inşa edilmiş dini mimari ile ilişkisini irdelemeye çalıştım.

Tez çalışmam boyunca, fikirlerime değer veren, desteğini esirgemeyen ve yönlendirmeleri ile çalışmama büyük katkı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Turgut SANER'e teşekkür ederim. Değle'de gerçekleştirdiğimiz rölöve çalışması boyunca yardımlarını esirgemeyen Değle Köy Muhtarı Sayın Hüseyin İnce'ye ve tüm bölge sakinine de misafirperverliklerinden dolayı teşekkürlerimi iletmek isterim. Meslektaşım Burak ÖZTÜRK'e arazi çalışması ve çizimlerin hazırlanmasındaki yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen annem Semayir BALCI'ya, babam Kemal BALCI'ya ve sevgili kardeşim Özgün BALCI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kasım 2017

Özlem Balcı
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET.....	xix
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ.....	1
2. KAYA ANITLARI İLE İLİŞKİLİ KÜLTLER.....	3
2.1 Ana Tanrıça (Meter-Kybele) Kültü.....	3
2.2 Zeus ile Bağlantılı Kültler	9
2.3 Hükümdar Kültü.....	16
3. KAYA TAHTLARI.....	19
3.1 Genel Özellikler	19
3.2 Yazıtlar	21
3.2.1 Karadağ-Kızıldağ yazıtları	25
3.2.2 Midas kaya anıtları ve yazıtları	28
3.2.2.1 Midas Şehri 7 no.lu Sunak	28
3.2.2.2 Midas Şehri 10 no.lu Sunak	29
3.2.3 Kalehisar Kaya Tahtı'nın yazıtı	29
3.2.4 Zeus ve Hekate Tahtı'nın yazıtı	30
3.3 Kült Törenlerine İlişkin Veriler.....	30
4. KAYA TAHTI ÖRNEKLERİ.....	37
4.1 Anadolu	37
4.1.1 Değle Kaya Tahtı	37
4.1.2 Kızıldağ Kaya Anıtı	41
4.1.3 Pelops Kaya Tahtı	43
4.1.4 Afyon-Eskişehir-Kütahya Frig Kaya Anıtları.....	44
4.1.4.1 Midas Şehri örnekleri.....	44
4.1.4.2 Tekören Kaya Tahtı	48
4.1.4.3 Dümrek Kaya Tahtı.....	49
4.1.5 Kalehisar Kaya Tahtı	50
4.1.6 Dibektaş Kaya Anıtları	52
4.1.7 Pergamon- İlyas Tepe Kaya Tahtı	54
4.1.8 Koressos Kaya Tahtı	56
4.2 Ege Adaları-Girit.....	57
4.2.1 Daskalopetra Kaya Anıtı	57
4.2.2 Zeus ve Hekate Tahtı	60
4.2.3 Falasarna Kaya Tahtı	61
4.3 Yunanistan.....	62

4.3.1 Kral Kserkses Tahtı.....	62
4.3.2 Mouseion Kaya Tahtı.....	63
4.4 İtalya.....	64
4.4.1 Tarquinia Kaya Tahtı.....	64
4.4.2 Monterano Kaya Tahtı.....	65
4.4.3 Gabii Kaya Tahtı.....	66
4.4.4 Cerracchio Kaya Tahtı.....	67
5. KAYA TAHTLARI İLE MİMARİ ARASINDAKİ BAĞLANTILAR.....	69
5.1 Tapınaklarda Yer Alan Tahtlar ve Oturan Tanrı Heykelleri.....	69
5.2 Kaya Tahtlarının Tapınağa Dönüşmesine Örnek Olarak Pergamon / Mamurtkale.....	85
5.3 Kaya ile Mimarinin Bütünleşmesi Açısından Daskalopetra Örneği.....	88
6. SONUÇ.....	93
KAYNAKLAR.....	97
EKLER.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

- AA** : Archologischer Anzeiger
- AEM** : Archologisch-Epigraphische Mitteilungen aus sterreich-Ungarn
- Ant Journ** : The Antiquaries Journal
- DTCF** : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakltesi
- JDAI** : Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archologischen Instituts
- JHS** : Journal of Hellenic Studies
- MDAI A** : Mitteilungen des Deutschen Archologischen Instituts, Athenische Abteilung
- MDAI R** : Mitteilungen des Deutschen Archologischen Instituts, Roemische Abteilung
- TT Kong** : Trk Tarih Kongresi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1 : Kaya tahtlarında bulunan öğeler tablosu 24

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Ana Tanrıça Heykeli	6
Şekil 2.2 : Van, Meher Kapı	6
Şekil 2.3 : Yazılıkaya, sol baştan sıra ile Tanrı Hattuşaş ve Hava Tanrısı	6
Şekil 2.4 : 1 no.lu tanrıça figürini	8
Şekil 2.5 : 3 no.lu tanrıça figürini	8
Şekil 2.6 : 8 no.lu ve 9 no.lu Metropolis sikkeleri.....	8
Şekil 2.7 : Molla Mustafa Tepesi'nde bulunmuş Ana Tanrıça'ya ait terrakotta figürin parçaları.....	9
Şekil 2.8 : Gomphi sikkesi.....	12
Şekil 2.9 : Gomphi sikkesi.....	12
Şekil 2.10 : Kyrrhos sikkesi.....	13
Şekil 2.11 : Kyrrhos sikkesi.....	13
Şekil 2.12 : Kyrrhos sikkesi.....	13
Şekil 2.13 : Bithynia sikkesi.....	13
Şekil 2.14 : Larissa sikkesi.....	13
Şekil 2.15 : Olba sikkesi.....	14
Şekil 2.16 : Uzuncaburç sikkesi.....	14
Şekil 2.17 : Efes sikkesi.....	14
Şekil 2.18 : Ruvo'da bulunan hydria.....	15
Şekil 2.19 : Ruvo'da bulunan pelike	15
Şekil 2.20 : Boville'de bulunan kabartma.....	15
Şekil 2.21 : Nemrut Dağı doğu terası, tanrı tahtları.....	18
Şekil 3.1 : Kaya tahtlarının harita üzerindeki konumu.....	22
Şekil 3.2 : Kaya tahtları boyut karşılaştırma tablosu.....	23
Şekil 3.3 : Karadağ Yazıt I	27
Şekil 3.4 : Karadağ Yazıt II	27
Şekil 3.5 : Kızıladağ Yazıt I ve Hartapuş kabartması	27
Şekil 3.6 : Kızıladağ Yazıt II ve Yazıt III	27
Şekil 3.7 : Kızıladağ Yazıt IV ve Yazıt V	28
Şekil 3.8 : Midas Şehri 7 no.lu Sunak'ın yazıtı	28
Şekil 3.9 : Midas Şehri 10 no.lu Sunak'ın yazıtı.....	29
Şekil 3.10: Boğazköy'den Ana Tanrıça heykeli	36
Şekil 3.11 : Pire'den adak kabartması	36
Şekil 4.1 : Değle Kaya Tahtı ve 35 nolu kilise araziden görünüm	39
Şekil 4.2 : Değle Kaya Tahtı.....	39
Şekil 4.3 : Değle Kaya Tahtı.....	39
Şekil 4.4 : Değle Kaya Tahtı güney cephesi.....	40
Şekil 4.5 : Değle Kaya Tahtı güneydoğu cephesi.....	40
Şekil 4.6 : Değle Kaya Tahtı kuzeydoğu cephesi.....	40
Şekil 4.7 : Kızıladağ Kaya Tahtı.....	41
Şekil 4.8 : Kızıladağ haritası.....	42

Şekil 4.9 : Kızıldağ Kaya Tahtı eskiz çizimi.....	42
Şekil 4.10 : Pelops Kaya Tahtı ve Humann'a ait eskiz çizimi.....	43
Şekil 4.11 : Midas Şehri 1 no.lu Sunak görünüş.....	44
Şekil 4.12 : Midas Şehri 1 no.lu Sunak görünüş ve düşey kesit.....	44
Şekil 4.13 : Midas Şehri 7 no.lu Sunak görünüş.....	45
Şekil 4.14 : Midas Şehri 7 no.lu Sunak görünüş, plan, kesit.....	45
Şekil 4.15 : Midas 10 no.lu Sunak plan, kesit, görünüş.....	46
Şekil 4.16 : Midas 10 no.lu Sunak doğu cephesi.....	47
Şekil 4.17 : Midas 10 no.lu Sunak eskiz çizimi.....	47
Şekil 4.18 : Midas 10 no.lu Sunak kuzeydoğu cephesi.....	47
Şekil 4.19 : Tekören Kaya Tahtı plan ve kesit.....	48
Şekil 4.20 : Tekören Kaya Tahtı.....	48
Şekil 4.21 : Dümrek Kaya Tahtı plan, kesit.....	49
Şekil 4.22 : Dümrek Kaya Tahtı.....	49
Şekil 4.23 : Kalehisar Kaya Tahtı eskiz çizimi.....	50
Şekil 4.24 : Kalehisar Kaya Tahtı ön görünüş.....	51
Şekil 4.25 : Kalehisar Kaya Tahtı plan ve kesit.....	51
Şekil 4.26 : Kalehisar Kaya Tahtı.....	51
Şekil 4.27 : Dibektaş ı Yaylas ı, önde 1 no.lu Anıt, sağ arkada 2 no.lu Anıt, sol arkada 3 no.lu Anıt.....	53
Şekil 4.28 : Dibektaş ı 2 no.lu Anıt.....	53
Şekil 4.29 : Dibektaş ı 3 no.lu Anıt.....	53
Şekil 4.30 : İlyas Tepe Kaya Taht ı.....	55
Şekil 4.31 : Büyük Kaya Kutsal Alan ı, heykel kaidesi.....	55
Şekil 4.32 : Büyük Kaya Kutsal Alan ı plan, "g" ile gösterilen yüzey heykel kaidesi.....	55
Şekil 4.33 : Koressos Kaya Taht ı.....	56
Şekil 4.34 : Koressos Kaya Taht ı kesit.....	56
Şekil 4.35 : Basamaklar üzerinde tasvir edilen Daskalopetra Anıt ı.....	57
Şekil 4.36 : Daskalopetra Anıt ı'na ait görünüşler (B, C) ve plan (D).....	58
Şekil 4.37 : Daskalopetra, plan.....	58
Şekil 4.38 : Daskalopetra, güneydoğu cephesi.....	59
Şekil 4.39 : Daskalopetra, kuzey cephesi.....	59
Şekil 4.40 : Daskalopetra, güney cephesi.....	59
Şekil 4.41 : Daskalopetra, kuzey cephesi.....	59
Şekil 4.42 : Daskalopetra, doğu cephesi.....	59
Şekil 4.43 : Daskalopetra, doğu cephesi.....	59
Şekil 4.44 : Zeus ve Hekate Taht ı.....	60
Şekil 4.45 : Zeus ve Hekate Taht ı yan görünüş.....	60
Şekil 4.46 : Falasarna Kaya Taht ı.....	61
Şekil 4.47 : Falasarna Kaya Taht ı sırt yüzeyi.....	61
Şekil 4.48 : Kral Kserkses Taht ı.....	62
Şekil 4.49 : Mouseion Kaya Taht ı plan, kesit.....	63
Şekil 4.50 : Mouseion Kaya Taht ı görünüş.....	63
Şekil 4.51 : Tarquinia Kaya Taht ı.....	64
Şekil 4.52 : Tarquinia Kaya Taht ı.....	64
Şekil 4.53 : Monterano Kaya Taht ı.....	65
Şekil 4.54 : Monterano Taht ı sırtlık detayı.....	65
Şekil 4.55 : Gabii Kaya Taht ı.....	66
Şekil 4.56 : Gabii Kaya Taht ı ve sunu çukurları.....	66
Şekil 4.57 : Cerracchio Kaya Taht ı.....	67

Şekil 4.58 : Cerracchio Kaya Tahtı.....	67
Şekil 5.1 : Megalopolis, Zeus'un Tahtı	71
Şekil 5.2 : Patra, Zeus'un Tahtı	71
Şekil 5.3 : Tegea, Alea'nın Tahtı.....	71
Şekil 5.4 : Sikyon, Bacchus'un Tahtı... ..	71
Şekil 5.5 : Mantinea, Latone'nin Tahtı.....	71
Şekil 5.6 : Argos, Asclepius'un Tahtı.....	71
Şekil 5.7 : Megalopolis, Büyük Tanrıçaların Tahtı.....	72
Şekil 5.8 : Asclepius'un Tahtı.	72
Şekil 5.9 : Demeter Tahtı ve Despoena.	73
Şekil 5.10 : Apollon'un Tahtı	74
Şekil 5.11 : Apollon'un Tahtı	74
Şekil 5.12 : Zeus Tapınağı plan	75
Şekil 5.13 : Zeus Tapınağı kesit.	75
Şekil 5.14 : Elis sikkeleri	76
Şekil 5.15 : Argos Hera Kutsal Alanı.	77
Şekil 5.16 : Klasik Dönem Hera Tapınağı plan restitüsyonu.	78
Şekil 5.17 : Klasik Dönem Argos Hera Tapınağı kesit restitüsyonu.....	78
Şekil 5.18 : Argos sikkesi.	79
Şekil 5.19 : Argos sikkesi	79
Şekil 5.20 : Argos sikkesi	79
Şekil 5.21 : Zeus heykelinin restitüsyonu.....	80
Şekil 5.22 : Hera heykelinin restitüsyonu.....	81
Şekil 5.23 : Themis Tapınağı plan.....	82
Şekil 5.24 : Themis ve Nemesis'in tahtları.....	82
Şekil 5.25 : Suriye, tapınağın planı.....	83
Şekil 5.26 : Suriye, tahtın görünüşü.....	83
Şekil 5.27 : Astarte Kaya Tahtı.....	84
Şekil 5.28 : Taht heykelcikleri, Beyrut Müzesi	84
Şekil 5.29 : Mamurtkale'de bulunmuş tanrıçanın naiskos içinde yer aldığı terrakotta parçaları ve restitüsyonu.....	86
Şekil 5.30 : Kybele Tapınağı restitüsyonu.....	87
Şekil 5.31 : Kybele Tapınağı ve sunak plan restitüsyonu.....	87
Şekil 5.32 : Kybele Tapınağı kült heykeline ait kaidenin yan görünüşü	87
Şekil 5.33 : Boardman'ın Daskalopetra Anıtı restitüsyon eskizi.....	91
Şekil B.1 : Değle ören yeri plan.....	107
Şekil B.2 : Değle Kaya Tahtı vaziyet planı	108
Şekil B.3 : Değle Kaya Tahtı planı	109
Şekil B.4 : Değle Kaya Tahtı kesitler	110
Şekil B.5 : Değle Kaya Tahtı güney görünüşü.....	111
Şekil B.6 : Değle Kaya Tahtı kuzey görünüşü	112
Şekil B.7 : Değle Kaya Tahtı doğu ve batı görünüşleri.....	113

ANTİK KAYA TAHTLARI VE TAPINAK MİMARİSİ İLE İLİŞKİSİ

ÖZET

Çalışma kapsamında dağların veya tepelerin en yüksek noktasında, manzaraya hakim konumlarda yer alan kaya tahtlarının, inşa edilmiş mimari ile ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda; tezin ilk bölümünde tahtların kült bağlamı incelenmiştir. Ana Tanrıça kültü, Zeus kültü ve hükümdar kültü özelinde kaya tahtları ele alınmıştır. Sonraki bölümde, kaya tahtlarının genel özelliklerine, tahtlarda yer alan yazıtlara ve kült törenlerindeki işlevine dair edinilen bilgilere yer verilmiştir. Kaya tahtlarının coğrafi kapsamı araştırılmış; Anadolu’da, Ege Adaları’nda, Yunanistan’da ve İtalya’da örnekleri bulunduğu tespit edilmiş ve bu örnekler hakkında kısa künye bilgileri oluşturulmuştur. Künyede tahtların konumu, tarihlenmesi ve betimlemeleri bulunurken tahtlardan bahseden ilgili kaynaklara da yer verilmiştir. Örneklerin birçoğu Anadolu’dadır; coğrafi yayılımının Ana Tanrıça kültünün yayılımıyla doğru orantılı olduğu sonuca varılmıştır.

Son bölümde, kaya tahtlarının tapınak mimarisi ile ilişkisini aktarabilecek özel durum ve örnekler üzerinde durulmuştur. İlk olarak, tapınaklarda yer alan tahtlar ve oturan tanrı heykelleri incelenmiştir. Bu örneklerden sonra Pergamon kenti yakınlarında bulunan Mamurtkale Kybele Tapınağı’ndan bahsedilmiştir. Kültün ilk evrelerinde açık hava kutsal mekanlarını tanımlayan ve çevresinde kült ritüellerinin gerçekleştiği kaya tahtları, sonraki evrelerinde etrafi kapatılarak tanımlı bir alana, tapınağa dönüşmektedir. Bu dönüşüm Kybele Tapınağı üzerinden anlatılmıştır. Bölümün son kısmında kaya ile mimarinin bütünleşmesi açısından Daskalopetra Kaya Anıtı ele alınmıştır.

Tez çalışmasının amacı, kaya tahtlarının kült bağlamını anlamak, bir mimari öge olarak tapınak mimarisi ile kavram ve kısmen biçim ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Doğada yer alan çıplak kayaya oyulmuş kaya tahtlarının tapınaklara dönüşmesi anlatılırken, aynı zamanda inşa edilmiş tapınaklarda da bu kültün oturan tanrı heykellerinin tahtı olarak temsilini sürdürdüğünü ifade etmek mümkün olmuştur.

Son olarak, kaya tahtları konu olarak şimdiye kadar yapılan çalışmalarda “Mimarlık Tarihi” konularına dahil edilmemiştir. Mimari bir öge olarak değil bağımsız, adeta mekansal olmayan bir litürjik obje veya “mobilya” gibi ele alınmıştır. Bu çalışma ile mimarlığın perspektifinden kaya tahtlarına bakılmaya çalışılmış, inşa edilmiş mimariyle ilişkisi irdelenmiş; bu anlamda ilgili araştırma alanına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

ANCIENT ROCK-CUT THRONES AND THEIR RELATION WITH TEMPLE ARCHITECTURE

SUMMARY

“Rock-cut Thrones” are defined as bare rock monuments that are located on the mountains or high hills open air and are carved in the shape of a seat. High points dominating the landscape have been sacralized and are considered as “the place where God sits”. Within the scope of the study, the relationship between the rock-cut thrones and the built-architecture was tried to be established. In the first chapter of the study, the cult context of the throne was examined within this respect. While the origin of the cult, which is in relation with rock-cut throne, is the cult of Mother Goddess, there are also examples related to the Zeus cult and the sovereignty cult. Of the 21 rock-cut throne within the scope of the study, 10 are related to the Mother Goddess cult, 4 are related to Zeus cult, and 3 are related to the sovereignty cult.

In the second chapter of the study, the information acquired in relation with the general characteristics of the rock-cut thrones, the inscriptions on the throne, and their functions in the cult ceremonies were emphasized. The items that formally represent a rock-cut throne are the steps that make up a defined seating area and the base of the throne. 11 of the rock-cut thrones in the scope of the study have step in different number. The thrones are raised from the ground sometimes by means of one and sometimes several steps. The offering bowls and the inscriptions are located in the immediate vicinity of the throne as the most important evidence of the fact that the thrones have a sacred meaning. 6 of the rock-cut thrones in the scope of the study have offering bowl. The offering bowls that can be seen in front of or at the back of the throne may be of different size, shape and number. 5 of the rock-cut thrones in the scope of the study have an inscription. The inscriptions may be near the rock-cut throne as a board, and also may be in front of the steps or the base of the throne. The inscriptions provide important information about the dating of the rock-cut thrones in terms of period, understanding for which God or for which King they were built, and the learning of the cult rituals they are in relation with. During the cult ceremonies, the kings or priests sit on the throne representing God, or the statue of the God is placed on the throne. Sometimes a priest holding the God statue in his hand sits on the rock-cut throne. Prayers are said, offerings are offered to the God around the thrones. Libation ceremonies are held in the offering bowls that are on or in front of the throne. Rock-cut throne defines a cult area in the open air area, and is worshiped individually or publicly as a representative of the God.

The chronological scope of the rock-cut thrones that are studied within the scope of the study starts from the Bronze Age and extends to the Hellenistic Age. The period in which the rock-cut thrones were seen the most intensely is the Iron Age.

In the third chapter of the study, the geographic scope of the rock-cut thrones was researched. The geographical spread of the rock-cut throne is in line with the beginning and spread of the cult of Mother Goddess. In line with the fact that Mother Goddess belief arose in Anatolia, the rock-cut thrones also started being built. In accordance with the cultural interactions, the geographical spread of the rock-cut thrones has been enlarged by the promulgation of the Mother Goddess belief first to the Aegean islands and further to Greece and Italy.

The most intensive location of the rock-cut throne in Anatolia is the Eskisehir-Afyon-Kütahya region. Apart from this, in Anatolia; near Izmir, Manisa, Konya and Çorum cities there are examples of rock-cut thrones. Examples of rock-cut throne are found in Chios Island and Chalke Island among Aegean Islands; Greece is located around Athens and Megara. Examples in Italy are; Tarquinia, Monterano, Gabii and Cerracchio cities, especially in Central Italy. In the third chapter, short tag information have been created about the rock-cut throne samples found. The tag also provides information about the location, dating and the description of the thrones, the relevant sources mentioning thrones are also included.

In the last chapter of the study, the special cases and examples which may inform about the relation of the rock-cut thrones with the temple architecture were discussed. First, the thrones in the temples and the sitting God statues were examined. The representation samples of the rock-cut thrones in the temple are mostly seen in Greek temples. There are spectacular God statues sitting on the throne in the Greek temples in Argos, Tegea, Sikyon, Patra, Megalopolis and Mantinea cities. The two most important examples in the Classical Period are the Olympia Zeus cult statue and the Argos Heraion cult statue. These statues, which are of immense size and made with precious metals, show the importance given to this God in the Greek religious world. Secondly, Mamurtkale Kybele Temple, located near Pergamon city, was mentioned. The rock-cut thrones, which defined the open air sacred areas, and around which the cult ceremonies were made in the early periods of the cult, have been closed and turned into a defined area, namely to the temples. This conversion was explained through the Kybele Temple. Thirdly, the Daskalopetra Rock Monument was considered in terms of the integration of the rock with the architecture. The Daskalopetra Rock Monument is a rock-cut stone which is carved in a small temple model. The monument, which dominates the landscape on the slope of a mountain like rock-cut thrones, is entirely carved into the rock. It is in the form of a Greek temple with a low roof and an anta in Ion order, having Kybele statue sitting on the throne at the front face.

The study has been conducted bilaterally as library and field studies. In this context, the sources found in the libraries located especially in Ankara and Istanbul were used. In Istanbul, the sources found notably in German Archaeology Institute, and in Istanbul Technical University, Boğaziçi University, Atatürk Library, Salt Research Center; and in Ankara, the sources found in Ankara University Faculty of Languages, History and Geography, National Library, Turkish History Institution have been surveyed. Anatolian Civilizations Museum has been visited for the cult statues that relate to the Mother Goddess. The rock-cut throne in Değle has been documented on site for first as a genuine study within the scope of the dissertation. The rock-cut throne has been visited in September, 2017 on the site and its measurement and relief drawing were made.

The term of “Rock-cut Throne” is generally used for the rock monuments having a defined sitting area and a back-rest in the relevant fields of study and are also named as “Altar” or “Stepped Altar”. The fact that the samples of rock-cut stones reviewed within the scope of the dissertation have a defined sitting area and are in a form of “seat” has been taken as a criterion, and the name of those that were mentioned in the previous studies as altar, stepped altar or rock monument has been used with their commonly known names, without any change, in order to facilitate the researchers.

The aim of the dissertation is understanding the cult context of the rock-cut thrones, and setting forth their context, and in partial the form, relation with temple architecture as an architectural item. While explaining the conversion of rock-cut thrones carved into the bare rocks existed in the nature, it has been possible to state that this cult kept its representation as the throne of the sitting God statues also in the temples that are built.

In conclusion, the rock-cut thrones have not been included as a subject in the “Architecture History” in the studies that were conducted up to the present. They have been considered as non-architectural and non-spatial furnitures, rather than an architectural item. With this study, it is tried to consider rock-cut thrones within an architectural perspective, their relation with the built-architecture were examined; and within this context, it is aimed to provide a contribution to the relevant field of research.

1. GİRİŞ

Dağların veya yüksek tepelerin üzerinde yer alan, açık havada duran koltuk biçiminde oyulmuş çıplak kaya anıtlarına “Kaya Tahtı” denilmektedir. Manzaraya hakim, yüksek noktalara kutsallık atfedilip tahtlar “tanrının oturduğu yer” olarak görülmüştür.

Tarih öncesi çağlardan beri insanlar sezgisel olarak tanrıyı doğada aramış; bazı dağlara, mağaralara, su kaynaklarına veya ağaçlara kutsallık atfetmiştir. Gökyüzüne yakınlığı ve büyüklüğü ile insanları etkileyen dağlar bazen “tanrı” olarak görülüp kutsal sayılmış bazen de “tanrının evi” olarak görülmüştür. Dağlarla beraber dağı oluşturan çıplak kayalara ve bu kayalara kabaca oyulmuş tahtlara da kutsallık atfedilmiştir. Tanrıyı doğada arayan insan, çıplak kaya kütlelerini şekillendirerek tanrının yerini oluşturmuştur; tanrıyı doğrudan şekil olarak oluşturmaya çekindiği için onu soyut olarak betimlemiştir. Tanrının soyut bir ifadesi olan tahtlar -tanrı orada oturuyormuş gibi- kült törenlerini çevresinde toplamıştır. Tahtların tanımladığı açık hava kutsal mekanlarında kült ritüelleri gerçekleştirilmiştir.

Kent merkezlerinden uzakta doğal kayalık alanlarda yer alan kaya tahtlarının tanımladığı bu mekanlar zamanla inşa edilmiş mimariye dönüşmüştür veya kent içinde yer alan tapınaklarda; bu eski doğa kültürünün devamı olarak tanrılar tahtta oturur vaziyette betimlenmiştir. Klasik Dönem’e gelindiğinde tapınaklar içinde devasa boyutlu tahtta oturan tanrı heykelleri yapılmıştır.

Kaya tahtlarının ilintili olduğu kültürün kökenini Ana Tanrıça kültürü oluşturmakla beraber Zeus kültürü ve hükümdar kültürü ile ilişkili örnekler de bulunmaktadır. Tezin amacı; kaya tahtlarının arka planındaki kült olgusunu ve kaya tahtları ile ilintili kült ritüellerini anlamak, kaya tahtı örneklerini taramak; bu örneklerin coğrafi ve tarihsel bağlamını göz önünde bulundurularak inşa edilmiş mimari ile ilişkisini irdelemektir. Bu anlamda kaya tahtları, mimari bir heykel değil de mimari bir unsur durumundadır.

Çalışma kapsamında ele alınan kaya tahtı örneklerinin kronolojik kapsamı; Tunç Çağı’ndan başlayarak Helenistik Dönem’e kadar uzanmaktadır. Araştırmacılar tarafından kaya tahtlarının tarihlemesi, varsa üzerinde veya yakınında bulunan bir

yazıttan, çevresinde bulunan terrakotta parçalarından ve benzer kaya anıtı örneklerinin tarihinden yola çıkılarak öngörülmüştür. Ayrıca bazı öngörüler Eskiçağ yazarları tarafından yazılan metinlere ve tahtlarla ilgili mitolojide yer alan efsanelere dayandırılmıştır. Tarihlemeyle ilgili tartışmalara girmeden var olan tarihlemeler kabul edilerek tez çalışması yürütülmüştür. Bu bağlamda kaya tahtların yoğun olarak görüldüğü zaman dilimi Demir Çağı'dır.

Kaya tahtlarının coğrafi yayılım alanı Ana Tanrıça kültünün başlangıcı ve yayılımıyla paralellik göstermektedir. Anadolu'da doğan Ana Tanrıça inancıyla beraber kaya tahtları da yapılmaya başlanmıştır. Kültürel etkileşimler doğrultusunda önce Ege Adaları'na ilerleyen dönemlerde Yunanistan ve İtalya'ya Ana Tanrıça inancının taşınmasıyla kaya tahtlarının coğrafi yayılımı da genişlemiştir.

Çalışma, kaya tahtları ve inşa edilmiş mimari arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilecek özel durum ve örneklere dayanarak ilerlemiş olup kütüphane ve arazi çalışması olarak iki yönde yürütüldü. Bu bağlamda özellikle Ankara ve İstanbul'da bulunan kütüphanelerde yer alan mevcut kaynaklardan yararlanıldı. İstanbul'da, başta Alman Arkeoloji Enstitüsü olmak üzere, İstanbul Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Kitaplığı, Salt Araştırma Merkezi'nde; Ankara'da Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu'nda yer alan kaynaklar tarandı. Ana Tanrıça kültü ile ilgili kült heykelcikleri için Anadolu Medeniyetleri Müzesi ziyaret edildi. Tez kapsamında özgün bir çalışma olarak Değle'de yer alan kaya tahtının ilk kez yerinde belgelemesi yapıldı. 2017 Eylül ayında araziye gidilerek kaya tahtının ölçümü ve rölöve çizimi yapıldı.

İlgili çalışma alanlarında "Kaya Tahtı" kavramı genellikle tanımlı bir oturma alanı ve sırtlığı olan kaya anıtları için kullanılmakla beraber "Sunak" veya "Basamaklı Sunak" olarak da adlandırılmaktadır. Tez kapsamında ele alınan kaya anıtı örneklerinin tanımlı bir oturma alanı olması ve "koltuk" biçimine yakın olması bir kriter alınmış olup daha önceki çalışmalarda sunak, basamaklı sunak veya kaya anıtı gibi tanımlarla anılmış olanların ismi, araştırma yapanlara kolaylık sağlaması açısından değiştirilmeden yaygın bilinen isimleri ile kullanılmıştır. Tez kapsamında asıl anlatılmak istenen kavram ayrımları değil kaya tahtlarının mimari ile ilişkisidir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda kendi çerçevelerinde değerlendirilen kaya tahtlarının aslında inşa edilen tapınak mimarisinin bir özeti olduğunu anlatmak ve bu bakımından Mimarlık Tarihi konularına dahil edilebileceği önerisini sunmaktır.

2. KAYA ANITLARI İLE İLİŞKİLİ KÜLTLER

Demir Çağı'nda daha yaygın görülen ve dini amaçlarla yapıldığı düşünülen kaya anıtlarının bağlamı başta Ana Tanrıça kültü, daha sonraki dönemlerde Zeus kültü ve hükümdar kültü ile ilişkilidir. Bu anıtlar kayaya oyulmuş cepheler, nişler ve sunaklar gibi çok çeşitli biçimlerde bulunmaktadır. Basamaklı sunaklar niteliği ile de ele alınan kaya tahtları Anadolu, Ege Adaları, Yunanistan ve İtalya'nın çeşitli bölgelerinde görülmektedir. Anadolu'daki örnekler genellikle Ana Tanrıça kültü ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bu bölgede Zeus kültü ve hükümdar kültü ile de ilişkilendirilen kaya tahtları bulunmaktadır. Yunanistan ve Ege Adaları'nda çoğunlukla Zeus kültü ile bağlantılı örnekler yer almaktadır. Hükümdar kültürleri ile bağlantılı kaya tahtları ise hem Anadolu'da hem de Yunanistan'da bulunmaktadır.

2.1 Ana Tanrıça (Meter-Kybele) Kültü

Tanrıçanın adı ilk olarak M.Ö. 7. yüzyıla ait bir Frig yazıtında ortaya çıkmıştır. Bu yazıtta tanrıçaya Frig dilinde Matar, yani "Ana" diye seslenilmiştir. Yunanistan'da "Meter", Roma'da ise "Magna Mater" unvanlarını almıştır. Bu unvanlara ek olarak, Yunanistan ve Roma'da çoğunlukla Frig dilindeki "kubileya" sıfatından türetilen bir adla, Kybele veya Cybele olarak anılmıştır. Yunanca ve Latince metinlerde Kybele veya Cybele bir sıfat değil, tanrıçaya ait özel bir ad olarak yer almıştır (Roller, 2013, s.20-21).

Ana Tanrıça, Anadolu'nun en eski ve önemli tanrılarından ve yaygın tapınım görmüştür. Kökeni Anadolu'da bulunan Ana Tanrıça inancı bolluğun, bereketin ve üretkenliğin sembolü kabul edilmiştir. Neolitik Dönem'den beri var olduğu düşünülen Ana Tanrıça kültürünü destekleyecek iki önemli yerleşim yeri bulunmaktadır: Çatalhöyük ve Hacılar. Her iki yerleşim yerinden elde edilen buluntular kadının toplumun dini hayatındaki önemini yansıtmaktadır (Roller, 2013, s.49). Çatalhöyük buluntuları; heykelcik, duvar resimleri ve kabartmalardan oluşmaktadır. Dinsel amaçlı olarak kullanıldığı düşünülen odaların içinde ele geçen buluntularda doğum yapan ve küçük çocuklar taşıyan kadın tasvirleri yer almaktadır. Mellaart tarafından

“Anadolu’nun Ana Tanrıça betimleri” olarak yorumlanan bu buluntuların başında, iki yanında leoparların bulunduğu bir tahtta oturan tanrıça heykeli gelmektedir (Şekil 2.1) (Mellaart, 1988, s. 86; Roller, 2013, s.53).

Frigyalı Ana Tanrıça Anadolu’nun dini yaşamında önemli bir yere sahip olana kadar M.Ö. 6.bin ile M.Ö. 1.bin yılları arasında Ana Tanrıça kültürünü destekleyecek doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır (Roller, 2013, s.64). Ana Tanrıça kültü, Tunç Çağı’nda Hitit uygarlığında; Demir Çağı’nda ise Geç Hitit, Frig ve Urartu kültürlerinde yer bulmuştur. Demir Çağı içinde yer alan Anadolu uygarlıkları Ana Tanrıça inancını benzer şekilde yaşamış ve birbirlerini etkilemişlerdir.

Paleo-Frig dönemi yazıtlarından anlaşıldığı üzere Frigya’da en önemli tanrı “Matar” veya “Ana” olarak bilinen tanrıçadır. Bu dönemde kaya anıtları üzerinde yer alan yazıtların dokuz tanesinde Ana Tanrıça’nın adının geçtiği görülmektedir (Roller, 1988, s.43). Ana Tanrıça kültürünün en karakteristik ve en kalıcı özellikleri de bu sebeple Frigya’da şekillenmiştir. Frigler, Kral Midas döneminde Orta ve Güneydoğu Anadolu’da egemenlik kurup güçlenmişlerdir (Akurgal, 1998, s. 265). Ana Tanrıça adına yapılan kutsal kaya anıtlarının çoğu Orta Anadolu’dadır. Midas Şehri kaya anıtlarından 10 no.lu Sunak üzerinde yer alan yazıtta yer alan *Tiyes* kelimesinin tanrının adına işaret ettiği öne sürülmektedir¹ (Berndt-Ersöz, 2006, s.75). Frig yazıt ve anıtlarında Ana Tanrıça’nın en çok vurgulanan yönü, onun dağlar ve yaban hayatı ile olan bağlantısıdır (Roller, 2013, s.25). Frig kaya anıtları genellikle kent dışı alanlarda yer almaktadır. Kayalar üzerine işlenen nişler, cepheler, basamaklı sunaklar ve kaya tahtlarından oluşan bu anıtlar, kutsal kabul edilen dağda açık hava tapınma mekanlarını tanımlamaktadır (4.1.4 Afyon-Eskişehir-Kütahya Frig Kaya Anıtları).

M.Ö. 9. yüzyıl ile 6. yüzyıl tarihleri arasında Van Gölü ve çevresinde yayılım gösteren Urartu kültüründe Ana Tanrıça bulunmamaktadır. Fakat Urartu kült anıtları ve Frig kaya anıtları arasında ikonografik seçimlerde ve anıtların yerleşiminde bazı benzerlikler söz konusudur. Urartular yaşadıkları bölgelerde bulunan dağlara kutsal anlamlar yüklemiş ve kayalar üzerine kült nişleri oymuşlardır (Roller, 2013, s. 82). Van yakınlarındaki Meher Kapı ve Yeşilaliç’ta bulunan Taş Kapı bu anıtlara örnektir (Şekil 2.2). Frig kültüründe de görülen kaya nişleri biçim açısından bu örnekler ile

¹ Bahsedilen yazıt hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bölüm 3.2.2.2 Midas Şehri 10 no.lu Sunak.

benzemektedir ve her iki kültür de kutsal kaya tapınım alanlarını kentsel alan dışında seçmektedir.

Hitit panteonunda Kubaba adıyla anılan tanrı, Ana Tanrıça ile benzerlikler göstermektedir. Geç Hitit döneminde önemli bir merkez olan Kargamış'ta baş tanrı konumundaki Kubaba ile Frigyalı Ana Tanrıça'nın görsel imgeleri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Geç Hititler ve Frigyalıların politik ilişkiler içinde olması bu iki kültürün sanatsal açıdan da etkileşimini beraberinde getirmiştir (Roller, 2013, s. 68-70). Hititlerde baş tanrı olan "Gök Tanrı", metinlerdeki tasvirlerde ve sanat eserlerinde dağlar üzerinde durmaktadır. Hitit dininde dağlar kutsal ve tapınılan unsurlardır. Yazılıkaya Tapınağı'nın ana sahnesinde yer alan Tanrı Hattuşaş, iki dağın üzerinde yükselmektedir. Hava Tanrısı ise tanrılaştırılmış dağlara, Nanni ve Hazzi'ye basmaktadır (Şekil 2.3) (Akurgal, 2015 s.80). Karadağ Mahaleç Tepesi'nde Fırtına Tanrısı ve Dağ Tanrısı adına yazıtlar bulunmaktadır². Karadağ'ın yakınlarında bulunan Kızıldağ üzerinde de yine Hitit dönemine ait Fırtına Tanrısı'nın adının geçtiği bir kaya tahtı ve beş adet yazıt bulunmaktadır³.

Ana Tanrıça kültü, Yunan kültürü coğrafyasında ilk olarak M.Ö. 6. yüzyılda Anadolu'nun batı kıyılarında "Meter" adı ile ortaya çıkmıştır. Tanrıça kültü, Batı Anadolu'dan kara Yunanistan'a ve daha sonra Sicilya, İtalya ve Güney Fransa gibi bölgelerdeki Yunan kentlerine yayılmıştır. M.Ö. 4. yüzyılda ise tüm Yunanistan'a yayılmış, Ana Tanrıça adına tapınaklar yapılmıştır (Roller, 2013, s.142).

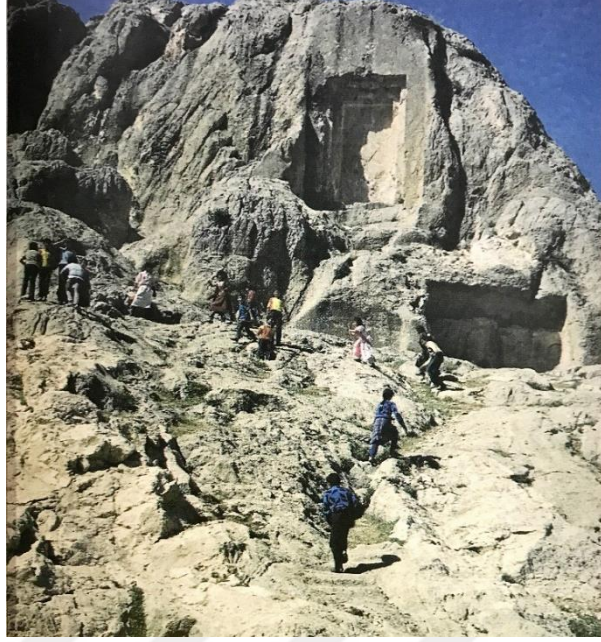
Anadolu'da yer alan Frig, Geç Hitit ve Urartu kültürleri, birbirlerini dini inanç kaynakları, tanrı tapınımı ve dini mimari konularında etkilemiştir. Doğadaki tanrısal güçler konusunda benzer sezgilere sahip oldukları ve bu gücü doğada aradıkları görülmektedir. Her üç kültürün dini inancında "dağ" kavramı kutsal bir anlam ifade etmektedir.

² Bahsedilen kabartma ve yazıtlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bölüm 3.2.1 Karadağ-Kızıldağ yazıtları.

³ Bahsedilen yazıtlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bölüm 3.2.1 Karadağ-Kızıldağ yazıtları, kaya tahtı için bk. Bölüm 4.1.2 Kızıldağ Kaya Tahtı.

Şekil 2.1: Ana Tanrıça Heykeli
Anadolu Medeniyetler Müzesi (Balcı, 2017).

Şekil 2.2: Van, Meher Kapı
(Işık, 1999, Res.13).

Şekil 2.3: Yazılıkaya, sol baştan sıra ile Tanrı Hattuşaş ve Hava Tanrısı
(Akurgal, 201, Şek. 44).

Anadolu'nun bazı dağlarında Ana Tanrıça'ya ait kült merkezleri bulunmaktadır. Tanrıça bu kutsal alanlarda o dağın adı olan özel bir sıfatla anılmıştır. Sipylos Dağı eteklerinde yer alan Magnesia kentinde Meter Sipylyene ya da Meter Plastene adını almıştır. Benzer şekilde; Smyrna'da Gallesion Dağı'nda Meter Gallesia, Pergamon Aspodene Dağı'nda Meter Aspodene, Ida Dağı'nda Meter Ida, Kyzikos'ta Dindymos Dağı'nda Meter Dindymene, Karya'daki Sparza kenti çevresinde Meter Sparzene

adıyla anılmıştır. Erythrai'da Meter Kybeleie, Kolophon'da Meter Antaia ismiyle seslenilmiştir (Roller, 2013, s.235).

Dağlarda yer alan Ana Tanrıça kutsal alanlarına başka bir örnek; ilgili dağın ismiyle anılmasa da Efes'tedir. Panayır Dağı'nın eteğinde kurulu olan kutsal alanda kayalara oyulmuş nişler vardır. Bazı nişlerin üzerinde yer alan yazıtlar tanrıçanın "Dağ Ana ve Ataların Anası" unvanlarını aldığını göstermektedir (Işık, 1999, s.3, Res. 2; Roller, 2013, s.237).

Meter Gallesia Kutsal Alanı, Metropolis kentinin yakınlarındaki Gallesion Dağı'nın yamaçlarında yer alan iki kült mağarasından oluşmaktadır. Büyük Mağara ve Küçük Mağara olarak adlandırılan kutsal alanlardan ele geçen buluntular Arkaik Dönem'den Antik Çağ'ın geç evrelerine kadar tarihlenmektedir. Kutsal alandaki sunu eşyaları arasında Ana Tanrıça'ya ait binlerce figürinin bulunması mağaraların kült faaliyetleri için kullanıldığının kanıtıdır (Meriç, 2007, iv).

Büyük Mağara'da ele geçen tüm terrakotta Ana Tanrıça figürinlerinde tanrıça tahtında oturur biçimde betimlenmiştir. Tanrıça bu betimlerde çoğunlukla sol elinde bir tympanon⁴, sağ elinde bir phiale⁵ tutmaktadır (Meriç, 2007, s.34). TK 1 no.lu figürin örneğinde; tanrıça kaideli, arkalıksız bir tahtta oturmaktadır. Sol elinde tympanon bulunmaktadır. Detaylar çok aşındığı için sağ elinde bir phiale olup olmadığı tam olarak anlaşılamamıştır. TK 3 no.lu figürin örneğinde; tanrıça kaideli bir taht üzerinde oturmaktadır. Figürinin başı korunamamıştır, sol elinde tympanon bulunmaktadır. İki örnek de M.Ö. 340 tarihinden önceye tarihlenmektedir (Şekil 2.4, Şekil 2.5) (Meriç, 2007, s.36).

Ana Tanrıça'nın Metropolis kent sikkelerinde de oturur durumda betimlemeleri yer almaktadır. M.S. 235-238 yılları arasına tarihlenen 8 no.lu sikkede tanrıça tahtında oturur vaziyette; sağ elinde phiale, sol elinde tympanon ile betimlenmiştir. M.S. 238-244 yılları arasına tarihlenen 9 no.lu sikkede tanrıça tahtında oturur vaziyette; sağ elinde phiale, sol elinde tympanon ile betimlenmiştir (Şekil 2.6) (Meriç, 2007, s.68).

⁴ Arkeoloji çalışmalarında iyi bilinen fakat Mimarlık Tarihi çalışmalarında daha az rastlanan bazı kelimeler Ekler bölümünde, sözlükte verilmiştir. Bk. Ek A.

⁵ Bk. Ek A.

Şekil 2.4: 1 no.lu tanrıça figürini (Meriç, 2007, Lev. 101/TK1).

Şekil 2.5: 3 no.lu tanrıça figürini (Meriç, 2007, Lev. 101/TK 3).

Şekil 2.6: 8 no.lu ve 9 no.lu Metropolis kent sikkeleri (Meriç, 2007, Şek. 25/No:8, No:9).

Ana Tanrıça'nın Pergamon yakınlarındaki dağlarda kutsal alanları bulunmaktadır. Kentin 30 km güneyinde yer alan Mamurtkale Kutsal Alanı'nda tanrıçaya Meter Aspordene adıyla tapılmıştır (Roller, 2013, s.246). Bu kutsal alanda tanrıçayı oturma halde betimleyen terrakotta parçaları ve figürinler bulunmuştur. M.Ö. 3. yüzyılda tanrıça adına bir tapınağın inşa edildiği bu kutsal alanda daha öncesinde de tanrıçanın tapınım gördüğü bilinmektedir. Bu kutsal alan ile ilgili ayrıntılı bilgiler 5. bölümde verilmiştir.

Pergamon yakınlarındaki bir başka kutsal alan, Pindasos (Kozak) Dağı'nda bulunmaktadır. "Kapıkaya" olarak bilinen kutsal alan, önünde bir pınar ile kaya çıkıntısı bulunan küçük bir mağaradır. Kayaya bir basamaklı sunak ve birkaç niş oyulmuştur. Tahtta oturur vaziyette tanrıçanın betimlendiği terrakotta parçalarının bulunması, burasının Ana Tanrıça kutsal alanı olduğunu kesinleştirmiştir (Roller,

2013, s.248; Ateş, 2014, s.425). Bir başka örnek ise; Kozak Dağları'nın bir uzantısı olan Molla Mustafa Tepesi'nde yer almaktadır. Molla Mustafa Tepesi üzerindeki kutsal alanda kaya yüzeylerine oyulmuş nişler tespit edilmiş ve içinde terrakotta parçaları bulunan bir sunu çukuru saptanmıştır. Terrakotta eserlerde tanrıçanın oturur haldeki figürleri (bazen naiskos⁶ içinde, bazen de serbest şekilde tahtta oturur vaziyette) betimlenmiştir⁷ (Şekil 2.7) (Ateş, 2014 s. 426 vd.).

Şekil 2.7: Molla Mustafa Tepesi'nde bulunmuş Ana Tanrıça'ya ait terrakotta figürün parçaları (Ateş, 2014, s. 429).

2.2 Zeus ile Bağlantılı Kültler

Yunan mitolojisinde Zeus, en güçlü ve en önemli tanrı olarak bilinir. Yunan panteonunda kendinden önceki bütün tanrıların krallığını ellerinden alarak baş tanrı unvanına sahip olmuştur. “Gökyüzü Tanrısı” olarak bilinen Zeus ile ilgili birçok kült bulunmaktadır. Gökyüzü ile bağlantılı olarak dağlar, güneş, ay, yıldızlar, deprem, bulutlar, rüzgar, yağmur, çığ, meteorit, gök gürültüsü ve yıldırımla ilgili olarak farklı isimlerle anıldığı kültler bulunmaktadır. Tez konusu kapsamında özellikle kaya tahtları ile ilişki kuran dağ kültleri ele alınmıştır⁸. Dağlarda yaşadığı düşünülen Zeus'a yüksek tepelerde, gökyüzüne en yakın noktalarda tapınılmaktadır. Başlıca dağ kültleri Anadolu'da Latmos, Koressos ve Olbia dağlarında Yunanistan'da Olympos Dağı'nda bulunmaktadır. Zeus, bulunduğu yerin veya dağın adına göre farklı epitetler⁹ almaktadır. Zeus dağ kültü ile ilgili arkeolojik, nümizmatik ve epigrafik belgelerde,

⁶ Bk. Ek A.

⁷ Pergamon'da bulunan Ana Tanrıça doğal kutsal alanları ayrıntılı bilgi için bk. Ateş G. (2014).

⁸ Zeus'un gökyüzü ile ilişkili diğer kültleri için bk. Cook 1914; Cook 1925; Cook, 1940.

⁹ Bk. Ek A.

Zeus'un dağlar üzerinde oturur vaziyette veya dağ üzerinde tahtta oturur vaziyette betimlendiği fark edilmektedir. Dağ kültü ile ilişkili sahnelerde genelde Zeus'la beraber asa, taht, kartal ve yıldırım atribüleri¹⁰ görülür. Eskiçağ yazılarında veya mitolojide dağın kendisinin “Zeus'un tahtı” olarak anıldığı dağlar, tepeler veya kayalar da bulunmaktadır.

Latmos dağ sırasının güneybatısında, Çomak Dağı'nın güneyinde yer alan Labranda, kutsal alan olarak kurulmuş antik kentlerden biridir. Zeus Labrandenos kült kökeninin, kentin kuzey yamacında yer alan Yarık Kaya'ya dayandığı düşünülmektedir. Yarık Kaya bu alandaki en dikkat çekici ögeyi oluşturur ve kent yerleşimi ile görsel bir ilişki kurar. Kayanın batı kenarına muhtemelen kült heykeli koymak üzere geniş bir niş oyulmuştur. Yarık Kaya'nın karşısında konumlanan sivri kayanın doğu cephesine 7 adet basamak oyulmuştur ve bu basamakları sonlandıran platform “Zeus'un tahtı” olarak adlandırılmaktadır (Baldıran ve diğ., 2002, s.144; Karlsson, 2013, s.180-182). Kültün devamında bölgede Zeus adına tapınaklar inşa edilmiştir. Kent sınırları içinde yer alan Zeus Tapınağı, Yarık Kaya'nın 70 m güney batısındadır. Antik Çağ yazarlarından Strabon da bu bölgenin kutsallığından ve tapınaklardan bahsetmektedir:

Mylasalıların iki Zeus Tapınağı vardır, Zeus Osogos ve Zeus Labrandenos. Birincisi kentin içindedir. Labranda ise kentten uzakta Alabanda üzerinden Mylasa'ya ulaşan geçidin yanında, dağ üzerinde yerleşmiş bir köydür. Labranda'da eski bir tapınak ve Zeus Stratios'un bir heykeli vardır. Bütün çevre halkı ve Mylasalılar tarafından kutsanır (Strabon, 659, XIV).

Bir diğer örnek yine Latmos dağ sırasının zirvesini oluşturan Tekerlekdağ'dır. Zirve noktası, hava ve yağmur tanrısı Zeus'un tahtı olarak kabul edilmiştir. Kültün devamında, Tekerlek Dağ'ın yaklaşık 6 km kuzeydoğusunda konumlanan Bağarcık yerleşmesinin kuzeyine Zeus Akraios adına bir tapınak yapılmıştır. Tapınağın görüş sahasında yer alan dağın Bizans döneminde de kutsallığı devam etmiştir (Peschlow-Bindokat, 2009, s.55; Peschlow-Bindokat, 2014, s.152-153).

Yunanistan'ın en yüksek tepesi olan Olympos Dağı mitolojide “Tanrıların Evi” sıfatıyla yer almaktadır. Dağ, kentin kuzeyinde, Teselya ve Orta Makedonya bölgeleri arasındadır. Tarih öncesi çağlarda dağların tepelerinde heykel olan yerlerde, Zeus için adakta bulunulmuştur. Olympos Dağı gibi yüksekte ve “gökyüzüne yakın” olan dağlarda bu tapınma gerçekleştirilmiştir¹¹ (Tryrius, 1804, s.188; Cook, 1914, s. 102).

¹⁰ Bk. Ek A.

Zeus kültünün ilk halinde, dağların tepesinde veya tepeye yakın noktasında bir sunak yer almakta ve tanrı adına ritüeller bu sunak etrafında gerçekleştirilmektedir. İkinci evrede bir sunakla beraber tanrıya ait bir heykel de bulunmaktadır. Son ve üçüncü evrede ise sunak ve heykel, etrafı tanımlı kapalı bir alan içinde yer almaktadır. Helikon Dağı'nda bulunan Zeus Helikonios adına yapılmış sunak ve Girit Ida Dağı'nda Zeus Idaios adına kayaya oyulmuş sunak ilk evre için örnek oluşturmaktadır (Cook, 1914, s.117, 118). Pergamon kentinin akropolisinde de Zeus'a adanmış büyük boyutlu, mermerden yapılmış bir sunak bulunmaktadır.

İlk evrede yanında bir tapınak veya tanrı heykeli bulunmayan sunak, Yunan inancının -Anikonik evre¹² olarak adlandırılan- erken dönemlerinin karakteristiğini oluşturmaktadır. Antropomorfizme¹³ geçişle birlikte, heykeller de Zeus'un dağ kültleri arasına katılmıştır. İlk evrede bir sunaktan başka bir şeyin olmadığı yerde artık bir sunak ve zamanla onun yanına taşınmış bir tanrı heykeli bulunmaktadır. Hymettos Dağı'nın tepesinde bir sunak ve Zeus Hymettios'un bir heykeli bulunmaktadır. Parnassos Dağı'nda Zeus'a farklı isimlerle tapınılmış, bir sunak üzerinde kurbanlar adanmış ve Zeus Parnethios adına bronz bir heykel bulunmuştur. Laphystion Dağı'nda Zeus Laphystios'un taş bir heykeli ve adına adaklar adanan bir bölgesi vardır. Athos Dağı'nın tepe noktasında bir veya daha fazla sunak ve Zeus Athetaios'un bronz bir heykeli bulunmaktadır (Cook, 1914, s.121).

Tanrı heykeli tapınak içinde uygun şekilde yerleştiğinde, üçüncü ve son evreye ulaşılmıştır. Larisa'nın tepesi, Argos akropolnde düz bir tabandan yükselen bir kaya konisi, burada Zeus Larisaios kültünü oluşturmuştur. M.S. 2. yüzyılda alanı ziyaret eden Pausanias, burada Zeus Larisaios adına bir tapınak olduğunu ve tapınak içinde de aşsaptan tanrı heykelinin yerleştirildiği bir tabanın yer aldığını belirtmiştir. Pausanias, Sagmatas Dağı (eski adı Hypatos Dağı) tepesinde bir kült heykeli ve Zeus Hypatos adına bir tapınak bulduğunu ifade etmiştir (Cook, 1914, s.121-123). Benzer şekilde Smith de, önemli bir tanrının kültü için gerekli olan unsurları; sunak, kült heykeli ve bu heykeli içeren tapınak olarak tanımlamaktadır (Smith, 2002, s. 65).

Eskiçağ görsel betimlerinde Zeus dağlar üzerinde oturur vaziyette yansıtılmıştır. Sikkeler, vazo resimleri, madalyonlar ve kabartmalar üzerinde yer alan Zeus görselleri

¹¹ Bugün dağdaki Zeus kültü dağlar içinde değişmiş bir şekilde yaşamaktadır. Dağın en yüksek tepesinde Hagios Elias şapeli yer almaktadır ve Zeus'un yerini bir anlamda Hagios Elias almıştır (Cook, 1914, s. 102).

¹² Bk. Ek A.

¹³ Bk. Ek A.

dağ kültü ile ilişkisini açıklar niteliktedir. Bazı betimlerde Zeus ile beraber tahtı da gösterilmiştir. Günümüze ulaşan ve “Zeus’un tahtı” adıyla bilinen kaya tahtları dağlar üzerindeki konumlarıyla bu betimlemeleri doğrulamaktadır.

Pindus Dağı’nın eteklerinde yer alan Gomphi (Philippopolis)’de bulunan M.Ö. 350 yılına ait sikkede, Zeus Akraios, Pindus Dağı olduğu ifade edilen bir kaya üzerinde elinde bir asa ile oturmaktadır (Şekil 2.8) (Cook, 1914, s.124, Fig. 90; Gardner, 1883, s.19, Pl. III-2; Head, 1911, s.295). Aynı bölgede bulunan, yaklaşık olarak M.Ö. 300 yılına tarihlenen sikkede Zeus kaya yerine taht üzerinde gösterilmiştir (Şekil 2.9) (Cook, 1914, s.124, Fig. 91; Gardner, 1883, s.19, Pl. III-4; Macdonald, 1899, s.450; Head, 1911, s.295).

Şekil 2.8: Gomphi sikkesi
(Cook, 1914, Fig. 90).

Şekil 2.9: Gomphi sikkesi
(Cook, 1914, Fig. 91).

Suriye’de bulunan Kyrrhos sikkelerinde Zeus Kataibates, kayaya oturur vaziyette bir yıldırım ve asa ile birlikte gösterilmiştir (Şekil 2.10) (Wroth, 1899, s. 133, Pl. XVII-4; Macdonald, 1905, 134; Cook, 1925, s.16, Fig. 3). Benzer gösterimin tanrının ayakları altına bir kartal eklenmiş örnekleri de bulunmaktadır (Şekil 2.11) (Wroth, 1899, s. 134; Macdonald, 1905, 134; Cook, 1925, s.16, Fig. 4). Bazı gösterimlerde ise tanrı tapınak içinde, tahtta oturur durumdadır (Şekil 2.12) (Wroth, 1899, s. 137; Cook, 1925, s.16, Fig. 6). Yunan Adaları’ndan biri olan Milos’un Perianti tepesinde sunak şeklinde oyulmuş bir kaya üzerinde Zeus Kataibates’in adı yazılmıştır (Smith,1897, s.9, No.22).

Bithynia’da Prousius imparatorluk sikkesinde, Zeus veya Zeus’a benzer bir dağ tanrısı Mysia’daki Olympos Dağı’nın (Uludağ) üzerinde yatar durumda gösterilmiştir (Şekil 2.13) (Cook, 1914, s.116, Fig. 85; Müllerus, 1849, s.154, Mnaseæ Frag. 30). M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen Larissa sikkesinin bir yüzünde Zeus’un başı, diğer yüzünde tahtı yer almaktadır (Şekil 2.14) (Cook, 1914, s.124, Fig. 93; Wroth, 1899, s.264, Pl. XXXI-8).

Şekil 2.10: Kyrros sikkesi
(Cook, 1925, Fig. 3).

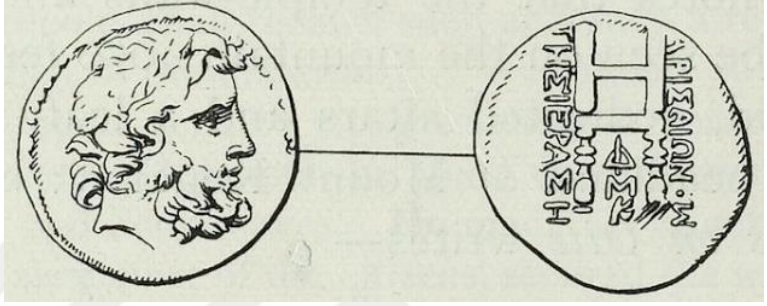
Şekil 2.11: Kyrros sikkesi
(Cook, 1925, Fig. 4).

Şekil 2.12: Kyrros sikkesi
(Cook, 1925, Fig. 6).

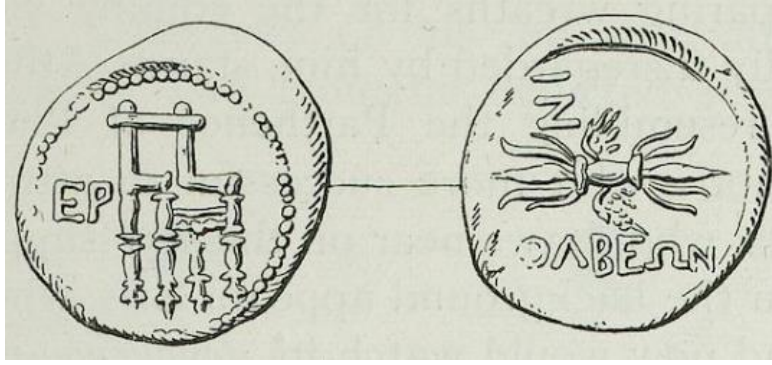
Şekil 2.13: Bithynia sikkesi
(Cook, 1914, Fig. 85).

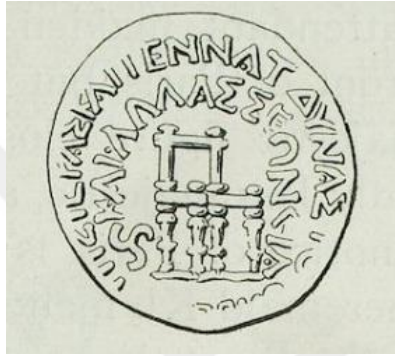
Şekil 2.14: Larissa sikkesi
(Cook, 1914, Fig.93).

M.Ö. 1. yüzyılın sonlarına tarihlenen Kilikya'daki Olba sikkesinde Zeus'un tahtı bulunmaktadır (Şekil 2.15) (Cook, 1914, s.125, Fig. 94; Hill, 1900, s.119, XXI-7). Benzer şekilde, M.S. 1. yüzyıla ait Uzuncaburç sikkesinin bir yüzünde Zeus Olbios adına kutsal bir taht olarak tasarlanmış Hieron görülmektedir (Şekil 2.16) (Cook, 1914, s.125, Fig. 95; Hill, 1900, s.124, XXII-7).

Antoninus Pius dönemine tarihli Efes'te bulunmuş bronz bir sikkede, Zeus Hyetios bir tahtta oturur olarak betimlenmiştir (Şekil 2.17). Sol elinde bir şimşek tutmakta ve yükseğe kaldırdığı diğer elinden sırt üstü uzanmış tanrının kafasına yağmur dökülmektedir. Taht Koressos Dağı'nda bir tepede yer almaktadır. Bu tepe tüm Efes Vadisi'ne hakimdir ve komşusu Peion Dağı'nın üzerine bakmaktadır. Tahtta oturur vaziyetteki Zeus'un ayakları altında, distylos in antis tipi bir tapınak yer almaktadır. Sikke üzerinde Zeus'un oturduğu dağın altında, diğer dağın tanrısı olan Peion sırt üstü uzanır vaziyette temsil edilmiştir (Cook, 1914, s. 134, Fig.100; Head, 1892, s.79, PL. VIII No:9; Head, 1911, s.577; Macdonald, 1905, s.167, Pl. VI No:9; Benndorf, 1906, s.56, Fig. 18). Koressos Dağı'nın güneydoğu tarafında, tepede Zeus'a adanmış bir kaya tahtı da bulunmaktadır (4.1.8 Koressos Kaya Tahtı).

Şekil 2.15: Olba sikkesi (Cook, 1914, s.125, Fig. 94).

Şekil 2.16: Uzuncaburç sikkesi (Cook, 1914, Fig. 95).

Şekil 2.17: Efes sikkesi (Cook, 1914, Fig.100).

Sikkeler dışında vazo resimleri ve kabartmalarda yer alan betimlemeler de Zeus'un dağ kültünü ortaya koymaktadır. M.Ö. 4. yüzyıla ait vazo resimlerinin bazılarının tep noktalarında, Zeus otururken veya bir dağın tepesinde uzanırken betimlenmiştir. Örneğin; İtalya'da yer alan Ruvo şehrinde bulunmuş bir hydriada¹⁴ Zeus sol tarafta dağın tepesinde uzanmaktadır. Sağ elinde bir asa ve sol elinde altın bir yıldırım tutmaktadır (Şekil 2.18) (Cook, 1914, s.125, Pl. XI; Furtwängler ve Reichhold, 1904, s.143, Taf. 30). Benzer bir örnek; Ruvo'da bulunmuş bir pelikede¹⁵, Zeus resmin sol tarafında Frigya'da Kelainai yakınlarında bir dağın tepesine uzanmaktadır, sol elinde üzerinde kuş figürü bulunan bir asa ve kafasında defneden bir taç bulunmaktadır (Şekil 2.19) (Cook, 1914, s.128, Pl. XII; Michaelis, 1864, PL 2,3). Boville şehri yakınlarında bulunan M.Ö. 3. yüzyılın sonlarına tarihlenen kabartmada, Zeus dağın tepesinde uzanmaktadır, sağ elinde bir asa ve ayaklarında bir kuş bulunmaktadır. Kabartmadaki dağın Rodos Adası'nın en yüksek tepesi olduğu tahmin edilmektedir (Şekil 2.20) (Cook, 1914, s.131, Fig. 98; Watzinger, 1903, Taf. I; Smith, 1901, s.244, Fig.30).

¹⁴ Bk. Ek A.

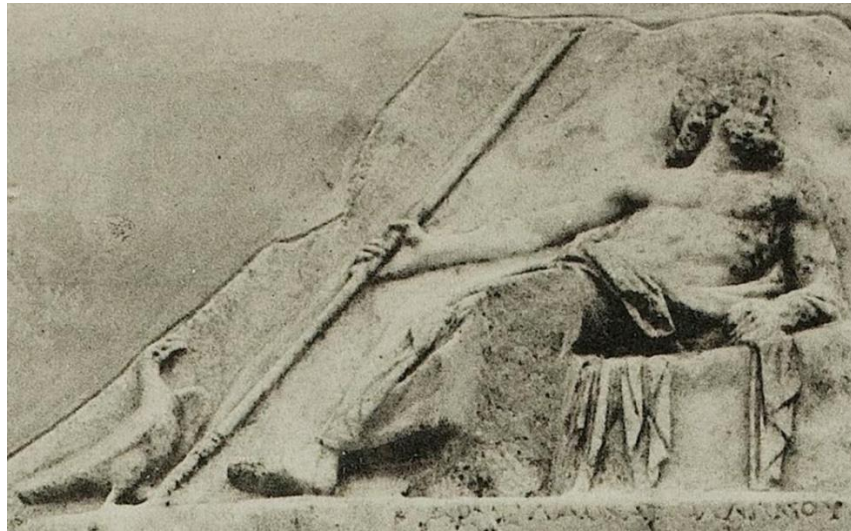
¹⁵ Bk. Ek A.

Şekil 2.18: Ruvo'da bulunan hydria (Cook, 1914, Pl. XI).

Şekil 2.19: Ruvo'da bulunan pelike (Cook, 1914, Pl. XII).

Şekil 2.20: Boville'de bulunan kabartma (Cook, 1914, Fig. 98).

2.3 Hükümdar Kültürleri

Dini amaçlarla yapılan kaya anıtları genellikle tanrılara adanmıştır fakat hükümdarlara adanan örnekler de mevcuttur. Bu örnekler hükümdarın kendini tanrıya denk gördüğü veya tanrının temsilcisi olarak tanımladığı kültür anlayışı içinde yer almaktadır.

Hitit kültüründe hükümdarlar, tanrının yeryüzündeki temsilcisi olmakla beraber öldükten sonra tanrı sıfatı kazanmışlardır (Demirci ve Falay, 2016, s.41). Hitit kaya anıtlarında hükümdar betimlemelerinin olduğu kabartmalar ve isimlerinin geçtiği yazıtlar bulunmaktadır. M.Ö. 11-7. yüzyıllar arasına tarihlenen Kızıldağ Kaya Tahtı'na ait Hitit yazıtında¹⁶ (Yazıt IV) Kral, “Fırtına Tanrısı'nın Sevgilisi” olarak tanımlanmıştır (Şekil 4.7). Yazıtta belirtildiğine göre, kral başarıyla tamamladığı seferden sonra tanrılara teşekkür için tahtı yaptırmıştır. Kaya tahtının 50 m kuzeyinde Kral Hartapus'un tahtta oturur vaziyette bir kabartması bulunmaktadır (Şekil 3.5) (Karauğuz ve diğ., 2002, s.8). Kralın oturur vaziyetteki bu figürü, tanrıyı temsil ettiğinin bir ifadesidir.

Kral adına yapılmış başka bir kaya anıtı örneği ise Sipylos Dağı'nda yer alan Kral Pelops Kaya Tahtı'dır¹⁷ (Şekil 4.10). Pausanias, ülkesinde Tantalos ve Pelops'tan izler bulunduğunu; adını Tantalos'tan alan bir göl, göze çarpan bir mezar ve Sipylos Dağı'nın tepesinde, Plastane Ana Kutsal Alanı'nın yukarısında Kral Pelops Tahtı'nın bulunduğunu belirtmektedir (Pausanias, 5.13). Tahtın yeri ile ilgili farklı görüşler olsa da Sipylos Dağı'nın Pausanias'ın bahsettiği dağ olduğu görüşü yaygındır. Akurgal tarafından M.Ö. 9-6. yüzyıllar arasına tarihlenen anıt, Pausanias'ın eserinde bahsettiği Pelops Tahtı olarak kabul edilmektedir (Akurgal, 1945, s.11). Bossert, anıtı kaya işçiliğinin Hitit tekniğine benzemesinden dolayı Hitit dönemine tarihlemektedir (Bossert, 1942, s.23 vd, Şek. 141-144). Bean'in görüşüne göre, form ve boyut özellikleri ile Sipylos Dağı üzerinde yer alan taht, Antik Çağ'da Pelops'un Tahtı olarak anılabilecek niteliklere sahiptir (Bean, 1995 s.42).

Tahtın bulunduğu kaya yerleşiminin batı ve güney sınırını derin uçurumlar oluşturmaktadır. Efsaneye göre, Sipylos kenti büyük bir depremle yarılmış, Tantalos Krallığı sulara gömülmüştür. Tahtın bulunduğu kaya yerleşiminin batı yanındaki derin

¹⁶ Bahsedilen yazıt hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bölüm 2.2.1 Karadağ-Kızıldağ yazıtları.

¹⁷ Bahsedilen kaya tahtı için bk. Bölüm 4.1.3 Pelops Kaya Tahtı.

uçurum bu efsane ile ilişkilendirilmektedir. Krallığın yok olmasından sonra Tantalos'un oğlu Pelops, Yunanistan'a giderek Peloponnesos Yarımadası'nda yeni bir krallık kurmuştur. Sipylos Dağı üzerinde yer alan kaya tahtının, Pelops'un yeni kurduğu krallığın bir simgesi olarak kutsal anlam kazanmış olabileceği düşünülmektedir (Erhat, 1972, s. 239; Doğan, 2007, s.74).

Hükümdarın ayrıcalıklı konumunun temsiline bir örnek olarak, Kerata Dağı üzerinde Kral Kserkses adına kayaya oyulmuş bir taht yer almaktadır¹⁸ (Şekil 4.48). Herodot'un verdiği bilgiye göre Kral, Salamis Savaşı sırasında Abydos'un ortasına geldiğinde tüm orduyu görmek istediği için bu tahta oturmuştur. Kaya tahtı kralın isteği üzerine Abydos yerlileri tarafından yapılmıştır (Herodot, 7.44). Reichel, Megara ve Eleusis arasında uzanan Kerata Dağ sırasının en yüksek tepesinde yer alan kaya tahtının şüphesiz eski bir kült anıtı olduğunu belirtmektedir. M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen tahtın daha eski tarihli olduğunu, ilerleyen dönemlerde Kserkses'in adıyla anıldığını ifade etmektedir (Reichel, 1898, s.65).

Kral Kserkses Tahtı örneğine benzer olarak, Kral Ptolemaios Euergetes, Asya fethinden sonra Etiyopya'nın bir kıyı kenti olan Adule'ye geçmiştir ve ordularının toplanmasını denetlerken beyaz mermerden oyulmuş bir taht üzerinde oturmuştur. M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen taht, Adule'nin girişinde yer almaktadır ve Ptolemaios tarafından Savaş Tanrısına adanmıştır (Chishull, 1728, s.73-87; Pashley, 1837, s.68). Herodot'un öne sürdüğü, Kserkses Tahtı'nın kral tarafından savaş öncesinde yaptırıldığı görüşü doğru kabul edilirse; Adule'deki tahta benzer şekilde Savaş Tanrısına adanmış olması muhtemeldir.

Tanrı niteliğinde bir kral olan Antiokhos I, M.Ö. 1. yüzyılda Nemrut Dağı'nın zirvesinde, kendi adına görkemli bir mezar anıtı ve kutsal alan (hierothesion) yaptırmıştır. Hierothesion kelimesinin anlamı "içinde kutsal bir nesne barındıran yer"dir. Bu bağlamda Nemrut Dağı tanrısallığa yükseltilmiş Kral Antiokhos'un mezarının bulunduğu bir yerdir (Dörner, 1990, s.19).

Nemrut Dağı'nın tam zirvesinde kırma taşların yığılmasıyla oluşturulmuş bir tümülüs¹⁹ bulunmaktadır. Tümülüsün doğu ve batısında devasa heykellerin olduğu iki

¹⁸ Kaya tahtı için bk. Bölüm 4.3.1 Kral Kserkses Tahtı.

teras ve her terasta tahtta oturan beş tanrı heykeli aynı sıra ile yer almaktadır. Soldan sağa Tanrı-Kral Antiokhos I, yanında ülkenin Ana Tanrıçası Kommagene, tam ortada Baştanrı Zeus-Oromasdes, onun yanında Apollon-Mithras ve en sağda Herakles-Artagnes'in heykeli durmaktadır (Şekil 2.21) (Humann ve Puchstein, 1890, s.328; Dörner, 1990, s.14-15). Kralın, tanrılarla beraber kendi heykelini diktirmesi kendine tanrı özelliği atfettiğini ortaya koymaktadır. Doğu terasında taht kaidelerinin arkasında Antiokhos I tarafından yazdırılan kült yazıtı²⁰ yer almaktadır. Kral bu kült yazıtında tepenin tüm tanrılarının ortak tahtı olduğunu ve onları temsilen heykellerinin kutsanarak dikildiğini belirtmiştir. Heykeli bulunan tanrılarının doğum günlerinin bir kült töreni ile kutlanmasını emretmiştir. Tanrılarla beraber kendi doğum günü için de aynı emirde bulunması kendini tanrılara eş gördüğünün bir ifadesidir (Dörner, 1990, s.27; Şahin, 1998, s.31-35).

Şekil 2.21: Nemrut Dağı Doğu Terası, tanrı tahtları (<http://nemrut.org.tr>).

¹⁹ Tümülüsün zirvesi batı terasından 49, 80 m yüksekte; batı terasından 10, 35 m daha yukarıda konumlanan doğu terasından ise 39, 45 m yüksekte yer almaktadır (Dörner, 1990, s.20).

²⁰ Nemrud Dağı kült yazıtı metin ve çeviri için bk. Şahin, 1998.

3.KAYA TAHTLARI

3.1 Genel Özellikler

Anadolu'da gelişen Ana Tanrıça inancı M.Ö. 7. yüzyılın sonları ile M.Ö. 6 yüzyılda Yunanistan'a geçmiştir. Helenistik Dönem'de hem Batı Anadolu'daki Yunan kentlerinde hem de kara Yunanistan'da önem kazanan Ana Tanrıça inancı, M.Ö. 3. yüzyılda Roma'ya ulaşmıştır (Roller, 2013, s.22,23). Kültürün coğrafi aktarımı doğrultusunda kaya tahtları da benzer bir yayılım göstermiştir. Erken tarihli kaya tahtı örnekleri Anadolu'da yer alırken, ilerleyen dönemlerde sıra ile Ege Adaları'nda, Yunanistan'da ve İtalya'da görülmüştür.

M.Ö. 17. yüzyıl ile M.Ö. 1. yüzyıl arasına, geniş bir zaman aralığına tarihlenen kaya tahtlarının daha yoğun görüldüğü dönem Demir Çağı'dır. Tez kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda kaya tahtlarının Anadolu'da en yoğun biçimde bulunduğu yer, Demir Çağı'nda Frigler'in egemen olduğu Eskişehir-Afyon-Kütahya bölgesi olarak tespit edilmiştir. Bunun dışında Anadolu'da; İzmir, Manisa, Konya, Çorum şehirlerinin yakınlarında kaya tahtı örnekleri bulunmaktadır. Ege Adaları'ndan Sakız Adası ve Chalke Adası'nda, Yunanistan'da Atina ve Megara çevresinde kaya tahtı örnekleri yer almaktadır. İtalya'daki örnekler ise; Tarquinia, Monterano, Gabii ve Cerracchio şehirleri başta olmak üzere Orta İtalya'da görülmektedir (Şekil 3.1).

Genellikle kent dışında; doğada konumlanan kaya tahtlarından bazıları yerleşim yeri içinde bulunmakta ve kentle görsel ilişki kurmaktadır. Örneğin; Zeus ve Hekate'nin Tahtı, Kastro Tepesi'nde bir akropolün yamaçlarında konumlanarak kentin görüş sahasına dahil olmaktadır (Gaifman, 2012, s.163). Pelops Kaya Tahtı'nın da Tantalos kentinin yakınlarında konumlandığı bilinmektedir fakat bugün kentin yeri tam olarak bilinmediğinden taht ile arasındaki görsel ilişkisi belirsizdir (Bean, 1995, s.37). Kaya tahtları genellikle dağların veya tepelerin en yüksek noktasında yer almaktadır; çoğunlukla manzaraya hakim konumlara sahip ve çevre içinde röper noktası oluşturan kayalara oyulmuştur, fakat daha düz alanlarda yer alan örnekleri de bulunmaktadır. Örneğin; Midas Şehri 1 no.lu Sunak, 7 no.lu Sunak ve 10 no.lu Sunak, Midas Şehri

Platosu'nda; Dibektaş Kaya Anıtları ise Yıldız Dağı'nın eteklerinde durmaktadır. Kaya tahtlarının konumlanmasında tek bir ortak yön yoktur, yine de doğu, güney, güneybatı ve güneydoğu cepheleri tahtların baktığı hakim yönler arasındadır.

Kaya tahtları genel olarak insan ölçeğinde olmakla beraber daha büyük boyutlu olanları da vardır (Şekil 3.2). Örneğin Pelops Kaya Tahtı tek kişilik bir oturma birimine sahiptir, ancak oturma alanı üç kişinin rahatlıkla oturacağı genişliktedir. Diğer bir örnek, Falasarna Kaya Tahtı'nın sırtlık ve kolçaklarının yüksekliği birbirine oldukça yakındır, 2 metrenin üzerindedir (Cook, 1914, s.147). Orta İtalya'da görülen örnekler insan ölçeğindedir ve diğer kaya tahtlarına göre daha mütevazî boyutlardadır.

Bir kaya tahtını biçimsel olarak ifade eden öğeler; tanımlı bir oturma alanı ve tahtın kaidelerini oluşturan basamaklardır. Tez kapsamında ele alınan tüm kaya tahtları tanımlı bir oturma birimine sahiptir. Tahtların sırt kısmı, sabit bir şekli olmamakla beraber bazı örneklerde kavisli, bazılarında ise köşelidir. Genellikle tek oturma biriminden oluşan kaya tahtlarının ikili örnekleri de bulunmaktadır: Karaman'da bulunan Değle Kaya Tahtı, Chalke Adası'ndaki Zeus ve Hekate Tahtı ile Cerracchio'da bulunan ikili kaya tahtı bu örneklerdendir. Bunun yanında tek oturma birimli ve çift idollü örnekler de bulunmaktadır: Midas Şehri'ndeki 1 no.lu, 7 no.lu ve 10 no.lu sunakların sırt kısmında yan yana iki idol bulunmaktadır. Işık'ın belirttiğine göre; sırt kısmı tanrıya ait gövdeyi, yuvarlak çizgiler ise başı temsil etmektedir. Ana Tanrıça, tahtıyla bütünleşmiştir ve bu şekilde soyut bir resimle tahtta oturur halde betimlenmiştir (Işık, 1999, s.7, Res. 20). İstisna bir örnek olarak; Atina'da Mouseion Tepesi'nde (farklı işlev atfedilen) yedi oturma birimli kaya tahtı yer almaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan 21 adet kaya tahtının 11 tanesinde basamak bulunmaktadır (Çizelge 3.1). Tahtlar bazen tek bazen çok sayıda basamakla yerden yükseltilmiştir. Azlığı veya çokluğu özel bir anlam taşımayan bu basamakların "yükselişi" temsil ettiği kabul edilmektedir (Baldıran ve diğ, 2002, s.147).

Sunu çukurları, yazıtlar ve kabartmalar; tahtların kutsal bir anlam taşıdığına en önemli kanıtları olarak tahtların hemen yakınında yer alır. Çalışma kapsamında incelenen tahtların 6 tanesinde sunu çukuru bulunmaktadır (Çizelge 3.1). Tahtların önünde, sırt kısmında ya da üzerinde karşılaşılabilen sunu çukurları farklı boyut, şekil ve sayıda olabilmektedir. Gabii Kaya Tahtı'nın önünde bulunan kaya zemin üzerinde benzer büyüklüklerde dört adet sunu çukuru teşhis edilmiştir (Prayon, 1979, s.90). Pelops

Kaya Tahtı'nın sırt kısmının batı kenarında 10 cm çapında bir sunu çukuru (Doğan, 2007, s.72), Kızıldağ Kaya Tahtı'nın hemen üstünde bir sunu çukuru yer almaktadır (Karağuz ve diğ., 2002, s.8). Midas Şehri 1 no.lu Sunak'ın üst kısmı düzleştirilmiştir; burada 30 cm çapında 20 cm derinliğinde bir sunu çukuru vardır (Tüfekçi, 1997, s.122). Dibektaş Kaya Anıtları'ndan 1 no.lu Anıt üç basamaklıdır ve son basamağın üzerinde bir sunu çukuru durmaktadır (Büyüközer, 2015, s.421). Koressos Kaya Tahtı'nın ise oyulu olduğu kaya kütesinin üzerinde bir sunu çukuru konumlanmaktadır (Benndorf, 1906, s.56, Fig.20).

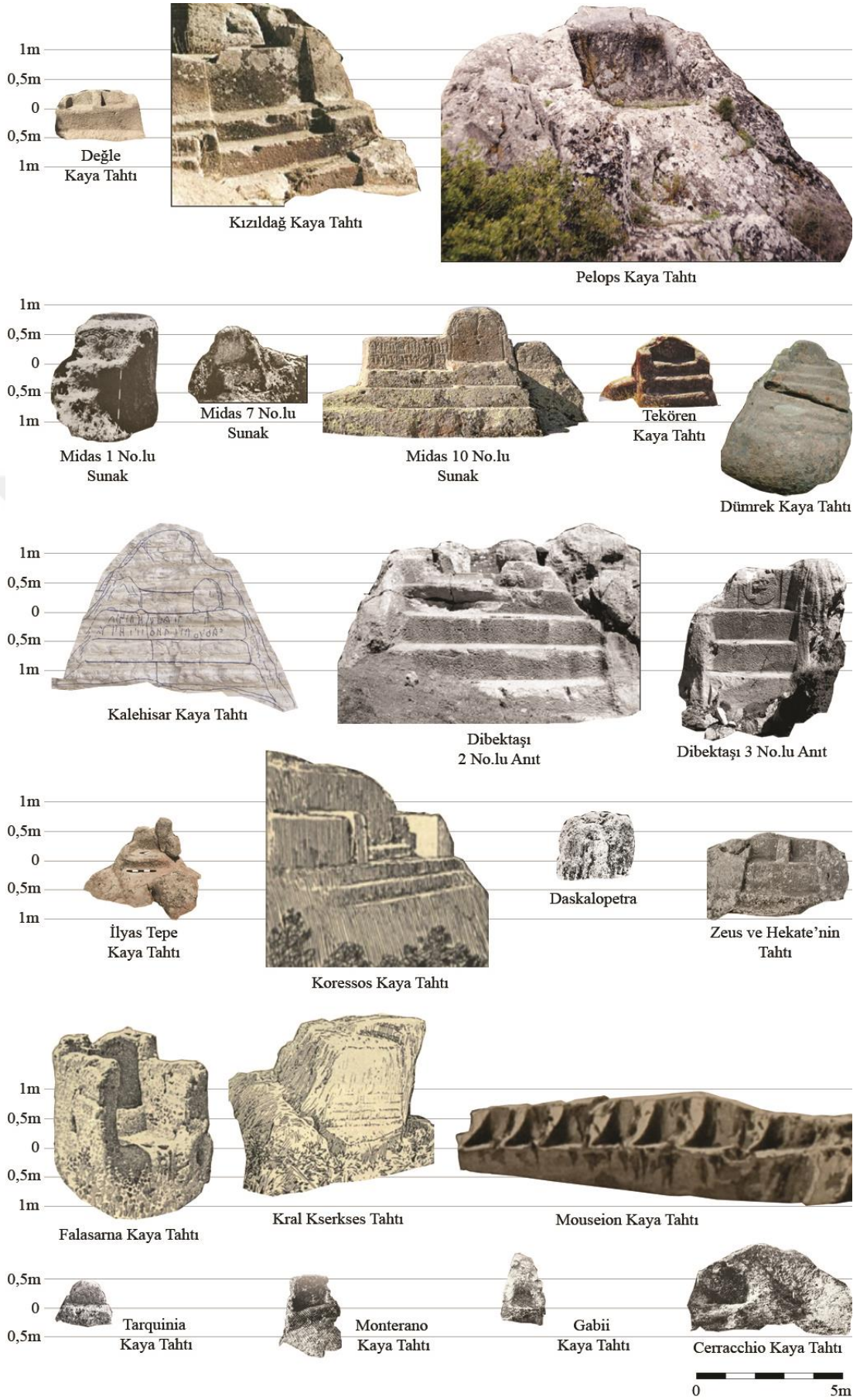
Çalışma içinde ele alınan kaya tahtı örneklerinden 5 tanesinde yazıt, 3 tanesinde de kabartma yer almaktadır (Çizelge 3.1). Kalehisar Kaya Tahtı'nda yazıt, tahtın üçüncü basamağının ön yüzünde bulunmaktadır. Midas 10 no.lu Sunak'ında yazıt, tahtın yanında iki satırlık bir metin olarak yer almaktadır. Benzer şekilde; Kızıldağ Kaya Tahtı'nda da yazıt, tahtın yanında okunabilmektedir. Midas 7 no.lu Sunak'ın sırt ve koltuk kısımlarının ön yüzlerinde olmak üzere iki yazıt bulunmaktadır. Zeus ve Hekate Tahtı'ndaki yazıtlar oturma birimlerinin ön yüzlerinde durmaktadır. Kabartma yer alan örnekler; Kalehisar Kaya Tahtı, Dibektaş Kaya Anıtları ve Daskalopetra Kaya Anıtı'dır. Kalehisar Kaya Tahtı'nın üçüncü basamağı üzerinde yer alan aslan kabartmaları tahtın kolçaklarını oluşturmaktadır. Dibektaş 2 no.lu anıtın son basamağı üzerindeki dikdörtgen teknenin güney yüzünde, kalkan içinde işlenmiş Medusa kabartması, Dibektaş 3 no.lu anıtın sırt yüzeyinde bir süvari kabartması yer almaktadır (Büyüközer, 2015, s.422). Daskalopetra Kaya Anıtı'nın ise güney ve kuzey cephelerinde dört ayağı üzerinde duran iki aslan kabartması betimlenmiştir (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.112).

3.2 Yazıtlar

Yazıtlar, kaya tahtlarının dönem olarak tarihlendirilmesinde, hangi tanrı veya kral adına yapıldığının anlaşılmasında ve ilişkili olduğu kült ritüellerinin öğrenilmesinde yararlanılan önemli yazılı belgelerdir. Bu bölümde kaya tahtlarının üzerinde veya yanında bulunan yazıtlar incelenirken Karadağ ve Kızıldağ bölgesindeki yazıtlar diğerlerine göre daha geniş kapsamlı ele alınmıştır. Çünkü bu bölgede hem tez kapsamında rölye çizimi yapılan Değle Kaya Tahtı hem de Kızıldağ Kaya Tahtı olmak üzere iki adet kaya tahtı bulunmaktadır.

Şekil 3.1: Kaya tahtlarının harita üzerindeki konumu.

Şekil 3.2: Kaya tahtları boyut karşılaştırma tablosu, ölçek 1:100.

Çizelge 3.1: Kaya tahtlarında bulunan öğeler tablosu.

TAHT	YAZIT	KABARTMA	İDOL	BASAMAK	SUNU ÇUKURU
Değle Kaya Tahtı				+	
Kızıldağ Kaya Tahtı	+			+	+
Pelops Kaya Tahtı					+
Midas 1 no.lu Sunak			+	+	+
Midas 7 no.lu Sunak	+		+		
Midas 10 no.lu Sunak	+		+	+	
Tekören Kaya Tahtı				+	
Dümrek Kaya Tahtı				+	
Kalehisar Kaya Tahtı	+	+	+	+	
Dibektaş Kaya Anıtları		+		+	+
İlyastepe Kaya Tahtı				+	
Koressos Kaya Tahtı				+	+
Daskalopetra Kaya Anıtı		+			
Zeus ve Hekate Tahtı	+			+	
Falasarna Kaya Tahtı					
Kserkses Kaya Tahtı					
Mouseion Kaya Tahtı					
Tarquinia Kaya Tahtı					
Monterano Kaya Tahtı					
Gabii Kaya Tahtı					+
Cerracchio Kaya Tahtı					

3.2.1 Karadağ- Kızıldağ yazıtları

Karadağ, Karaman'ın kuzeyinde yer alan etrafı ovalarla çevrili 2288 m yükseklikte volkanik bir dağ kitlesidir. Karadağ'ın en yüksek zirvesi olan Mahalaç Tepesi'nde Ramsay ve Bell tarafından Karadağ I ve Karadağ II yazıtları ortaya çıkarılmıştır (Şekil 3.3, Şekil 3.4). Yazıtlar, tepenin kuzeyinde zirve noktasından yaklaşık 10 m aşağıda bulunan Hristiyanlık dönemine ait kalıntıların olduğu alanda yer almaktadır (Eyice, 1971, s.64; Ramsay ve Bell, 2012, s.505-512, Res.376 1a ve 1b).

Karadağ I²¹ yazıtının çevirisi şu şekildedir:

“1 Bu bölgedeki göğün fırtına tanrısı, Büyük Dağ Tanrısı (ve) tüm tanrılar,

2 Bütün ülkeleri fetheden Büyük kral majeste Hartapuş,

3 Göğün fırtına tanrısı ve tanrı(lar)“ (Karağuz, 2000, s.181, Lev. XXIX:1).

Karadağ II²² yazıtının ise sadece “Büyük Kral Hartapuş” kısmı çözülebilmıştır (Karağuz, 2000, s.182, Lev. XXIX:2).

Mahalaç Tepesi'nde yer alan yazıtlar buranın bir kült merkezi olduğunun kanıtı olmakla beraber coğrafi konumu da Karadağ çevresindeki geniş düzlük alan içinde bir nirengi noktası oluşturmakta ve Hitit tanrıları için en uygun kült alanını yaratmaktadır. Yine Karadağ üzerinde yamaçlarda yer alan Değle Kaya Tahtı'nın da bir Hitit tanrı ve tanrıçasına ait olduğu Ramsay ve Bell tarafından belirtilmiştir (Ramsay ve Bell, 2012, s.511).

Kızıldağ, Karadağ'ın 12 km doğusunda yer alır. Kızıldağ üzerinde Hitit dönemine ait bir kaya tahtı ve beş adet yazıt bulunmaktadır. Ramsay ve Bell, Kızıldağ üzerinde dört adet yazıt bulunduğunu belirtmiştir (Ramsay ve Bell, 2012, s.505).

Kızıldağ Yazıt I²³, doğal bir kayalık alan olan platform üzerindeki Kral Hartapus kabartmasının baş kısmında yer almaktadır ve çevirisi “Büyük Kral Hartapuş” şeklindedir (Şekil 3.5). Hartapus kabartması Kızıldağ Kaya Tahtı'nın 50 m kuzeyinde yer almaktadır. Kral figürü sağ elinde bir sunu kasesi, sol elinde kabzalı bir değnek tutmuş, taht üzerinde oturur şekilde, gözleri ve burnu oldukça büyük olarak

²¹ Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Alp, 1974, s.25-26, Pl. IX; Hawkins, 1992, s. 265, Fig. 3; Kurt 2013, s.41, Res. 3a-3b.

²² Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Alp, 1974, s.26-27, Pl. X; Kurt 2013, s.41, Res. 4a-4b.

²³ Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Alp, 1974, s.22, Pl. IV; Karağuz, 2000, s.182.

betimlenmiştir. Kabartma, M.Ö. 9. yüzyılın sonundan M.Ö. 8. yüzyılın ortasına tarihlendirilmiştir (Karağuz ve diğ., 2002, s.8).

Kızıldağ Yazıt II²⁴, Yazıt I'in bulunduğu kayalık alandan düşmüş ve kayalığın 5 m yanında bulunmaktadır (Şekil 3.6). İki bölümden oluşan yazıtın çevirisi “Kudertli Fırtına Tanrısı(nın) sevgilisi(??), Güneş (Majeste), Büyük Kral, Hartapuş “ şeklindedir. Birinci kısım, “Güneşim (Majestem), Büyük Kral, Hartapuş” şeklinde çözülmüştür fakat ikinci bölüm hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır (Karağuz ve diğ., 2002, s.8).

Kızıldağ Yazıt III²⁵, “Kahraman, Büyük Kral, Murşili'nin oğlu, Fırtına Tanrısı(nın) sevgilisi(??), Güneş (Majeste), Büyük Kral, Hartapuş, bu şehri inşa etti” şeklinde okunmuştur (Şekil 3.6) (Karağuz ve diğ., 2002, s.8).

Kızıldağ Yazıt IV²⁶, Kızıldağ Kaya Tahtı'nın hemen yakınında iki satırlık bir yazıt olarak yer almaktadır (Şekil 3.7). Benzer basamaklı yapı örneklerinden yola çıkılarak Kızıldağ Kaya Tahtı Demir Çağı'na tarihlenmektedir. Yazıtlar ve Kral Hartapuş kabartmasının da M.Ö. 1150-750 yıllarına tarihlendiği öngörülmektedir. Yazıtın çevirisi şu şekildedir:

- “1 Kahraman, Büyük Kral Murşili'nin
Oğlu, Fırtına Tanrısı'sın sevgilisi,
Güneş (Majeste), Büyük Kral,
Kahraman, Hartapuş
2a Her Tanrı(nın ve) Göğün Fırtına
Tanrısı(nın) lütfuyla
2b Her ülkeyi fetheden (O)
2c Maška(na?) ülkesini de fethetti.
3 Büyük Kral, adam Tawani “ (Karağuz ve diğ., 2002, s.8,9).

Kızıldağ Yazıt V²⁷, “Kahraman, Büyük Kral, Murşili” dışındaki kısımları tahrip olduğu için tercüme edilememiştir (Şekil 3.7) (Karağuz ve diğ., 2002, s.8).

²⁴ Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Alp, 1974, s.23, Pl. V; Karağuz, 2000, s.182.

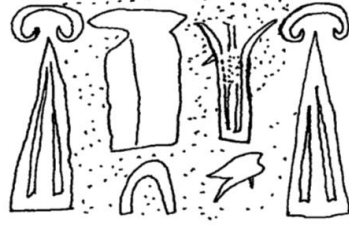
²⁵ Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Alp, 1974, s.23, Pl. VI; Hawkins, 1992, s. 264, Fig. 1; Karağuz, 2000, s.183.

²⁶ Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Alp, 1974, s.23-24, Pl. VII; Hawkins, 1992, s. 264-265, Fig. 2; Karağuz, 2000, s.183.

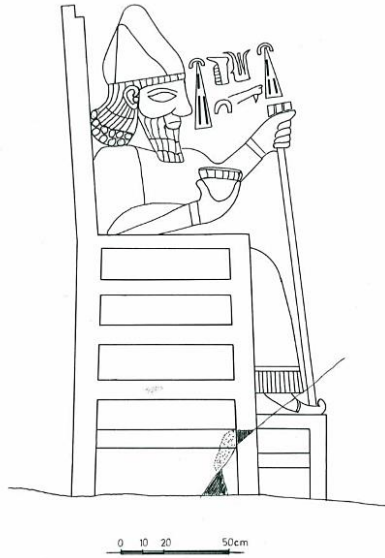
²⁷ Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Alp, 1974, s.25, Pl. VIII; Karağuz, 2000, s.183.

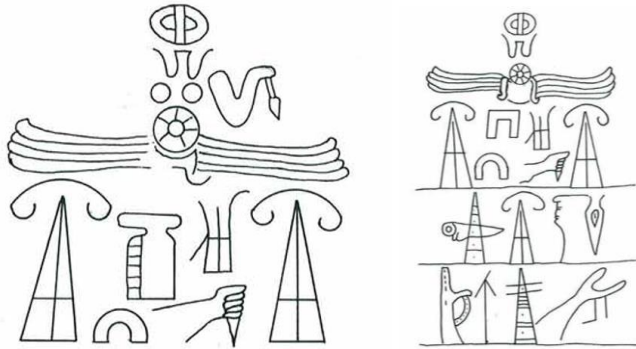
Şekil 3.3: Karadağ Yazıt I (Hawkins, 1992, s.275, Fig.3).

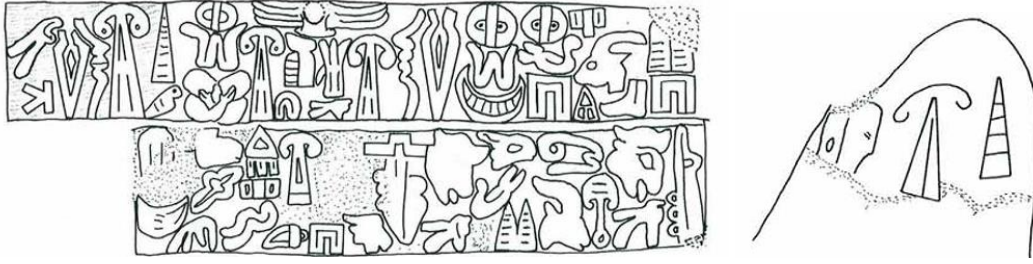
Şekil 3.4: Karadağ Yazıt II (Karağuz, 2000, Levha XXIX-2).

Şekil 3.5: Kızıldağ Yazıt I ve Hartapuş kabartması (Karağuz ve diğ, 2002, Lev. III:2).

Şekil 3.6: Kızıldağ Yazıt II ve Yazıt III (Karağuz ve diğ, 2002, Levha IX:1, Lev. IX:2).

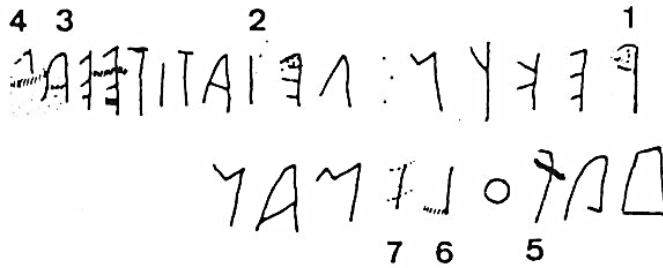

Şekil 3.7: Kızıldağ Yazıt IV ve Yazıt V (Karağuz ve diğ., 2002, Lev. X:1; Alp, 1974, Plate VIII).

3.2.2 Midas kaya anıtları ve yazıtları

3.2.2.1 Midas Şehri 7 no.lu Sunak

Çift idollü ve tek basamaklı olan 7 no.lu Sunak'ın üzerinde iki satırlık Paleo-Frigce bir yazıt bulunur (Şekil 3.8). İlk satır basamağın ön yüzünde yer alır. İkinci satır ise idol başlarının hemen altında gövdenin olması gerektiği kısımda yer alır. Basamağın ön yüzeyinde yer alan yazıt soldan sağa doğru yazılmıştır ve 0.55 m uzunluğundadır. Çift idolün gövdesi üzerindeki yazıt, sağdan sola yazılmıştır ve 0.70 m uzunluğundadır. Her iki yazıtta da harf boyları 7 cm -10.5 cm arasındadır (Tüfekçi, 1997, s.124).

← [']rekun : deiatiteeá[']
← davoiiiman

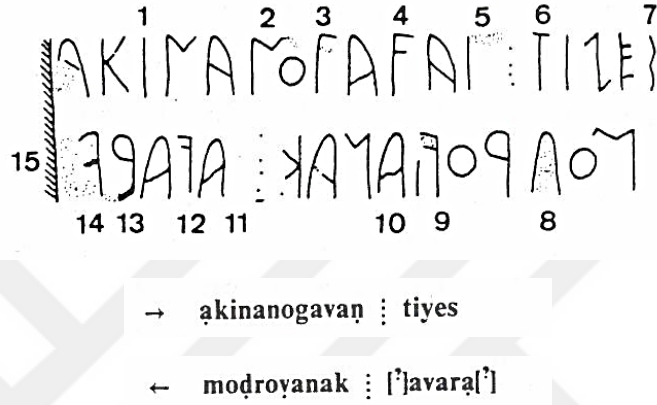
Şekil 3.8: Midas Şehri 7 no.lu Sunak'ın yazıtı (Brixhe ve Lejeune, 1984, M-06, s.26).

Midas Şehri 7 no.lu Sunak'ın bir adak yapısı olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Anıt üzerinde yer alan iki satırlık yazıtın, iki durum ifade edip etmediği harfleri okumak zor olduğu için belirlenememiştir. Grafik şekillerinden dolayı iki ifadenin farklı yazarlar tarafından yazılmış olabileceği öne sürülmektedir. İkinci kelime *davoiiiman*, *davoi* ve *iman* olarak iki farklı kelimeye ayrılması önerilmektedir. *Davoi* ismin -e hali gibi görünmektedir ve bir adama olabileceği

düşünülmektedir ama “edeas” (adama) kelimesi bulunana kadar kesin olarak söylenememektedir (Berndt-Ersöz, 2006, s.76).

3.2.2.2 Midas Şehri 10 no.lu Sunak

10 no.lu Sunak, çift idollü ve üç basamaklıdır. İdollerin sol yanı bir pano şeklinde uzatılmıştır ve üzerine Paleo-Frigce yazıt kazınmıştır (Şekil 3.9) (Tüfekçi, 1997, s.127).

Şekil 3.9: Midas Şehri 10 no.lu Sunak'ın yazıtı (Brixhe ve Lejeune, 1984, M-04, s.22,23).

Tüm yazıt okunduğunda *akinanogavan tiyes modrovanak[?] avara[?]* şeklindedir (Brixhe ve Lejeune, 1984, s.23). *Akenanogavos*, halka mal olmuş-taninan kimse anlamına gelmektedir. *Akinanogavan* kelimesinin de muhtemelen bu kelimenin –i hali (dişil hali) olduğu ve dinle ilgili önemli bir unvan olduğu düşünülmektedir. *Tiyes*’in bir özel isim ve teonomi olduğu önerilmektedir. Neo-Frig ismin –i hali, -e hali, –in hali ile ilişkili olduğu ve bir tanrının adına işaret ettiği ileri sürülmektedir. Bir sonraki birleşik kelime (*modrovanak*) Modra’nın kralı olarak çevrilmektedir. *Vanak* kelimesinin, ölümlüler için kullanılan bir krallık unvanı olduğu düşünülmektedir. Son kelime *avara*’nın ise belirsiz olmakla birlikte *Akinanogavo*’nın kişisel ismi olabileceği düşünülmektedir. Bu yazıtın bir adama anıtı olup olmadığı ise bir fiil bulunmadığı için kesin olarak belirlenememektedir (Berndt-Ersöz, 2006, s.72,75-76).

3.2.3 Kalehisar Kaya Tahtı’nın yazıtı

Kalehisar Tepesi üzerinde yer alan anıt iki bölümden oluşmaktadır. Sağdaki bölüm daha yüksektedir ve dört basamaktan oluşan bir kaya tahtıdır. Tahtın üçüncü basamağının ön yüzünde iki satırlık yazıt bulunur. Anıt üzerinde yer alan yazıt çok

kötü durumdadır ve şimdiki durumu yazıtın içeriği ve türü ile bilgi vermemektedir (Berndt-Ersöz, 2006, s.76).

3.2.4 Zeus ve Hekate Tahtı'nın yazıtı

Chalke Adası Kastro Tepesi'nde bulunan Zeus ve Hekate Tahtı'nın üzerinde tanrı isimlerinin yer aldığı yazıtlar bulunmaktadır. 1892'de Hiller von Gaertringen, bu alanda yaptığı çalışmalar sonucunda her oturağın altında düz yüzeyinde birer yazıt bulunduğunu raporlamıştır. Bu raporda kayanın yüzünde, solda ΔΙΟΣ, sağda EKAT kelimelerinin yer aldığını belirtmektedir ve bunlardan soldakinin Zeus'a, sağdakinin ise Hekate'ye ait olduğunu ifade etmektedir. Yine aynı raporda yazıtların tarihine dair kesin bir bilgi olmadığını fakat Σ ve Ε (sigma ve epsilon) harflerin biçimlenmesinden bu yazıtın M.Ö. 4. yüzyıldan daha erkene ve Helenistik veya Roma Dönemi'nden sonraya tarihlenemeyeceğini belirtmektedir (Hiller v. Gaertringen, 1895, s.1-5).

3.3 Kült Törenlerine İlişkin Veriler

Kaya tahtlarının tanımladığı açık hava kutsal alanlarında, tanrı için kült ritüellerinin gerçekleştirildiği düşünülmekte ve kaya tahtları “tanrının oturduğu yer” olarak görülmektedir. Ritüel sırasında bu tahtlara tanrıyı temsilen rahipler oturmakta veya tanrının heykeli taht üzerine yerleştirilmektedir. Tahtların genellikle yanında, tanrı için sunaklar veya sunu çukurları yer almaktadır. Bu alanlarda tanrı için adaklar adanmakta, libasyon²⁸ törenleri yapılmakta ve dua edilmektedir. Kaya tahtları ile ilgili tapınma ritüellerine dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır fakat ait oldukları dönemde var olan uygarlıkların dini özellikleri ve kutsal olduğu bilinen kaya anıtları sayesinde çıkarımlarda bulunulmaktadır. Bu bağlamda yapılan ibadet ve ritüeller hakkında bilgi sağlayan üç tür kaynak vardır; yazılı kaynaklar, arkeolojik kaynaklar ve konum.

Yazılı kaynakların başında kaya tahtları üzerinde ve yakın çevresinde bulunan yazıtlar gelmektedir. Arkeolojik kaynaklar; heykeller, kabartmalar, kaya tahtları ve benzeri kaya anıtları, tahtların yakınında bulunan sunu çukurları ve adak eşyalarından oluşmaktadır. Bununla birlikte tahtların bulunduğu konum ritüeli gerçekleştiren kitle ve ritüelin amacı hakkında veri sağlamaktadır.

²⁸ Bk. Ek A.

Kaya tahtları üzerinde bulunan yazıtlar; tahtların kime adandığı, hangi kültüre ait olduğu, tarihi ve dini ritüeller gibi konularda bilgi vermektedir. Örneğin; yukarıda anlatıldığı gibi Chalke Adası'nda bulunan Zeus ve Hekate Kaya Tahtı üzerinde bulunan yazıtlar, hangi tanrılara adandığına ve yapılış tarihine dair bilgi vermektedir.

Urartu uygarlığına ait Meher Kapı üzerinde yer alan yazıttan, baş tanrıları Haldi için yılın belli dönemlerinde tanrıya koyun kurban edildiği ve şarap sunusu yapıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 2.2):

“Ağaçların meyveleri (?) toplandığında (?) Haldi'ye 3 koyun kesilmelidir (ve) 3 koyun da tanrılar heyetine; bağ... (olasılıkla bağ bozumu yapıldığında) Haldi'ye 3 koyun kesilmelidir (ve) tanrılar heyetine de 3 koyun; üzümler sıkıldığında (?) Haldi'ye 3 koyun kesilmeli (ve) tanrılar heyetine de 3 koyun ve şarap sunulmalıdır” (Salvini, 1995, s.201).

Hitit metinlerinde ise “Bayram Kült Ritüelleri”ni anlatan yazıtlar bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Yılın değişik dönemlerinde kutlanan bayramlar boyunca kral, egemenliğinde olan önemli bölgeleri ziyaret etmekte ve tanrı adına sunuların yapıldığı kutlamaları yerine getirmektedir. Bayram içerikleri arasında yağmur yağması, kuraklığın ve kıtlığın yok olması, toprağın bereketinin artması, bol hasat mahsulü, hayvanların çoğalması, kralın gücünün artması, ülkenin refahı ve zenginliği yer almaktadır (Haas, 1994, s.675).

Kült ritüelleri kapalı alanlarda; tapınak, halentuwa vb. yerlerde gerçekleştirilirken, açık alanlarda, özellikle dağ tepelerinde (Haharusa Dağı, Piskuruwa Dağı) yapılmaktadır. Kült gezileri sırasında gidilen her şehirde, “büyük oturma/toplantı” niteliğinde bir “şalli ašešsar” yapılmaktadır. Halentuwa'da yapılan büyük toplantılar, kral ve kraliçenin tahta oturma töreni olarak da önemli bir yere sahiptir (Sir-Gavaz, 2011, s.33). Halentuwa içinde gerçekleştirilen ritüellerde kral ve kraliçenin tahta oturuyor olması açık alanda gerçekleşen ritüellerde de kaya tahtlarında oturduklarını akla getirmektedir. Hitit dönemine ait olduğu düşünülen bazı kaya tahtlarının ikili olması da bu fikri güçlendirmektedir (4.1.1 Değle Kaya Tahtı). Halentuwa içinde yapılan dini törenle ilgili bir metin şu şekildedir:

KUB X 3 Öy. I

22 Kral ve Kraliçe (ayin tahtına) otururlar.

23 Saray oğlamı içeri girer.

24 ve (onun elinde) merasim mızrağının kumaştan kılıfı

25 vardır. O kumaşı krala verir.

26 O kılıfı taht üzerine koyar.

27 Saray oğlanı merasim mızrağını tutar

28 ve o geri geri gider. (çekilir)

29 ve tarşanzipa- 'nın önünde durur.

30 ve o “kaşmişa” diye haykırır.

31 iki saray oğlanı krala ve kraliçeye

32 törensel el yıkama suyunu altın testide getirirler (Sir-Gavaz, 2011, s.37).²⁹

Ayin sırasında kral ve kraliçe, tanrılar adına yiyip içmektedir (Ardzinba, 2010, s.77). Hitit kralı, kraliçesi ve rahipleri, rhiton³⁰ içine konulan şarap veya birayı içerken tanrı gücüne ulaşmaktadırlar (Ardzinba, 2010, s.82). Bazı Hitit ayinlerinde, örneğin Nerik kentinde yapılan ayinde kral “tanrı kıyafeti” içinde görülmektedir. Bu olay, kralın sadece öldükten sonra değil, henüz hayattayken veya en azından ayin sırasında tanrı fonksiyonunu üstlendiğini göstermektedir (Ardzinba, 2010, s.71).

Bayram kutlamalarının anlatıldığı metinlerde, Hitit Kralı'nın kült merasimleri sırasında tapınak ya da halentuwanın çatısına veya dağa çıkması ifadelerine sıkça rastlanmaktadır. Bu hareket kralın tanrılara daha yakın olmak için “göklere çıkması” ile yorumlanmaktadır (Ardzinba, 2010, s.84). Ritüel sırasında kutsal dağlara çıkılması ve burada tanrıya ibadet edilmesi, dağ tepelerinde yer alan kaya tahtlarının da bu ritüellerin bir parçası olduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır. Bazı şehirlerle özdeşleşmiş kutsal dağlar bulunmaktadır. Haharwa Dağı buna örnektir ve aşağıdaki metinde bu dağ üzerinde bir mabet yapısından bahsedilmektedir (Sir-Gavaz, 2011, s.52):

KUB XXI 9 Ay

1-2 “Hahar[ua] Dağının temiz/kutsal [tapı]nakları (hakkındaki) [x.inci

tablet] bitmiştir” (Sir-Gavaz, 2011, s.53).³¹

²⁹ Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Ardzinba, 2010, s.76.

³⁰ Bk. Ek A.

³¹ Yazıtın çevirisi için ayrıca bk. Ünal, 1974, s.8-13.

Buna ek olarak; Nerik'te Fırtına Tanrısı için yapılan festivalin de Haharwa Dağı üzerinde yapıldığı festival metinlerinden öğrenilmektedir. Başka bir festival metninde ise Nerik Fırtına Tanrısı'nın Haharwa'ya götürüldüğünden bahsedilmektedir (Sir-Gavaz, 2011, s.214):

KBo XVI 81 Öy. I

1 Eğer Nerik Şehri'nin Fırtına Tanrısı

2 getirilirse [Huzziya]

3 Fırtına Tanrısı'nın adamı Tahpurili [Fırtına Tanrısı adamına]

4 Haharwa ülkesine götürürler (Sir-Gavaz, 2011, s.215).

Gonnet ise Hitit ritüelleri hakkında şunları söylemektedir:

Metinlerden, Hititlerin bazı dinsel bayramlarını açık havada “dağda, su bulunan kutsal bir yerde” kutladıklarını ve (din adamlarının) dere yatağından aldıkları (killi) toprakla, tanrıları betimleyen heykelcikler yaptıkları, “kaya koltuklarına, ellerinde tanrı heykelciklerini tutan din adamlarının” veya barınağı dağlar olan kayalıklar üzerindeki otuaklara oturduklarını, ya da barınağı dağlar olan “Fırtına Tanrısını ziyarete giden tanrıların oturduklarını”, “dağda üzerine kurbanlar konulan sunaklarla”, dağlık yerlerde ve korularda tanrıların kişisel dikilmiş taşları bulunduğunu öğreniyoruz (Gonnet, 1981, s.276).

Metinlerden ve araştırma sonuçlarından anlaşıldığı üzere her ne kadar Hititlerin ana kült ritüelleri tapınaklarda geçiyor olsa da bazı kutsal dağlar üzerinde de benzer ritüeller uygulanmıştır. Tapınak ve halentuwada gerçekleştirilen ritüeller bu bağlamda dağlar üzerinde, mabetlerde veya tapınağı temsil eden kaya tahtları çevresinde gerçekleşmiş olabilir.

Bir başka yazılı kaynak; “Tanrıların Anası” için yazılmış olan 14. Homerik Övgü, Ana Tanrıça'nın M.Ö. 6. yüzyıl sonlarında Yunan dünyasındaki yeri ve ona ibadet edilme şekli hakkında bilgi vermektedir. Metinden, Yunanistan'da tanrıça adına yapılan ritüellerde tef, zil ve flütlerin kullanıldığı ve çeşitli şarkılar söylendiği anlaşılmaktadır:

“Ulu Zeus'un kızı, berrak sesli Musa, tüm tanrıların ve insanların Ana'sını söyle bana; o, ziller teflerin çın çın ötmesinden, flütlerin uğultusundan, kurtlarla parlak gözlü aslanların sesinden, yankılanan dağlardan ve ormanlık vadilerden zevk alır. Selam sana ve şarkıya katılan tüm tanrıçalara (Roller, 2013, s.146).”

Arkeolojik kaynaklar da tanrıça için müzikli ayinler yapıldığını desteklemektedir. Frig dönemine ait Boğazköy'de bulunan bir heykelde Ana Tanrıça figürünün yanında lir ve flüt çalan gençler bulunmaktadır (Şekil 3.10). Roller, bu heykeli örnek vererek;

Frigler’de lir, flüt gibi yumuşak ve hafif ezgili müzik aletleri ile tanrıçaya sunu yapıldığını ifade etmektedir (Roller, 2013, s.135,136).

Arkeolojik kaynakların en somut olanları kaya anıtlarıdır. Frigler’e ait anıtsal kaya nişleri içine tanrı heykelcikleri konulduğu ve ibadet sırasında rahipler tarafından buralara yerleştirildiği bilinmektedir (Akurgal, 1961, s.110; Roller, 2013, s.115). Benzer bir çıkarımla tanrılar adına yapılan kaya tahtları üzerine de ritüeller sırasında bu heykelciklerin yerleştirilmesi mümkün görünmektedir. Gaifman, Chalke Tepesi’nde bulunan kaya tahtının insan ölçeğinde olmasından yola çıkarak rahiplerin ritüel sırasında bu tahtların üzerine oturarak bazı dini fonksiyonlar yerine getirdiği önerisinde bulunmuştur (Gaifman, 2012, s.169).

Kaya anıtlarının üzerinde, önünde veya yakınında bulunan çukurların, sıvı sunular için bir hazne olduğu tahmin edilmektedir. Frigya’da yer alan tapınma amaçlı Deliklitaş, Maltaş, Fındık, Değirmen ve Bahşayış Kaya Anıtları’nda³², kaya kuyuları adı verilen kaya cephelerinin arkasına üstten bir kuyu gibi oyulu ve altta yuvarlak bir delikle doğrudan anıtın niş kısmına açılan sunu öğeleri bulunmaktadır. Bu tür kaya kuyuları “içine doğru kurbanların kesildiği yerler” olarak tanımlanmakta, “tanrısal sesi” duymak için oyulmuş olabileceği belirtilmektedir (Işık, 1999, s.21). Ayrıca bu anıtlarda Taurobolium (boğaların kurban edilmesi) ve Criobolium (koçların kurban edilmesi) törenleri yapılmakta; Kybele için boğa, Attis için koç kurban edilmektedir (Baldıran ve diğ., 2002, s.148). Midas Şehri 11 no.lu Sunak’ın üst kısmı platform şeklinde düzleştirilmiştir. Bu platform üzerinde çeşitli boyutlarda kare ve dikdörtgen sunu çukurları bulunmaktadır. Ayrıca birinci basamağın sol köşesinde bir çukur daha mevcuttur (Sivas, 1997, s.128, Levha 128). Benzer bir örnek; Lykaonia Bölgesi’nde yer alan Karahisar Köyü’nün kuzeydoğusunda, 3 m yüksekliğinde bir kaya kütesine işlenmiş basamaklı sunaktır. 11 basamakla çıkılan sunağın üst kısmı platform şeklinde düzenlenmiştir; üzerinde birbirine yakın sunu çukurları yer almaktadır (Baldıran ve Söğüt, 2008, s.261, Res. 10-11). Bu sunu çukurları; sunu yapan kişinin, tanrı veya tanrıçaya kendisi için sıvı sunu yapma uygulamasından doğup şekillenmiştir. Mezarlık alanları içinde görülen sunu çukurlarında ise ölümler adına sunu yapıldığı bilinmektedir (4.4.3 Gabii Kaya Tahtı) (Baldıran ve Söğüt, 2008, s.260). Kaya anıtları içinde

³² Kaya anıtları ayrıntılı bilgi için bk. Deliklitaş kaya anıtı, Tüfekçi Sivas, 1997, s.84-87, Lev. 70-79; Maltaş kaya anıtı Tüfekçi Sivas, 1997, s.67-75, Lev. 49-54; Fındık kaya anıtı, Tüfekçi Sivas, 1997, s.117-118, Lev.113-114; Değirmen kaya anıtı, Tüfekçi Sivas, 1997, s.63-66, Lev. 42-47; Bahşayış kaya anıtı, Tüfekçi Sivas, 1997, s.57-62, Lev. 30-41.

özelleşen kaya tahtlarının da önünde veya üzerinde sunu çukurlarının bulunması; benzer kült ritüellerinin tahtlarda da gerçekleştirildiğini göstermektedir. Kaya tahtlarıyla ilişkili başka bir kült ritüeline ait öge, Tekören Kaya Tahtı yakınlarında yer almaktadır. Tekören Köyü civarında, Ana Tanrıça'ya ait kaya tahtının yakınında, şarap yapmak için kullanılmış bir üzüm ezme teknesi olduğu düşünülen çift çukurlu taş bir tekne bulunmaktadır ve bu düzenleme dini ayinlerle ilişkilendirilmektedir (4.1.4.2 Tekören Kaya Tahtı) (Devreker, 2008, s.150).

Ana Tanrıça'nın Yunanistan'daki temsili olan "Meter" in betimlemelerinde üç önemli öge yer almaktadır; tahtta oturan tanrıçanın sağ elinde tanrılara sıvı adağı yapılan bir kap, sol elinde bir tef ve tahtın yanında veya tanrıçanın kucağında yer alan bir aslan figürü. Bu öğelerden Yunanistan'da tanrıça için gerçekleştirilen ritüellerde sıvı sunusu yapıldığı ve onuruna düzenlenen törenlerde müzik yapıldığı anlaşılmaktadır (Roller, 2013, s.173). Klasik Dönem'de Meter adına yapılan dini törenler, gizli kutlanan, yalnızca külte mensup kişilerin bildiği ayinlerdi. Ayinlerdeki uygulamaların gizliliği sebebiyle ayin düzeni hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamaktadır. Genellikle gece yapılan ayinlerde, ayin araçları olarak kullanılan meşaleler ve arınmak için kullanılan kaplar, Meter kabartmalarında çoğunlukla Meter'e eşlik eden genç kadın ve erkeklerin ellerinde görülmektedir (Şekil 3.11). Gece ayinlerinde; tef, flüt ve zil kullanıldığı bilinmektedir ve bu müzik aletleri ile "gürleyen, gümbürdeyen, çınlayan" gibi sıfatlarla tanımlanan tempolu ve coşkulu bir müzik yapılmaktadır. Müziğe danslarla eşlik edilmektedir (Roller, 2013, s.177 vd.).

Kaya tahtlarının bulunduğu konum, kült ritüellerini gerçekleştiren kitle ve ritüelin amacı hakkında bilgi vermektedir. Kaya anıtlarının kente yakın bulunması; resmi bir kült olduğunun ve halkın büyük bir kesiminin dini inancına hizmet ettiğinin göstergesidir çünkü bu tür yapıları merkezi bir yere yapmak için kentin egemeni olan hükümdarın izni ve maddi desteği gerekmektedir (Roller, 2013, s.136). Tahtların bulunduğu konum kült ritüelinin amacı hakkında da fikir vermektedir. Örneğin; Orta İtalya'da mezarlıklarda bulunan kaya tahtlarında ölen kişiler için tanrıya ibadet edilmiş olmalıdır. Kent girişinde veya bitim sınırında yer alan kaya anıtlarında, şehri savunma ve koruma amaçlı tanrıya dua edilmiş veya tanrının bu noktada ikamet ederek şehri koruyacağına inanılmış olmalıdır.

Şekil 3.10: Boğazköy'den Ana Tanrıça heykeli (Prayon, 1987, Taf.3/a).

Şekil 3.11: Pire'den adak kabartması (Roller, 2013, Res. 42).

4. KAYA TAHTI ÖRNEKLERİ

4.1 Anadolu

4.1.1 Değle Kaya Tahtı

Yer: Karaman, Karadağ

Konum: Madenşehir'nin yaklaşık 7 km batısındaki Değle, Bizans dönemi kilise harabelerinin içine kurulu 10 haneli bir yerleşim yeridir. Değle Kaya Tahtı, kalıntılar arasında 35 no.lu kilisenin yaklaşık 10 m batısında yer alır. Köyün sakinleri tarafından arazileri ayırmak için yapılmış yığma taş duvar kilise ile kaya tahtı arasından geçer ve kaya tahtı bugün bu duvarın hemen güneyinde kalır. 1617 m rakımlı Değle Dağı'nda yer alan kaya tahtının doğal konumuna çeşitli uzaklıktaki benzer tepeler eşlik eder.

Tarihleme: M.Ö. 17- 13. yüzyıl (Ramsay, bölgedeki Hitit varlığından yola çıkılarak bu kaya tahtının ana hatlarıyla Hitit dönemine tarihlediğini öngörmüştür.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Güney yönüne bakan ikili kaya tahtı doğal kayaya kabaca oyulmuştur ve insan ölçeğindedir. Tahtın ön kısmına 26 cm genişliğinde bir basamak oyulmuştur. Yüksekliği çok fazla olmayan sırtlık kısmının üst yüzeyi geniş tutulmuştur. Kaya tahtı üzerinde bir yazıt veya kabartma bulunmamaktadır.

İlgili Kaynaklar: Ramsay-Bell 1909, Eyice 1971, Francovich 1990, s.65, Res. 90.

Karaman bölgesinde yer alan eserler ile ilgili bilgilere ilk olarak 1800'lü yılların başlarında seyyahların notlarında rastlanmaktadır.³³ 1882'den itibaren de W. M. Ramsay'in bu bölgedeki yazıtlar ile ilgili çalışmasıyla bilimsel araştırmalar başlamıştır. 1900'lere kadar bu çalışmalarda sadece Madenşehir ören yeri ele alınmıştır. C. Holzmann, 1904 yılında hem Madenşehir hem de Değle ören yerinde araştırmalar yapmış, bu bölgelerdeki binaların plan ve kesitlerini çıkarmıştır.

³³ Karaman bölgesi eserlerinin geçtiği seyyahların notları ve bölge tarihindeki bilimsel araştırmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Eyice, 1971, s.1-12.

Holzmann'dan sonra, G. L. Bell, Değle ören yeri ile ilgili geniş çaplı bir çalışma yaparak bölgedeki eserlerin plan ve fotoğraflarını yayınlamıştır (Eyice, 1971, s.8).

Değle kaya tahtından söz edilen ilk kaynak ise Ramsay ve Bell'in 1909'da çıkardıkları "The Thousand and One Churches" isimli kitaptır. Ramsay ve Bell, 35 no.lu kilisenin önünde doğal kayaya oyulmuş bir kaya tahtı bulunduğunu aktarırlar ve şüphe duymaksızın "eski Anadolu'ya ait bu dini anıtın tanrı ve tanrıçaya ait tahtlar" olduğunu belirtirler (Ramsay ve Bell, 2012, s.183, s.187 şek.150, s.511)³⁴. Ramsay ve Bell'in çalışmasından sonra uzun süre bölge geniş çaplı ele alınmamıştır³⁵. Değle Kaya Tahtı'ndan söz eden ikinci kaynak ise Semavi Eyice'nin "Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresindeki Arkeolojik İncelemeler" yayınıdır. Bu yayında bölgedeki eserlerin o günkü durumları tespit edilmiş, Ramsay ve Bell'in kitabında verdiği bilgiler ile bir kıyaslama yapılmıştır. Eyice, bu kaynakta Değle Kaya Tahtının Karadağ'ın Hitit çağında kutsal bir merkez olmasından dolayı bir sunak yeri olarak şekillendirilmiş olabileceğini belirtmiş ve güncel bir fotoğrafını yayınına eklemiştir (Eyice, 1971, s. 61). 1990 yılında Francovich, Frigya'da yer alan kaya kutsal alanları ve kaya mezarlarını anlattığı "Santuari e Tombe rupestri dell'antica Frigia" isimli kitabında, Değle Kaya Tahtı'ndan "ikili taht" olarak bahsetmektedir. Francovich'in bu çalışmasından sonra 1990'lı yıllardan bu yana Değle Kaya Tahtı'ndan bahseden bir kaynak bulunmamaktadır.

Tez kapsamında özgün bir çalışma olarak Değle Kaya Tahtı'nın 2017 yılının Eylül ayında rölöve çizimi yapılmıştır. Taht, ilk görsel belgesindeki durumuna göre, doğal koşullar nedeniyle bir miktar aşınarak bugüne ulaşmıştır (Ek B).

³⁴ "Though a good deal dilapidated, it has the form of a double throne; and I feel no doubt that is an old Anatolian religious monument, the chair of the god and goddess." Ramsay ve Bell, 2012, s.511.

³⁵ 1996 yılında Prof. Dr. Metin Ahunbay tarafından başlatılan "Binbirkilise ve Ayatekla Yüzey Araştırmaları" kapsamında Değle bölgesi araştırılmıştır. Yüzey çalışmaları 2012 yılına kadar devam ettirilmiştir. Ahunbay ve Saner, 2001, s. 273-278.

Şekil 4.1: Değle Kaya Tahtı ve 35 nolu kilise araziden görünüm (Balcı, 2017).

Şekil 4.2: Değle Kaya Tahtı (Bell, 1907, <http://gertrudebell.ncl.ac.uk>).

Şekil 4.3: Değle Kaya Tahtı (Eyice, 1971, Res.167).

Şekil 4.4: Değle Kaya Tahtı güney cephesi (Balci, 2017).

Şekil 4.5: Değle Kaya Tahtı güneydoğu cephesi (Balci, 2017).

Şekil 4.6: Değle Kaya Tahtı kuzeydoğu cephesi (Balci, 2017).

4.1.2 Kızıldağ Kaya Tahtı

Yer: Karaman, Kızıldağ

Konum: Karaman'ın 55 km kuzeyinde, Adakale ve Süleyman Hacı köylerinin arasında yer alan Kızıldağ üzerinde tepenin zirvesine yakın bir konumda yer almaktadır.

Tarihleme: M.Ö. 11-7. yüzyıl (Benzer basamaklı yapı örneklerinden yola çıkılarak Demir Çağı'na tarihlenmektedir).

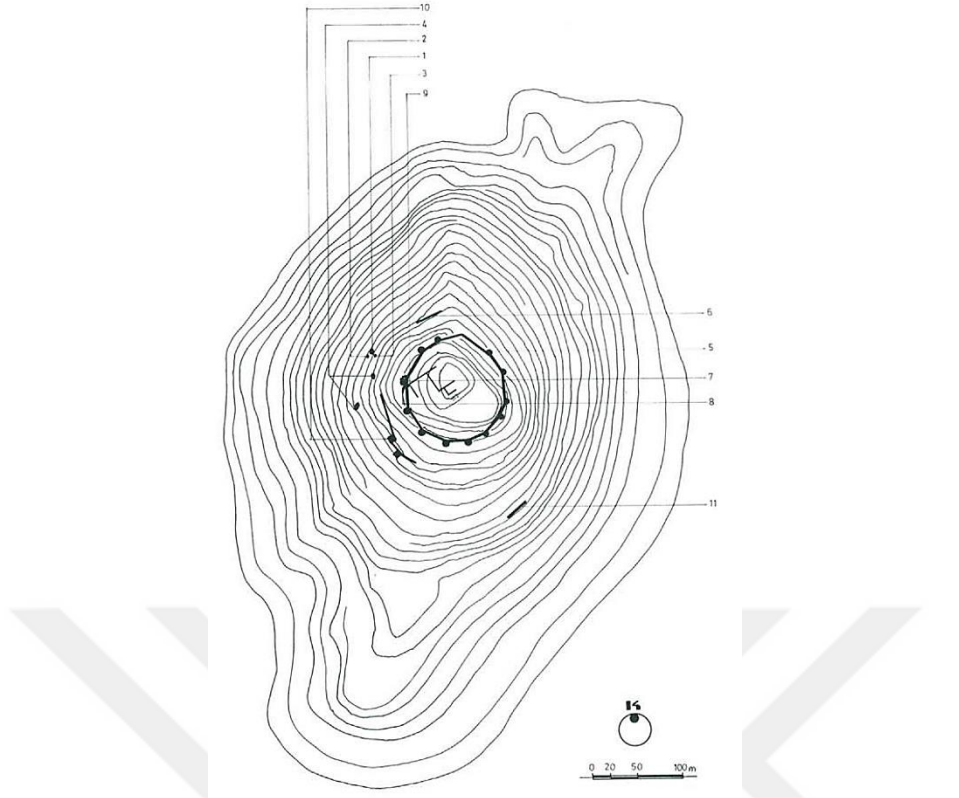
Tanımlama: Taht, Basamaklı Sunak

Kısa Betimleme: 2 m boyunda 1.10 m enindeki kaya tahtının, son basamağında kaya kütlesi bir niş şeklinde oyularak sırtlık olarak biçimlendirilmiştir. Basamakların yanları ise kademeli olarak basamaklarla beraber inerek kolçak oluşturmaktadır. Tahtın hemen yanında yer alan 1.40 x 1.10 x 45 cm ölçülerindeki yazıt ile taht bütünlük göstermektedir. Ayrıca tahtın yakınlarında bir sunu çukuru bulunmaktadır. Kaya tahtı ve yazıt defineciler tarafından zarar görmüş ve günümüze bütün bir halde ulaşamamıştır.

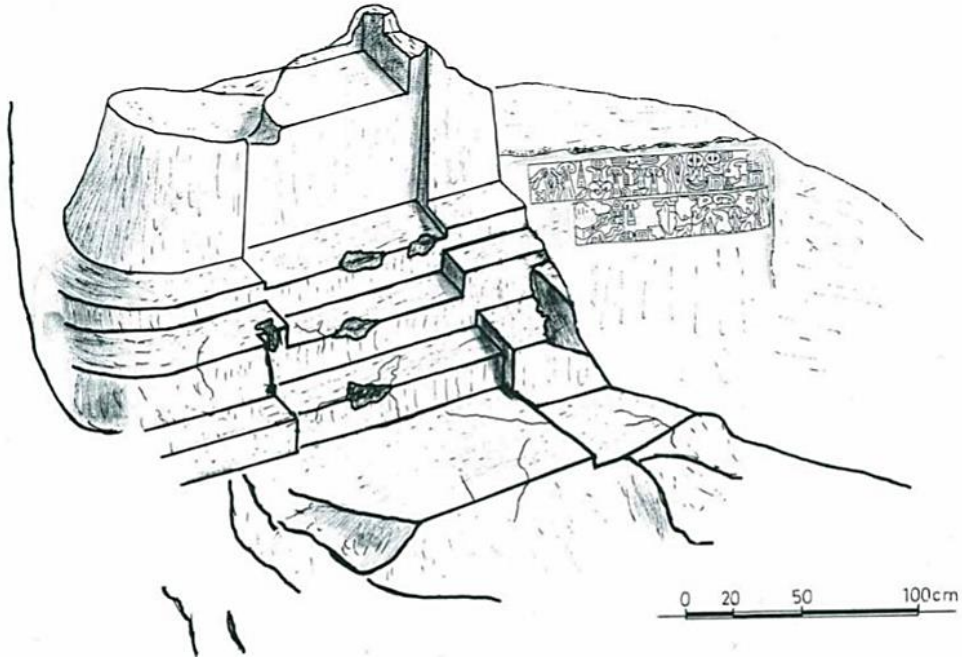
İlgili Kaynaklar: Ramsay 1908, s.160, Pl.16; Cook 1914, s.136, Fig.101,102; Gonnet 1983, s. 119-125, Fig. 1-8; Bittel 1986, s.103-111, Fig.10-10; Bahar 1999, s.12; Karauğuz-Bahar-Kunt 2002, s.8, Lev. IV, XI, XVII.

Şekil 4.7: Kızıldağ Kaya Tahtı.

Şekil 4.8: Kızıldağ haritası
(No 1: Hartapus kabartması, No 7: kaya tahtı, No 9: sunu çukuru)
(Karağuz ve diğ., 2002, XVII).

Şekil 4.9: Kızıldağ Kaya Tahtı eskiz çizimi (Karağuz ve diğ., 2002, Lev. XI).

4.1.3 Pelops Kaya Tahtı

Yer: Manisa, Spil Dağı

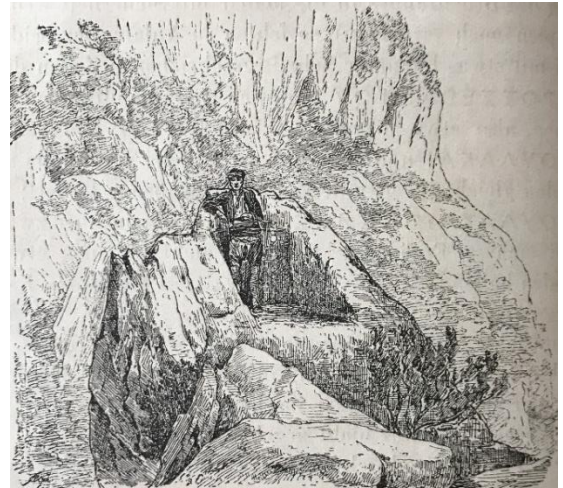
Konum: Spil Dağı'nın kuzey yamacında, ovoidan 300 m yükseklikte bir tepede yer alan kaya tahtı Gediz'e hakim bir konumdadır.

Tarihleme: M.Ö. 9–6. yüzyıl (Akurgal, Pelops Kaya Tahtı'nı Frig kültürüne ait benzer örnekler ile eşleştirerek bu tarihlemeyi öngörmüştür.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Tahtın oturma birimi üç kişinin rahatlıkla oturabileceği genişliktedir. Tahtın kolçakları ve sırtlığı belirgindir. Sırt kısmının batı kenarında 10 cm çapında bir sunu çukuru vardır. Tahtın sol kenarındaki yüzün üzerine de küçük bir niş açılmıştır.

İlgili Kaynaklar: Ramsay 1882, s.66; Humann 1888; Sarre 1896, s.34; Reichel 1897, s.31 vd, Fig. 9; Cook 1914, s. 137 vd, Fig.103; Bossert 1942, s.26, Taf. 141-144; Akurgal 1945, s.11 vd; Bean 1995, s. 32-45. Res. 8; Doğan 2007, s. 71-75, Res.8.

Şekil 4.10: Pelops Kaya Tahtı ve Humann'a ait eskiz çizimi (Humann, 1888, s.22).

4.1.4. Afyon-Eskişehir-Kütahya Frig Kaya Anıtları

4.1.4.1.Midas Şehri örnekleri

Midas Şehri 1 no.lu Sunak

Yer: Eskişehir, Yazılıkaya-Midas Şehri

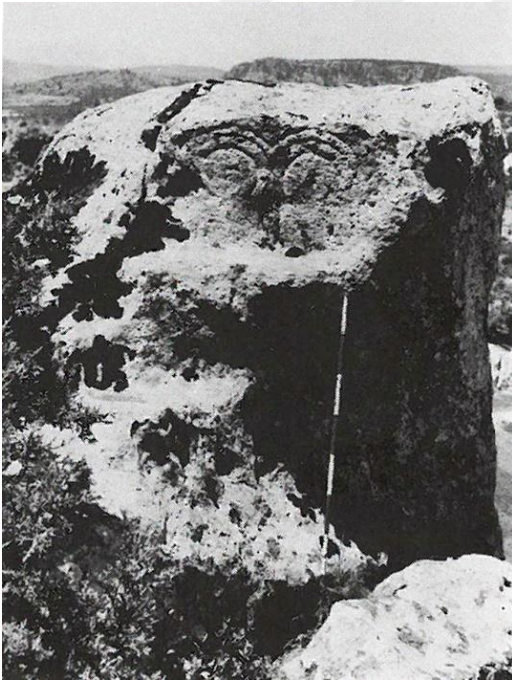
Konum: Midas Şehri Platosu'nun kuzeybatı ucunda yer almaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö. 8-7. yüzyıl (Frig dönemine ait olduğu düşünülmektedir.)

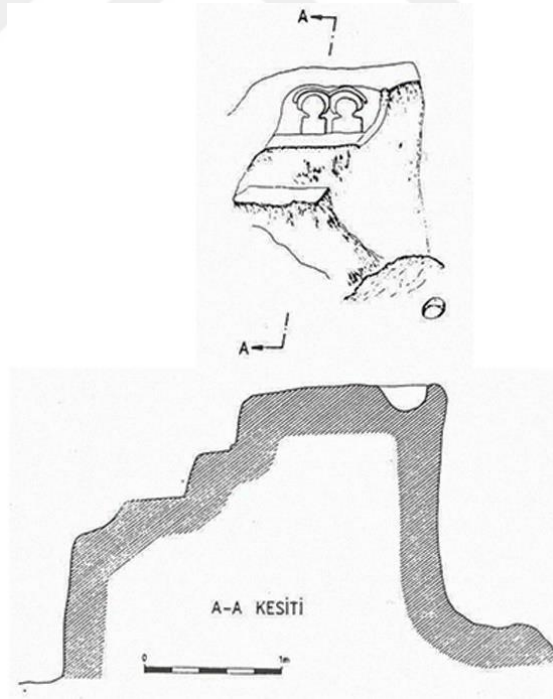
Tanımlama: Sunak

Kısa Betimleme: Yönü doğu olan sunak iki basamaklıdır. Sırtlık kısmını ortalayacak şekilde ikiz idol bulunur. İdollerin baş konturlarını çift hatlı kabartma bant çevreler. Kaya bloğunun üst kısmı düzleştirilmiştir; burada 0.35 m çapında, 0.20 m derinliğinde bir sunu çukuru bulunur.

İlgili Kaynaklar: Nauman 1983, s.96, Taf. 10-f; Tüfekçi 1997, s.122, Lev. 115, Polat 2004, s.41 vd, Lev. 28/a-b.

Şekil 4.11: Midas Şehri 1 no.lu Sunak (Tüfekçi 1997, Lev. 115/a).

Şekil 4.12: Midas Şehri 1 no.lu Sunak görünüş, düşey kesit (Tüfekçi 1997, Lev.115/b).

Midas Şehri 7 no.lu Sunak

Yer: Eskişehir, Yazılıkaya-Midas Şehri

Konum: Midas Şehri Platosu'nun kuzeydoğu ucunda, Midas Anıtı'nın yaklaşık 50 m güneybatısında yer alır.

Tarihleme: M.Ö. 8-7. yüzyıl (Frig dönemine ait olduğu düşünülmektedir.)

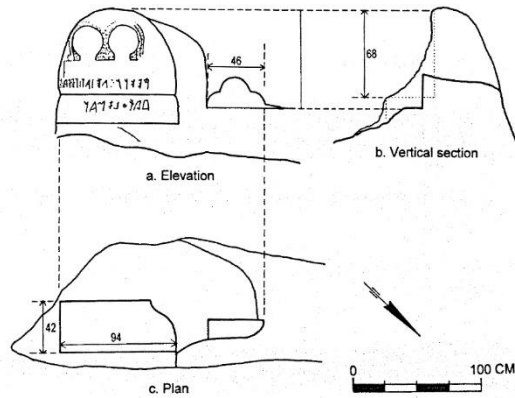
Tanımlama: Sunak

Kısa Tarihleme: Yönü kuzeydoğuya doğrudur ve tek basamaklıdır. Sırt kısmı üzerinde ikiz idol bulunur. Basamak, idollerin önünde küçük bir platform oluşturur ve ön yüzünde Paleo-Frigece yazıt bulunur. Başların hemen altında gövdenin olması gerektiği kısımda da ikinci bir Paleo-Frigece yazıt yer alır.

İlgili Kaynaklar: Gabriel 1965, s.46, Pl. 20-d; Haspels 1971, s.93, Fig. 31, Fig. 528; Nauman 1983, s.95 vd, Taf. 10-e; Francovich 1990, s.17, Res. 22; Tüfekçi 1997, s.124, Lev. 121/a-b; Berndt-Ersöz 2006, s.379, Fig. 90.

Şekil 4.13: Midas Şehri 7 no.lu Sunak görünüş (Tüfekçi 1997, Lev. 121-a).

Şekil 4.14: Midas Şehri 7 no.lu Sunak görünüş, plan, kesit (Berndt-Ersöz, 2006, Fig. 90).

Midas Şehri 10 no.lu Sunak

Yer: Eskişehir, Yazılıkaya-Midas Şehri

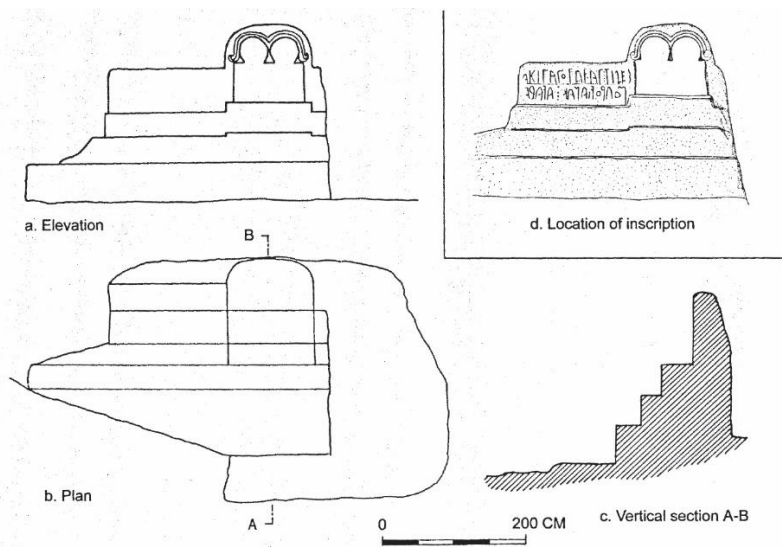
Konum: Midas Şehri Platosu'nun en yüksek kesiminde, platoya doğrudan çıkan yolun yaklaşık 30 m batısındadır.

Tarihleme: M.Ö. 8-7. yüzyıl (Frig dönemine ait olduğu düşünülmektedir.)

Tanımlama: Taht, Sunak

Kısa Betimleme: Yönü doğuya doğru olan ikiz idollü sunak üç basamaklıdır. İlk basamak sunağın kaidesini oluşturur. İkinci ve üçüncü basamaklar, sağ yanda ikiz idolün izdüşümünde kademelendirilerek yükseltilmiştir. İkiz idol, üçüncü basamakta, bu yüksek ve dar platformun gerisinde yer alır. Yuvarlak başlı idoller aynı gövdeye bağlanır. Başların konturunu çevreleyen çift hatlı kabartma bant, her iki yanda yana doğru kıvrılarak saç buklelerini oluşturur. İdollerin sol yanı bir pano şeklinde uzatılmıştır ve üzerine Paleo-Frigce yazıt kazınmıştır.

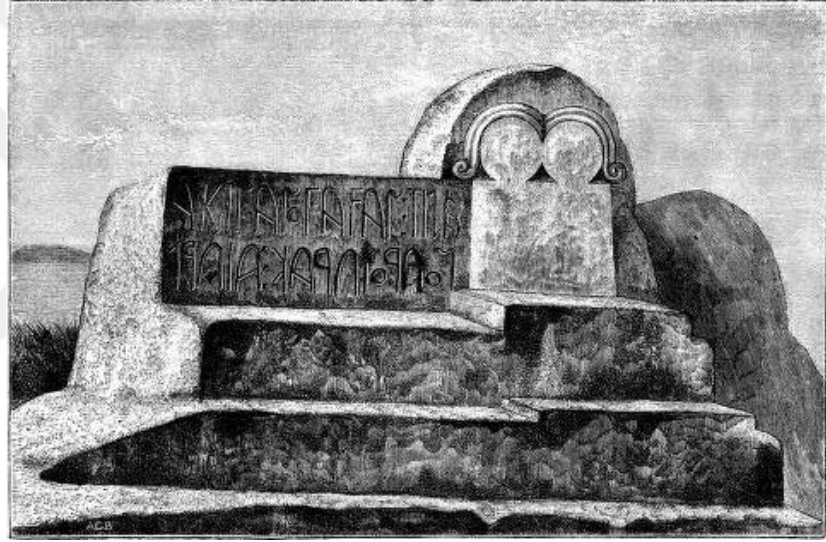
İlgili Kaynaklar: Ramsay 1882, s.13 vd, Fig. 4,5; Ramsay 1898, s.167, Res.23; Perrot-Chipiez, 1890, s.149, Fig. 106; Akurgal 1961, s.110, Abb.74; Gabriel 1965, s.45, Fig. 26, Pl. 20/a-b; Haspels 1971, s.93, Fig. 28; Nauman, 1983, s.96, Lev. 11-a; Francovich 1990, s.47, Res. 71,72; Tüfekçi 1997, s.126-127, Lev. 125/a-b, 126; Polat 2004, s.49 vd, Lev. 42/a-b, 43/a-b; Berndt-Ersöz 2006, s.372, Fig.80,136; Roller 2013, s.122, Res.32.

Şekil 4.15: Midas 10 no.lu Sunak plan, kesit, görünüş (Berndt-Ersöz, 2006, Fig. 80).

Şekil 4.16: Midas 10 no.lu Sunak doğu cephesi (Haspels, 1971, Pl. 28).

Şekil 4.17: Midas 10 no.lu Sunak eskiz çizimi (Ramsay 1882, s.13, Fig. 4).

Şekil 4.18: Midas 10 no.lu Sunak kuzeydoğu cephesi.

4.1.4.2. Tekören Kaya Tahtı

Yer: Eskişehir, Tekören Köyü

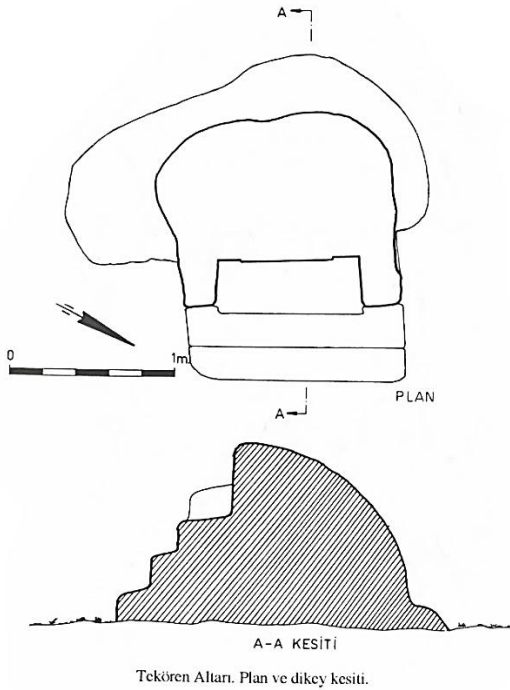
Konum: Tekören Köyü'nün yaklaşık 150 m kuzeydoğusundaki kayalık alanda bulunmaktadır.

Tarihleme: M.Ö. 8-7. yüzyıl (Frig dönemine ait olduğu düşünülmektedir.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Yönü kuzeydoğuya doğru olan taht üç basamaklıdır. Üçüncü ve son basamak, diğer basamaklardan daha geniştir, arka kısmında kavisli biten bir sırtlık ve her iki yanında da kolçak bulunur.

İlgili Kaynaklar: Devreker-Thoen-Vermeulen 1995, s.131, Pl. 1; Tüfekçi 1997, s.129, Lev. 139/a-b, 140; Polat 2004, s.63, Lev. 68/a-b; Berndt-Ersöz 2006, s.382, Fig. 94; Devreker-Claerhout 2008, s.150.

Şekil 4.19: Tekören Kaya Tahtı plan ve kesit (Tüfekçi 1997, Lev. 140).

Şekil 4.20: Tekören Kaya Tahtı (Devreker ve diğ, 1995, s.130, Pl. 1).

4.1.4.3 Dümrek Kaya Tahtı

Yer: Eskişehir, Dümrek Köyü

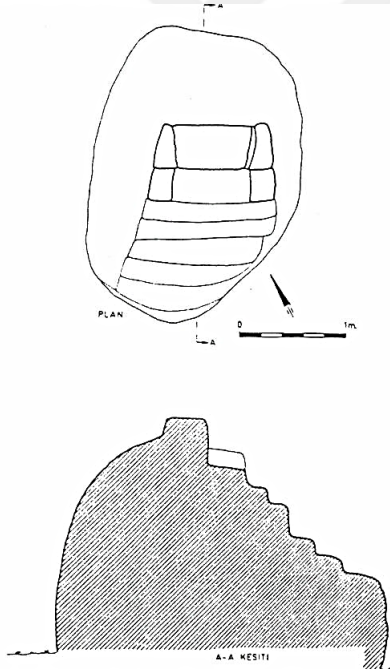
Konum: Gordion'un yaklaşık 20 km kuzeyinde bulunan Dümrek Köyü yakınlarında, Sangarios Irmağı'nın yukarısında sarp kayalıklarda yer alır.

Tarihleme: M.Ö. 8-7. yüzyıl (Frig dönemine ait olduğu düşünülmektedir.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Yönü güneybatıya doğrudur. Tek başına duran bir kaya kütesinin işlenmesiyle oluşan taht beş basamaklıdır. Beşinci ve son basamak diğer basamaklardan daha geniştir, arka kısmında stilize idollü kavis biçiminde bir sırtlık ve her iki yanında da kolçak bulunur.

İlgili Kaynaklar: Tüfekçi 1997, s.130, Lev. 142/a-b; Polat 2004, s.57, Lev. 54/a-b; Berndt-Ersöz 2006, s.380, Fig. 92. Roller, 2013, s.106, Res.16.

Şekil 4.21: Dümrek Kaya Tahtı plan, kesit (Tüfekçi 1997, Lev. 142/b).

Şekil 4.22: Dümrek Kaya Tahtı (Tüfekçi 1997, s.130, Lev. 142/a).

4.1.5 Kalehisar/ Karahisar Kaya Tahtı

Yer: Çorum, Alacahöyük

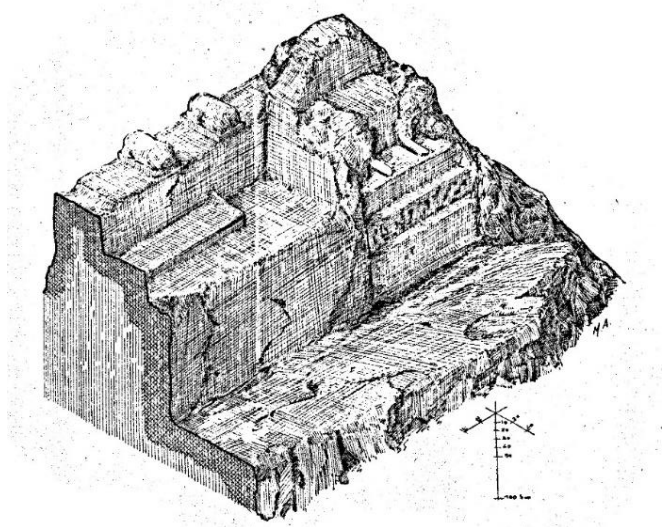
Konum: Doğu Frigya'da Çorum Alacahöyük'ün 4 km kuzeyinde yer alan Kalehisar Tepesi üzerindedir. İki tepeli Kalehisar, 150 m yüksekliğinde bir ova üzerinde tek başına yükselir. Daha alçak olan, anıtın yer aldığı tepe, kısmen düzleştirilmiştir. Anıt ulaşılabilir bir konumdadır fakat tırmanmak gerekir. Anıtın görkemli bir manzarası vardır.

Tarihleme: M.Ö. 8-7. yüzyıl (Frig dönemine ait olduğu düşünülmektedir.)

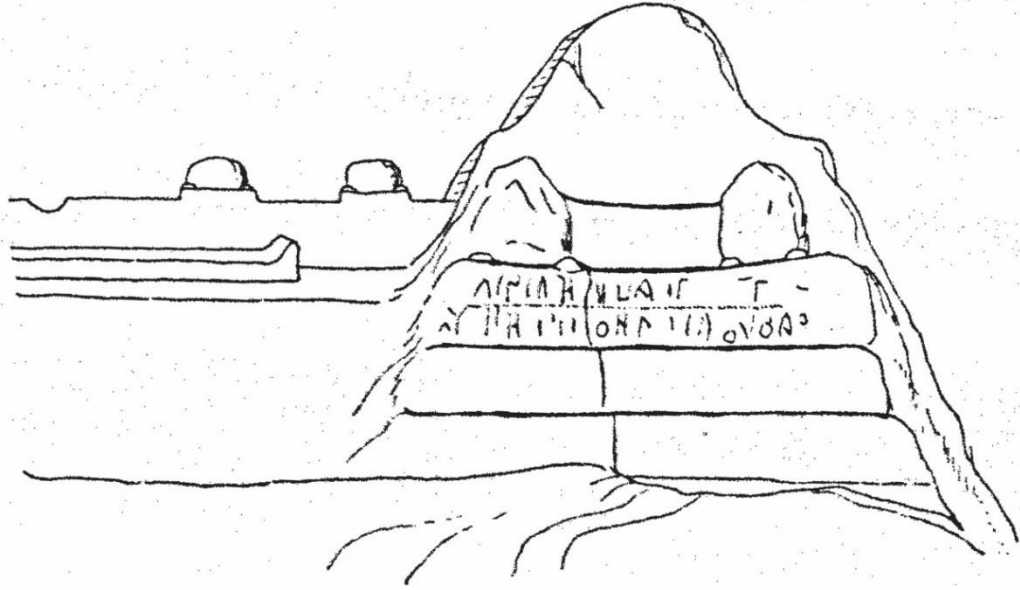
Tanımlama: Taht, Sunak

Kısa Betimleme: Yönü güneydoğuya doğrudur. Kaya anıtı iki bölümden oluşmaktadır. Sağdaki bölüm daha yüksekte olup dört basamaktan oluşan bir kaya tahtıdır. Son basamağın arkasında stilize idollü kavis biçiminde bir sırtlık bulunur. Üçüncü basamağın üzerinde oturan iki aslan kabartması, basamakların ön yüzünde de iki satırlık yazıt bulunur. Solda daha alçak seviyede bir seki yer alır.

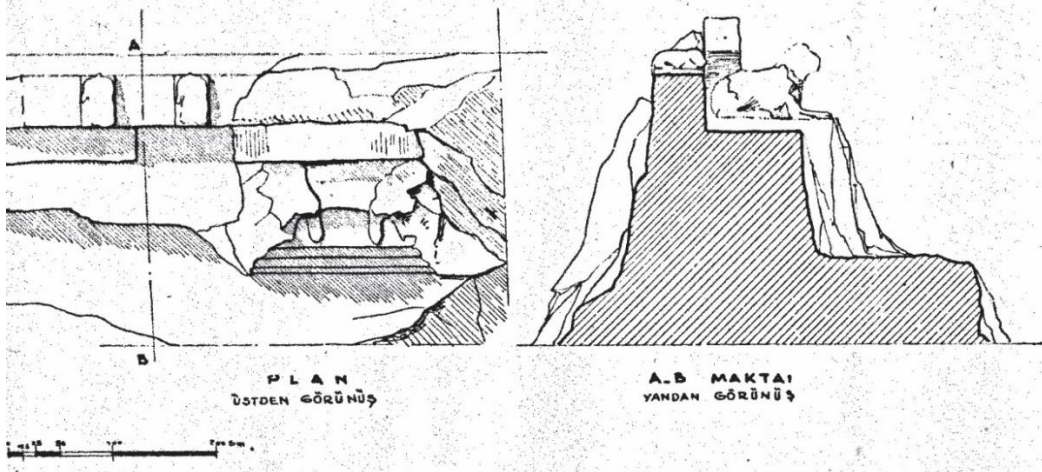
İlgili Kaynaklar: von der Osten, 1929, s.99 vd. Fig. 166-170, Pl.8; Arık, 1937, s. 24 Fig. 35; Temizer, 1949, s. 795-809, Lev. 77; Akurgal, 1955, s.96 vd. Res. 55, Lev. 44; Kaletsch 1980, s.226, Taf. 47/12; Nauman, 1983, s.97 vd, Lev. 11b; Prayon, 1987, s. 47, s. 202, No.9, Taf. 5d; Frankovich, 1990, s. 57 vd. Res. 81; Roller, 2013, s.106, Res. 17-18; Polat 2004, s.82, Lev. 129/a-c; Berndt-Ersöz 2006, s.383, Fig. 95.

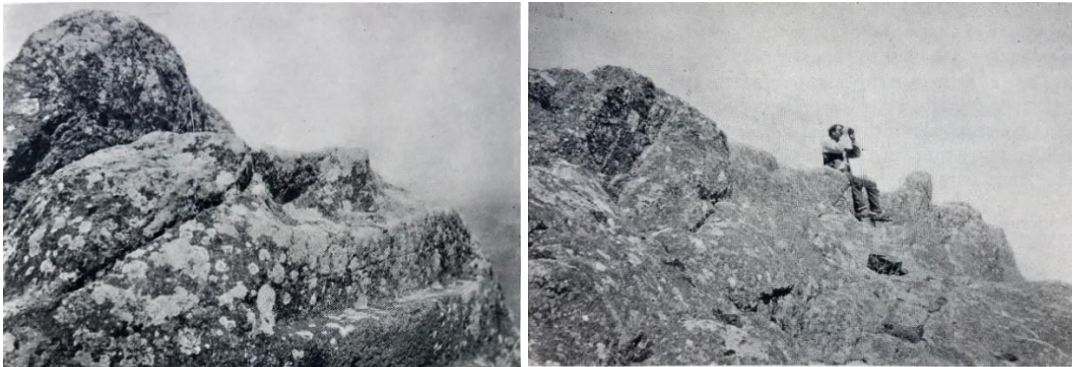
Şekil 4.23: Kalehisar Kaya Tahtı eskiz çizimi (Temizer, 1949, Pl. 77).

Şekil 4.24: Kalehisar Kaya Tahtı ön görünüş (Nauman, 1983, s.97 vd. Lev. 11b).

Şekil 4.25: Kalehisar Kaya Tahtı plan ve kesit (Temizer, 1949, Pl. 77).

Şekil 4.26: Kalehisar Kaya Tahtı (Osten, 1929, Fig. 167,169).

4.1.6 Dibektaş Kaya Anıtları

Yer: Konya, Dibektaş Yaylası

Konum: Dibektaş Yaylası, Konya-Antalya il sınırlarının kesişim bölgesinde, Yıldız Dağı'nın eteklerine yayılmış bir ovadır. Basamaklı sunaklar ova üzerinde kayalara oyulmuş olarak yer almaktadır.

Tarihleme³⁶: Sunak/M.Ö. 6. yüzyıl (Frig basamaklı sunakları ile birlikte değerlendirildiği için bu tarihlendirme öngörülmüştür.) Mezar kültürü/M.S. 2 yüzyıl (Büyüközer, tarafından mezar ikonografisinin benzerlerinden yola çıkarak bu tarihlendirme yapılmıştır.)

Tanımlama: Basamaklı Sunak, Mezar Kültü

Kısa Betimleme: 1 no.lu Anıt, günümüzde en üst seviyesine kadar toprak altındadır. Eski belgelerden anlaşıldığı üzere güney cepheye açılmış üç basamaklı bir yapıdır ve üzerinde bir sunu çukuru bulunmaktadır. 1 no.lu Anıt'a göre daha yüksekte bulunan 2 no.lu Anıt, güney cepheye bakan dört basamaklı bir yapıdır ve son basamağı üzerinde dikdörtgen bir tekne ve teknenin güney yüzünde, kalkan içine işlenmiş Medusa kabartması bulunmaktadır. 3 no.lu Anıt, 2 no.lu Anıt ile aynı kaya bloğuna yapılmış güneye bakan dört basamaklı bir yapıdır, üzerinde süvari kabartması bulunmaktadır.

İlgili Kaynaklar: Zoroğlu 1994, s.301-305, Pl. 27.1.1-27.2.1; Işık, 1996, s.34-35, Fig. 15; Bahar, 1999, s.16, Lev.45; Baldıran, 2006, s.11-12, Fig 11; Doğanay 2012, s.200, Res. 1; Büyüközer, 2015, s.417 vd, Res. 1-12.

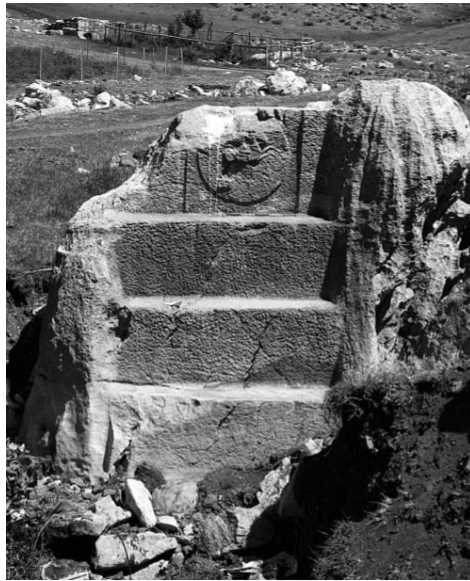
³⁶ İlgili kaynaklarda adı geçen tüm araştırmacılar basamaklı anıtların Ana Tanrıça kültürü ile ilgili sunaklar olduğunu belirtir. Büyüközer ise 2015'de yaptığı çalışmada 2 numaralı anıt üzerinde yer alan dikdörtgen tekne ve 2 numara ile 1 numara üzerinde yer alan kabartmalardan referansla bunların Ana Tanrıça kültürü ile ilgili değil mezar kültürü ile ilgili yapılar olduğunu öne sürer.

Şekil 4.27: Dibektaş Yaylası, önde 1 no.lu Anıt, sağ arkada 2 no.lu Anıt, sol arkada 3 no.lu Anıt (Zoroğlu 1994, Pl.27.1.2).

Şekil 4.28: Dibektaş 2 no.lu Anıt (Zoroğlu 1994, Pl.27.2.1).

Şekil 4.29: Dibektaş 3 no.lu Anıt (Büyüközer, 2015, s.445, Fig. 9).

4.1.7 Pergamon- İlyas Tepe Kaya Tahtı

Yer: İzmir, Bergama

Konum: Pergamon Tepesi'nin doğusunda konumlanan İlyas Tepe'de bulunur.

Tarihleme: M.Ö. 2-1 yüzyıl (Bölgede ele geçen buluntu malzemelerinden yola çıkılarak bu tarihlendirme yapılmıştır.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Tek kişilik tahtın sağ tarafında belirgin bir kolçak bulunurken sol tarafında kolçak işlevi gören kaba yontulmuş bir kaya kütlesi bulunur. Sırtlığı ve oturma birimi belirgin olan tahtın koltuk kısmı öne doğru yay şeklinde genişler. Tek bir basamak üzerinde yükselen kaya tahtı insan ölçeğindedir. Yüzeyde yapılan araştırmalar sonucu Ana Tanrıça betimlemelerinin olduğu terrakotaların bulunmasıyla bu alan ve kaya tahtının da Kybele için hazırlandığı düşüncesi oluşmuştur. Kült aktivitelerinin yapıldığı düşünülen terasta yer alan kaya tahtı doğrudan Mamutkale Meter Kutsal Alanı'na bakmaktadır (Dörpfeld, 1910, s.400; Ateş, 2014, s. 434).

Pergamon kenti sınırları içinde yer alan bir başka önemli örnek; kentin doğu yamacındaki "Büyük Kaya Kutsal Alanı"dır. Bu alanda kayaya oyulmuş halde bir heykel kaidesi bulunmuştur (Şekil 4.32). Kaidenin oturan bir tanrı heykeli için hazırlandığı düşünülmektedir. Büyük Kaya Kutsal Alanı'nda ele geçen terrakotta parçaları arasında Kybele figürlerinin de olması bu alanın Kybele-Meter kültüne ait bir yer olduğunu belirlemiştir. Kutsal alanda yer alan kaide ve teraslar, İlyas Tepe Kaya Tahtı gibi Mamurtkale'ye yönelmiş şekilde bulunmaktadır (Pirson, 2009, s.152-154; Pirson, 2010, s.145-150). Heykel kaidesinin üst yüzeyi kayaya "U" şeklinde bir oyuk açılarak oluşturulmuştur. Kaidenin hemen altında muhtemelen adak eşyalarının bulunduğu alçak bir seki yer almaktadır. Sekinin güneydoğusunda kaya tabanında da adak işlemleri için kullanılmış olduğu düşünülen iki sunu çukur yer almaktadır (Ateş, 2015, s. 432).

İlgili Kaynaklar: Dörpfeld 1910, s.400; Pirson 2009, s.152-155, Abb. 27; Pirson, 2010, s.145-150; Pirson 2011, s.141-142, Abb. 72; Pirson-Ateş-Engels, 2012, s.285 vd, Abb. 6; Ateş 2014, s.422-438.

Şekil 4.30: İlyas Tepe Kaya Tahtı (Ateş, 2014, s.43, Fig.15).

Şekil 4.31: Büyük Kaya Kutsal Alanı, heykel kaidesi (Pirson ve diğ, 2012, s.287, Abb. 6).

Şekil 4.32: Büyük Kaya Kutsal Alanı plan, “g” ile gösterilen yüzey heykel kaidesi (Pirson, 2009, s.153, Abb. 27).

4.1.8 Koressos Kaya Tahtı

Yer: İzmir, Selçuk

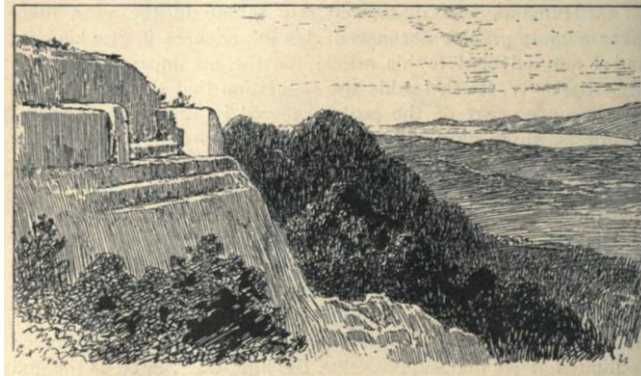
Konum: Koressos Dağı (Bülbül Dağı)'nın güneybatı tepesinin en üst noktasında, dik bir uçurumun üzerinde yer alır.

Tarihleme: Belirsiz

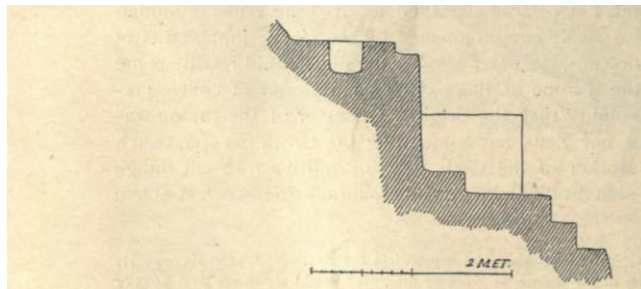
Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: İki basamak üzerinde yükselen kaya tahtının oturma zemini, kolçakları ve sırtlığı belirgindir. Tahtın oyulu olduğu kaya kütesinin üzerinde bir sunu çukuru bulunurken tahta ait bir yazıt bulunmamaktadır. Koressos Kaya Tahtı, Antoninus Pius dönemine ait sikkede Zeus'un tahtı olarak Koressos Dağı'nın zirvesinde tanrı ile beraber betimlenmiştir. Fakat bu tahtın Zeus kültürünün öncesinde Ana Tanrıça için yapılmış olabileceği, sonrasında inancın Zeus'a tapınma ile beraber devam ettirildiği düşünülmektedir.

İlgili Kaynaklar: Benndorf,1906, s.56 vd, Fig. 19,20; Cook, 1914, s.140; Francovich 1990, s.58, Res. 76-77.

Şekil 4.33: Koressos Kaya Tahtı (Benndorf, 1906, s.56, Fig. 19).

Şekil 4.34: Koressos Kaya Tahtı kesit (Benndorf, 1906, s.56, Fig. 20).

4.2 Ege Adaları ve Girit

4.2.1 Daskalopetra Kaya Anıtı

Yer: Sakız Adası, Pasha Vrysi

Konum: Sakız Adası merkezinin yaklaşık olarak 6 km uzakta, denizden birkaç yüz metre içerde Epos Dağı'nın yamacında bulunmaktadır.

Tarihleme: M.Ö. 6 -5. yüzyıl (Kaya tahtının yan yüzünde bulunan aslan kabartmalarının Arkaik Dönem'e referans vermesinden yola çıkılarak bu tarihleme öngörülmüştür.)

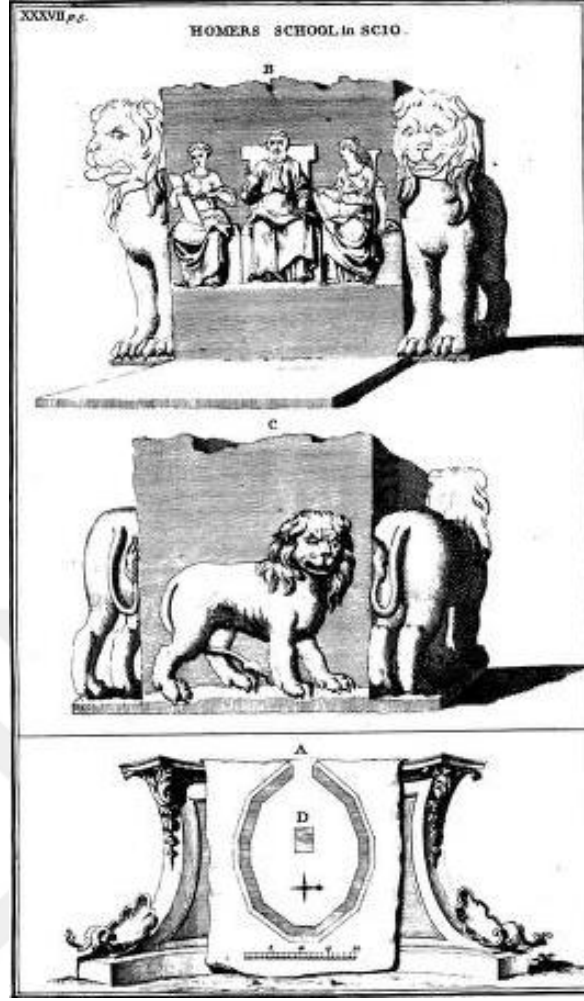
Tanımlama: Açık Hava Kutsal Alanı, Tapınak Modeli, Taht

Kısa Betimleme: Kayanın ön kısmına tahtta oturan Ana Tanrıça kabartması oyulmuştur. Oturağın yüzü doğuya doğru; denize bakmaktadır. Anıtın her iki yanında aslan kabartmaları bulunmaktadır. Tahtın üst kısmı tamamen yok olmuştur. Boardman, kaya tahtının küçük bir tapınak modeli olarak bir restitüsyon eskizini yapmıştır. Daskalopetra Anıtı ile ilgili ayrıntılı bilgiler bir sonraki bölümde verilmiştir.

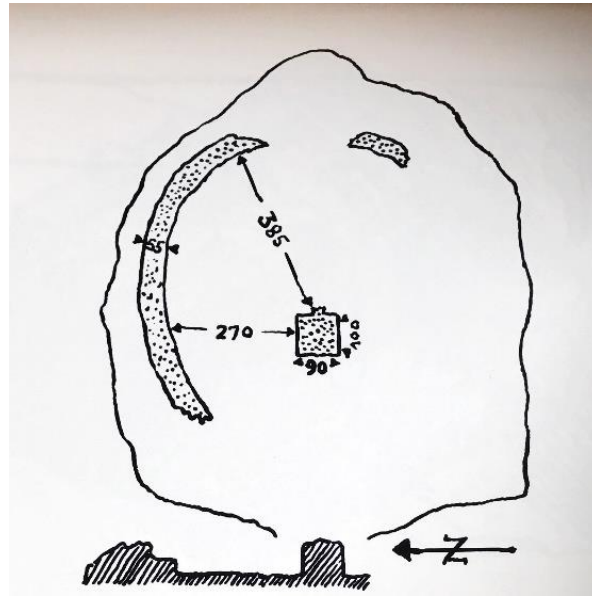
İlgili Kaynaklar: Pococke, 1743b, s.5 Pl. 37; Choiseul-Gouffier 1782, s. 92, Pl. 47; Rubenson-Watzinger 1928, s.109-116, Abb. 1-5, B. XXXI/1,2,3; Boardman 1959, s.195-196, Fig. 6; Kaletsch 1980, s.223-235, Taf. 44-47; Romano 1980, s.344-348; Graf 1985, s.107-115; Roller, 2013, s.166.

Şekil 4.35: Basamaklar üzerinde tasvir edilen Daskalopetra Anıtı (Choiseul-Gouffier, 1782, Pl. 47).

Şekil 4.36: Daskalopetra Anıtı'na ait görünüşler (B,C) ve plan (D) (Pococke, 1743b, Pl. XXXVII).

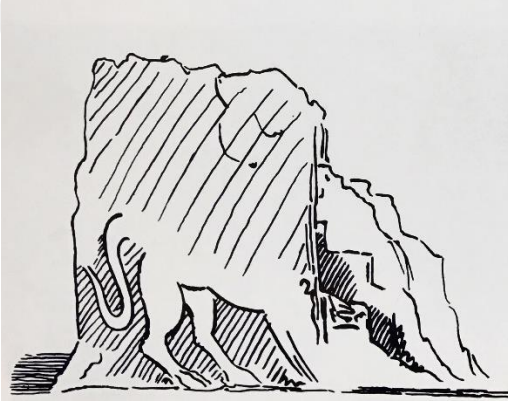
Şekil 4.37: Daskalopetra, plan (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.110, Abb.1).

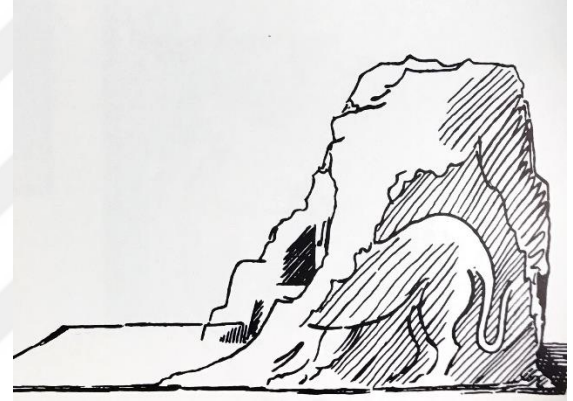
Şekil 4.38: Daskalopetra, güneydoğu cephesi (Rubensohn-Watzinger, 1928, B. XXXI-3).

Şekil 4.39: Daskalopetra, kuzey cephesi (Rubensohn-Watzinger, 1928, B. XXXI-2).

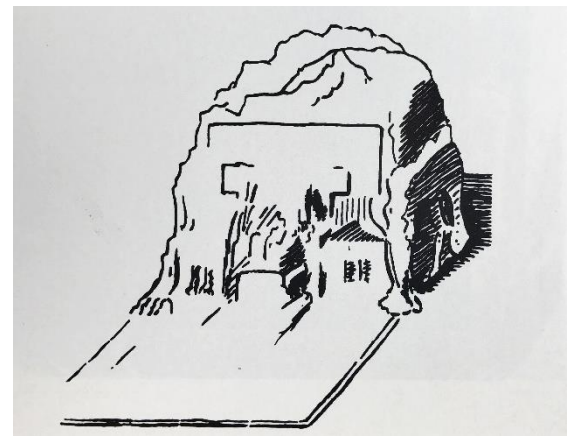
Şekil 4.40: Daskalopetra, güney cephesi (Rubensohn-Watzinger, 1928, Abb.4).

Şekil 4.41: Daskalopetra, kuzey cephesi (Rubensohn-Watzinger, 1928, Abb.3).

Şekil 4.42: Daskalopetra, doğu cephesi (Kaletsch, 1980, Taf. 47,11).

Şekil 4.43: Daskalopetra, doğu cephesi (Rubensohn-Watzinger, 1928, Abb.2).

4.2.2 Zeus ve Hekate Tahtı

Yer: Chalke Adası, Kastro Tepesi

Konum: Kastro Tepesi'nde zirveye yakın ve manzaraya hâkim bir konumdadır.

Tarihleme: M.Ö. 4 - 1. yüzyıl (Taht üzerindeki yazıtların tarihlemesinden yola çıkılarak bu tarihleme ileri sürülmüştür.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Yönü batıya doğru olan tahtlar insan ölçeğindedir. Tahtların sırtlık ve kolçakları tanımlıdır. İki tahtı birleştiren kısım dirseklik olarak görev alır ve tahtların altında bir ayak tablası bulunur. Her oturağın altında düz yüzeyinde birer yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtlar soldaki tahtın Zeus'a, sağdakinin Hekate'ye ait olduğunu ifade etmektedir.

İlgili Kaynaklar: Hiller v. Gaertringen 1895, s.1-5, Fig. 2; Reichel 1897, s.30-31, Fig. 8; Cook 1914, s.141 Fig.106; Gaifman 2012, s.163-169, Fig. 4.16-4.19.

Şekil 4.44: Zeus ve Hekate Tahtı (Gaifman, 2012, s.164, Fig. 4.17).

Şekil 4.45: Zeus ve Hekate Tahtı yan görünüş (Gaifman, 2012, s.169, Fig. 4.19).

4.2.3 Falasarna Kaya Tahtı

Yer: Girit, Falasarna

Konum: Girit'in batı ucunda bulunan Falasarna'nın alçak bir sahil tepesinde, mezarlık yakınında yer almaktadır.

Tarihleme: Belirsiz

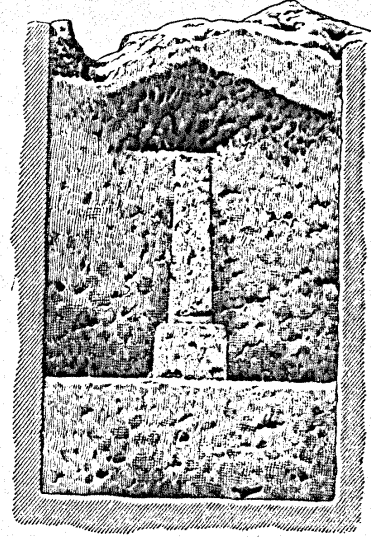
Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Tek kişiye ait bu kabaca işlenmiş kaya tahtının boyutu insan ölçeğinin biraz üzerindedir. Kolçakları ve sırtlığının yüksekliği birbirine oldukça yakındır. Kolçak, kollar için fazla yüksektir ve yaklaşık uzunluğu 2 m'nin üzerindedir. Tahtın sırtlığının iç kısmı bir sütun kabartmasıyla değerlendirilmiştir. Zeus veya Rhea'ya adandığı tahmin edilmektedir fakat Pashley, Girit Tanrıçası Dictynna için de olabileceğini belirtmektedir.

İlgili Kaynaklar: Pashley, 1837, s.64; Spratt, 1865, s.234; Reichel, 1897, s.21; De Sanctis, 1965, s. 367-370. Fig.60-61; Studniczka 1911, s. 85 Abb.20; Cook, 1914, s.147; Francovich 1990, s.68, Res. 86,87.

Şekil 4.46: Falasarna Kaya Tahtı
(De Sanctis, 1965, s. 367-368, Fig.60).

Şekil 4.47: Falasarna Kaya Tahtı sırt yüzeyi
(De Sanctis, 1965, s. 369-370. Fig.61).

4.3 Yunanistan

4.3.1 Kral Kserkses Tahtı

Yer: Yunanistan, Kerata Dağı

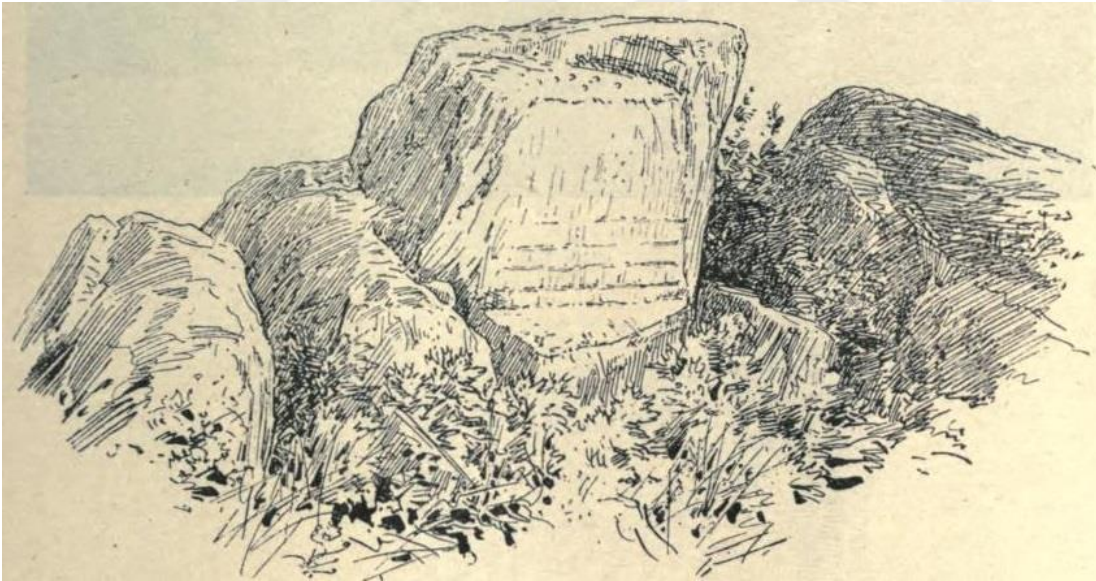
Konum: Yunanistan'da, Megara ve Eleusis arasında uzanan Kerata Dağ dizisinin dört tepesinden en yüksekği üzerinde güneydoğu köşesindedir.

Tarihleme: M.Ö. 5. yüzyıl (M.Ö. 480 yılında gerçekleşen Salamis Deniz Savaşı'nın tarihinden yola çıkılarak bu tarihleme öngörülmüştür.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Tek kişilik koltuğun bir oturma alanı, yuvarlatılmış sırtlığı ve basamak şeklinde bir ayak tablası bulunur. Kolçaksızdır. Kaya tahtının üzerinde yazıt ve kabartma bulunmaz. Yerel kabulde, Kserkses'in bu taht üzerinde Salamis Savaşı'nı izlediği düşüncesi yer alır.

İlgili Kaynaklar: Reichel, 1897, s.21-22; Reichel, 1898, s.63-65; Cook 1914, s.145.

Şekil 4.48: Kral Kserkses Tahtı (Reichel, 1898, s.63).

4.3.2 Mouseion Kaya Tahtı

Yer: Yunanistan, Atina

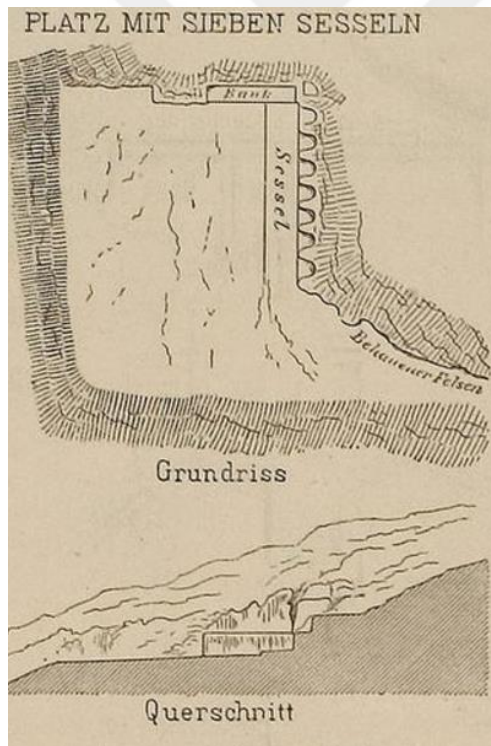
Konum: Atina'da yer alan Mouseion Tepesi üzerinde bulunur.

Tarihleme: Belirsiz

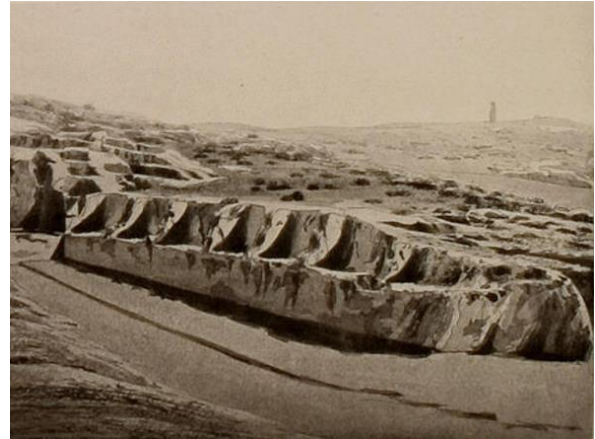
Tanımlama: Çoklu Taht

Kısa Betimleme: Tek bir basamak üzerinde yükselen yedi adet kaya tahtından oluşur. Birbirine neredeyse eş ölçülerde olan bu tahtların üzerinde kabartma ve yazıt yoktur. Kolçaklar yan yana yer alan tahtları birleştirir ve ortak kullanılır. Tahtların önünde geniş bir açık alan bulunur. Cook, bu alanın Tanrı Zeus ilhamı altında kararlar alınan bir açık hava mahkemesi olabileceğini öne sürmüştür.

İlgili Kaynaklar: Curtius ve Kaupet, 1878, s.20, 27, Bl. VI/4; Cook, 1914, s.145-147.

Şekil 4.49: Mouseion Kaya Tahtı plan, kesit (Curtius ve Kaupet, 1878, s.20).

Şekil 4.50: Mouseion Kaya Tahtı görünüş (Curtius ve Kaupet, 1878, Bl. VI/4).

4.4 İtalya

4.4.1 Tarquinia Kaya Tahtı

Yer: Tarquinia, Orta İtalya

Konum: Taht, Monterozzi nekropolünde düzlük bir alanda yer alır. Koltuğun manzarasını tepeler oluşturur.

Tarihleme: M.Ö. 7. yüzyıl (Prayon, bu bölgedeki tahtların Etrüsk oturma birimlerine benzer olduğunu ve Etrüsk etkili dışarı yayılımın da M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren olduğunu belirtmiştir.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Tek kişilik taht, oturma koltuğu ve yay şeklinde kavisli arkalıktan oluşur. Tahtı yükselten basamaklar yoktur. İnsan ölçeğindedir.

İlgili Kaynaklar: Prayon 1979, s.87 vd, Taf. 1-2.

Şekil 4.51: Tarquinia Kaya Tahtı (Prayon, 1979, Taf. 1.1).

Şekil 4.52: Tarquinia Kaya Tahtı (Prayon, 1979, Taf. 1.2).

4.4.2 Monterano Kaya Tahtı

Yer: Monterano, Orta İtalya

Konum: Monterano'nun batısında bulunur.

Tarihleme: M.Ö. 7. yüzyıl (Prayon, bu bölgedeki tahtların Etrüsk oturma birimlerine benzer olduğunu ve Etrüsk etkili dışarı yayılımının da M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren olduğunu belirtmiştir.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Taht kayadan oyulmuş bir kaide üzerinde durmaktadır. Tahtın sırtlığı bölgedeki diğer örneklerle göre alışılmışın dışında daha uzundur. Sırtlığın baş kısmı "S" formunda ince kıvrımlı bir hatta sahiptir. Kolçaklar da kıvrımlı hatlara sahip olup sırtlık ile bir bütünlük oluşturur.

İlgili Kaynaklar: Prayon 1979, s.89 vd, Taf. 6-7.

Şekil 4.53: Monterano Kaya Tahtı (Prayon, 1979, Taf. 6).

Şekil 4.54: Monterano Tahtı sırtlık detayı (Prayon, 1979, Taf. 7.2).

4.4.3 Gabii Kaya Tahtı

Yer: Gabii, Orta İtalya

Konum: Gabii bölgesinde izole bir tuf platosu üzerinde bulunur.

Tarihleme: M.Ö. 7. yüzyıl (Prayon, bu bölgedeki tahtların Etrüsk oturma birimlerine benzer olduğunu ve Etrüsk etkili dışarı yayılımının da M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren olduğunu belirtmiştir.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: Tek kişilik kaya tahtının sırtlığı yukarı doğru incelerek bir yay şeklinde kavis almıştır. Oturma alanının arka kısmı da aynı şekilde kavislidir. Tahtın alt kısmında bir ayak tablası ve önündeki platformda çeşitli büyüklüklerde dört adet sunu çukuru bulunur.

İlgili Kaynaklar: Prayon 1979, s.90 vd, Taf. 10-11-12.

Şekil 4.55: Gabii Kaya Tahtı (Prayon, 1979, Taf. 10).

Şekil 4.56: Gabii Kaya Tahtı ve sunu çukurları (Prayon, 1979, Taf. 12).

4.4.4 Cerracchio Kaya Tahtı

Yer: Cerracchio, Orta İtalya

Konum: Cerracchio Nekropolü'nde küçük bir tepenin eğimli yüzeyinde yer alan ikili tahtın doğal manzarasını tepeler oluşturur.

Tarihleme: M.Ö. 7. yüzyıl (Prayon, bu bölgedeki tahtların Etrüsk oturma birimlerine benzer olduğunu ve Etrüsk etkili dışarı yayılımının da M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren olduğunu belirtmiştir.)

Tanımlama: Taht

Kısa Betimleme: İkili kaya tahtının sırtlığı üçgen bir formla biter. İki tahtı birleştiren dirseklik kısmı diğer ikili taht örneklerine göre daha kalındır. İnsan ölçeğinde olan oturma alanlarından soldaki daha fazla doğal aşınmaya uğramıştır.

İlgili Kaynaklar: Prayon 1979, s.88 vd, Taf. 3-4.

Şekil 4.57: Cerracchio Kaya Tahtı (Prayon, 1979, Taf. 3.1).

Şekil 4.58: Cerracchio Kaya Tahtı (Prayon, 1979, Taf. 4.1).

5. KAYA TAHTLARI VE MİMARİ ARASINDAKİ BAĞLANTILAR

5.1 Tapınaklarda Yer Alan Tahtlar ve Oturan Tanrı Heykelleri

“Göklere yakın ve yeryüzü manzarasına sahip” dağların veya tepelerin zirveleri, ilk çağlardan beri dini bir anlam taşımıştır. Dağlara kutsallık atfedilmiştir veya “tanrıların evi” olarak görüldüğü için kutsal kabul edilmiş, zirve noktalarda adaklar adanarak tapınım gerçekleştirilmiştir. Bu kabulü simgeleyen birçok kaya anıtı da bu inancın arkeolojik kanıtlarını oluşturmuştur. Kimi zaman Frig bölgesinde, Midas Anıtı (Yazılıkaya) örneğinde olduğu gibi kayalar üzerine kapılar oyulmuş ve tanrının evi simgelenmiştir. Kimi zamansa tanrıyı oturma biçiminde simgeleyen basamaklı sunaklar ve kaya tahtları oyulmuştur. Tanrının tahta oturur şekilde simgelenmesi Antik Çağ ve sonrasındaki dini mimaride uygulama bulmuştur. Pausanias’tan öğrenildiğine göre; birçok Yunan tapınağı içinde taht kurulmuştur ve bu tahtlar üzerine Tanrı’nın onuruna, onun oturma heykelleri yerleştirilmiştir (Pashley, 1837, s. 64). Cook’a göre Tanrı Zeus adına gelişen kültün üçüncü (son) evresinde, Zeus adına bir sunak ve kült heykeli tapınak içinde yer almaktadır (Cook, 1914, s.117). Smith de bir tanrı kültü için gerekli öğeleri, sunak, tanrı heykeli ve tapınak olarak sıralamaktadır (Smith, 2002, s. 65). İnançın ilk evresinde dağların veya tepelerin yüksek noktalarında kaya tahtları çevresinde gerçekleştirilen inanç ritüelleri tapınak mimarisinin gelişmesiyle cellada yer alan tanrı tahtları çevresinde benzer şekilde devam etmiştir. “Oturma” eylemi sahip olma, hükmetme ve daha üstün olma kavramlarını pekiştiren bir duruş olarak belirgin bir tanrı tasviri olmuştur. Tahtların yüksek zirvelerde yer alması da tanrının tüm evrene hakimiyeti kabulünün bir sonucudur. Hatta kaya tahtlarının birçoğu basamaklar üzerinde yükseltilerek bu vurgu arttırılmıştır. Tapınak içinde yer alan tanrı tahtlarının da bir podyum üzerinde yükseltilmesi ve tanrı figürlerinin insan ölçeğinin iki üç katı kadar olması da aynı üstünlük ifadesinin tapınaklara taşınmış halidir.

Tapınaklar içinde yer alan kült heykelleri hakkında en geniş bilgiye Pausanias’ın *Description of Greece* kitabından ulaşılmaktadır. Yaklaşık olarak M.S. 2. yüzyılda yazılan bu eserde, dönemin Yunan mitolojisi, kültürleri ve dinleri ile dönemin anıtlarından detaylı bir şekilde bahsedilmektedir.

Quatremère de Quincy hazırladığı *Olympien Jupiter* isimli kitapta Pausanias'ın varlığını kanıtladığı Argos, Tegea, Sikyon, Patra, Megalopolis tanrı tahtlarının etkileyici görselleştirmeleri bulunmaktadır (Şekil 5.1- Şekil 5.6) (Quincy, 1815, s.322, PL XIX, Fig.1-6).

Megalopolis kentinde, Aristandreum Kolonad'ının (Aristander tarafından yapılan) yakınında "Kurtarıcı Zeus"a adanmış bir tapınak bulunmaktadır. Bu tapınakta yer alan Zeus heykeli bir tahta oturmaktadır. Zeus'un yanında sağ tarafta Megalopolis, sol tarafta Kurtarıcı Artemis'in heykeli ayakta durmaktadır (Şekil 5.1) (Pausanias, 8.30). Megalopolis kentinde bulunan bir diğer oturan tanrı figürü de Demeter ve Proserpine yan yana olduğu Büyük Tanrıçaların Tahtı'dır (Şekil 5.7). Büyük Tanrıça Demeter'in heykeli tamamen taşandır ama Proserpine'nin elbisesi ahşaptandır. Heykellerin boyu yaklaşık 4,5 m uzunluğundadır. Heykellerin önünde orta büyüklükte iki görevli kadın heykeli bulunmaktadır. Damaphon'un kızları olarak bilinen bu heykellerin, elbiseleri ayak bileklerine kadar uzanmaktadır ve kızlar başlarında çiçek dolu birer sepet taşımaktadır (Pausanias, 8.31).

Patra kentinde, agora içinde Olympia Zeus'un bir tapınağı bulunmaktadır. Zeus, bu tapınakta bir taht üzerinde oturmaktadır ve tahtın yanında Athena heykeli ayakta durmaktadır (Şekil 5.2) (Pausanias, 7.20).

Tegea kentinde yer alan Athena Alea heykelinin bir tarafında Asclepius, diğer yanında Hygia heykeli ayakta durmaktadır (Şekil 5.3) (Pausanias, 7.47). Sikyon kentinde, tiyatronun ötesinde Dionysos'un tapınağı bulunmaktadır. Tanrının heykeli altın ve fildişinden yapılmıştır, her iki yanında beyaz mermerden kadın heykelleri (Bacchanal) bulunmaktadır (Şekil 5.4) (Pausanias, 2.7).

Mantineia kentinde, ikili bir tapınak yer almaktadır; tapınak bölücü bir duvar ile ortasından ayrılmıştır ve bir tarafında Asclepius'un heykeli diğer tarafında Leto ve çocuklarının heykeli bulunmaktadır. Leto, elinde asası ile bir taht üzerinde oturmaktadır; bir yanında oğlu Apollon diğer yanında kızı Artemis ayakta durmaktadır. Heykelin kaidesi ilham perileri ve Marsyas'ın kabartması yapılarak süslenmiştir. Marsyas elinde bir flüt tutmaktadır (Şekil 5.5) (Pausanias, 8.9).

Şekil 5.1: Zeus'un oturur biçimde betimi.

Şekil 5.2: Zeus'un oturur biçimde betimi.

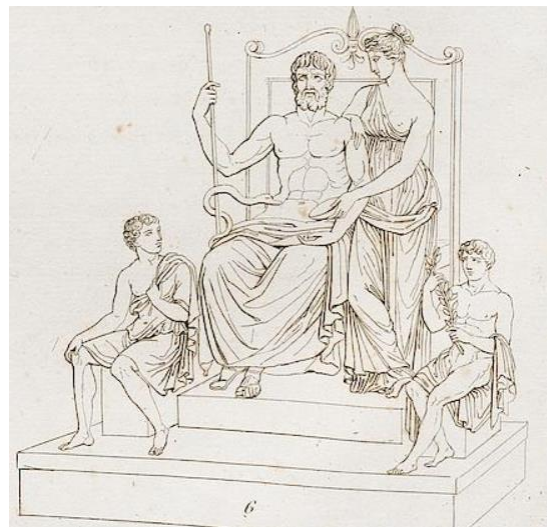
Şekil 5.3: Athena'nın oturur şekilde betimi.

Şekil 5.4: Dionysos'un oturur şekilde betimi.

Şekil 5.5: Leto'nun oturur biçimde betimi.

Şekil 5.6: Asclepius'un oturur biçimde betimi.

(Şekil 5.1-5.6 arasındaki görseller Quincy'e ait kitaptan alınmıştır, 1815, PL XIX, Fig. 1-6).

Argos kentinde, Asclepius Kutsal Alanı'nda beyaz mermerden yapılmış oturan bir Asclepius heykeli bulunmaktadır. Tanrı heykelinin yanında Hygeia ayakta durmaktadır. Ayrıca heykelleri yapan Ksenophilos ve Straton'un da oturan heykelleri yer almaktadır (Şekil 5.6) (Pausanias, 2.23). Asclepius'un bu kutsal alanda yer alan bir diğer heykeli, fildişi ve altından yapılmıştır (Şekil 5.8). Tanrı bir eliyle asayı kavramış, diğer eliyle yılanın başını tutmuş şekilde taht üzerinde oturmaktadır. Atina'daki Olympia Zeus heykelinin yaklaşık olarak yarısı boyunda olan heykel Arignotus'un oğlu Thrasymedes tarafından yapılmıştır. Tahtın kaidesi üzerinde, Argoslu kahramanların başarılarını içeren bir kabartma bulunmaktadır (Pausanias, 2.27).

Şekil 5.7: Megalopolis, Büyük Tanrıçaların Tahtı (Quincy, 1815, s. 348, PL XXII).

Şekil 5.8: Asclepius'un Tahtı (Quincy, 1815, s. 352, PL XXIII).

Erythrae kentinde Athena Polias'ın bir tapınağı bulunmaktadır. Bu tapınağın içinde tahtta oturan çok büyük boyutta ağaçtan bir tanrıça heykeli durmaktadır. Tanrıça bir elinde öreke, diğerinde küre tutmaktadır (Pausanias, 7.5). Akro-Korinth kentinde ise ana tanrıçanın bir tapınağı ve tahtı yer almaktadır. Hem tanrıça heykeli hem de tahtı taştandır (Pausanias, 2.4).

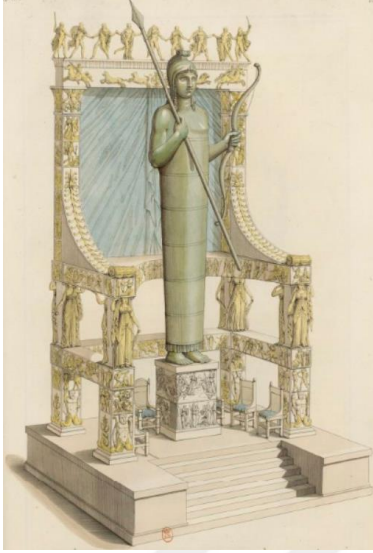
Acacesium kenti yakınlarında Despoena Tapınağı konumlanmaktadır. Bu tapınağın içinde yer alan Despoena ve Demeter'in heykelleri taht üzerinde oturmaktadır (Şekil 5.9). Heykeller ve taht başka bir malzeme kullanılmadan tek bir taş bloktan yapılmıştır. Rivayete göre, bu taş bir rüyada yapılan yönlendirmelere göre tapınak bölgesi kazılarak çıkarılmıştır. Damophon tarafından yapılan heykellerin ölçüsü Athena'daki Ana Tanrıça heykelinin ölçüsü kadardır. Demeter sağ elinde bir meşale taşımakta diğer eli ise Despoena'ya uzanmaktadır. Despoena'nın ise bir asası ve sağ eliyle tuttuğu dizleri üzerinde duran bir sepeti bulunmaktadır. Demeter'in yanında Artemis geyik derisine sarılmış ve omuzlarında ok kılıfı ile durmaktadır. Artemis'in bir elinde meşale diğer elinde iki başlı bir yılan vardır ve ayağında bir av köpeği uzanmaktadır. Tahtın diğer tarafında, Despoena heykelinin yanında zırh içinde Anytus yer almaktadır (Pausanias, 8.37).

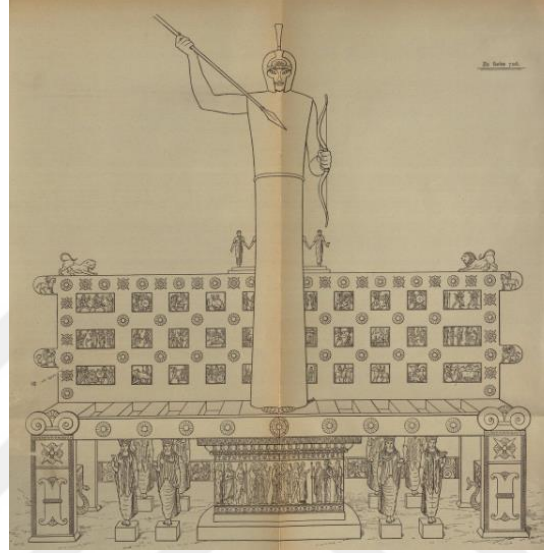
Şekil 5.9: Demeter Tahtı ve Despoena (Quincy, 1815, s. 342, PL XXI).

Amyklai kentinde Apollon adına bir taht ve kült heykeli bulunmaktadır. Taht, Hyacinth'in mezarına ait bölge üzerine kurulmuştur ve Hyacinth'in sunağı heykelin kaidesi olarak kullanılmıştır. Heykelin yüksekliği yaklaşık olarak 14 m tahmin edilmektedir. Kaba şekilde işlenmiş olan heykelin yüzü, ayakları ve elleri belirgindir,

geri kalanı bronz bir sütuna benzemektedir. Başında bir miğfer, elinde bir mızrak ve yay yer almaktadır (Pausanias, 3.19). Heykel ve tahtın çok farklı restitüsyonları vardır. Bu konuda ilk çalışmayı 1814’de Quatremère de Quincy yapmıştır ve birden fazla öneri ortaya koymuştur³⁷ (Şekil 5.10) (Quatremère de Quincy, s.196, No:1; s.210 Pl. VII). 1893’de Furtwängler de Yunan sanat tarihi bağlamında bu konuyu ele almış ve restitüsyonlar önermiştir (Şekil 5.11).

Şekil 5.10: Apollon’un Tahtı (Quincy, 1815, s. 210, PL VII).

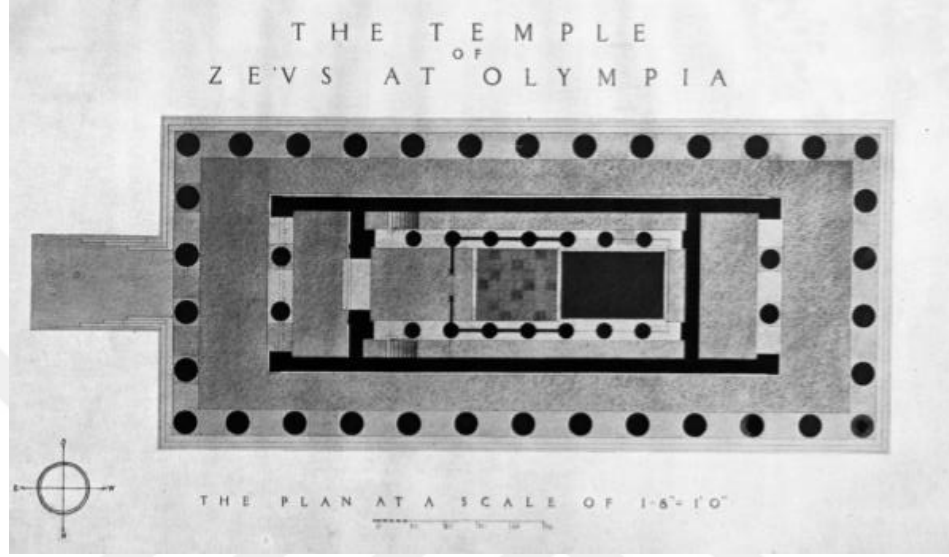
Şekil 5.11: Apollon’un Tahtı (Furtwängler, 1893, s.706, Fig. 136).

Antik Yunan’da bir tapınak içinde oturur şekilde heykeli bulunan en önemli iki örnek Olympia Zeus kült heykeli ve Argos Heraion kült heykelidir. Her ikisi de devasa boyuttadır ve dönemin en önemli heykeltıraşları tarafından yapılmıştır. Strabon, bu iki heykeli karşılaştırarak Hera Heykeli’nin daha küçük boyutta ve daha az maliyetli olduğunu belirtmektedir (Strabon, 8.732).

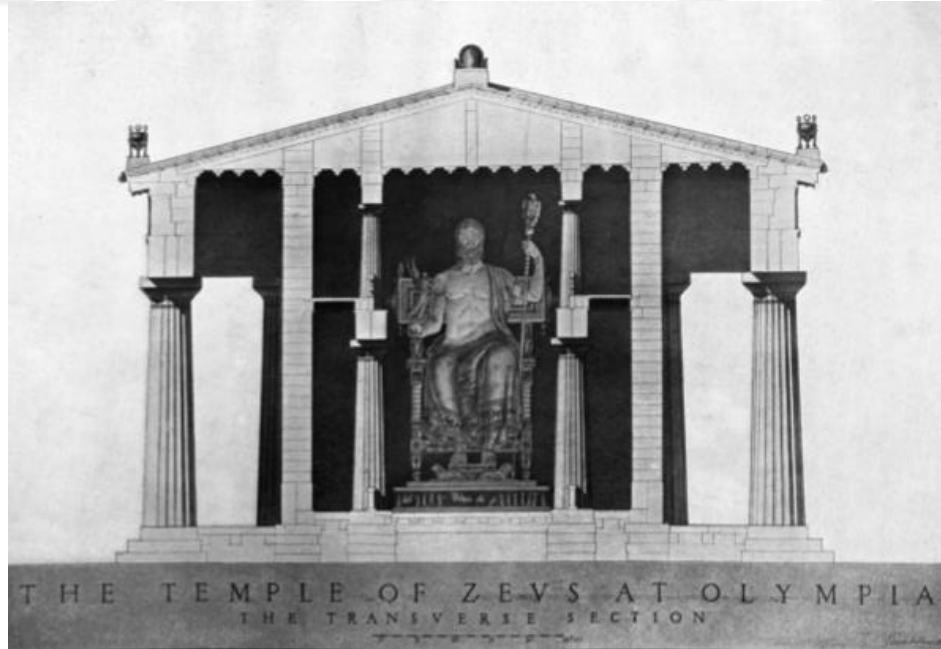
Olympia Zeus Tapınağı’nın cellasında yer alan kült heykeli “dünyanın yedi harikasından biri” olarak bilinmektedir (Şekil 5.21). Elisli Libon tarafından yapılan tapınak, Dor düzende ve peripteral planlıdır. Üç basamaklı krepidoma üzerinde yükselen tapınak 6 x 13 sütunludur (Şekil 5.12). Cella, iki sütun dizisi ile üç nefte ayrılmıştır. Cellada yer alan heykelin taban ölçüsü 6.65 x 9.93 m’dir ve nefin tüm genişliğini kaplamaktadır (Şekil 5.13). Tabanın önünde hafifçe çukur, koyu Eleusis kireç taşı ile kaplanmış bir alan yer almaktadır. Cellanın geri kalanı ise Poros taşı ile

³⁷ Diğer restitüsyonları için bk. Quatremère de Quincy, 1815, s.196, No:2, No:3, No:4, No:5.

kaplanmıştır. Heykelin taban alanı ve önündeki çukur alan Zeus heykeli ile birlikte tapınağın inşaatından sonra Phedias tarafından yapılmıştır (Smith, 1924, s. 166). Taban haricinde heykelden bir iz bulunmamaktadır. Zeus heykelinin biçime ilişkin verilere dayanarak M.Ö. 450 'den daha geç bir tarihte yapıldığı önerilmektedir³⁸ (Richter, 1950, s. 222).

Şekil 5.12: Zeus Tapınağı plan (Smith, 1924, PL. LVII).

Şekil 5.13: Zeus Tapınağı kesit (Smith, 1924, PL. LXI).

³⁸ Zeus Tapınağı, M.S. 5. yüzyılda İmparator Theodosios zamanında yanmıştır. Heykelin de bu yangında tahrip olduğu düşünülmektedir. Bizanslı tarihçi Cedranus'a göre bu heykel, Constantinopolis'deki Lausus Sarayı'nda idi ve bu saray M.S. 475 yılında bir yangınla tahrip olduğunda heykel de yanmıştır (Cedrenus, Comp. Hist. 322.B)

Günümüze ulaşmayan heykel hakkındaki kanıtlar iki ayrı yönden ele alınmaktadır (Evelyn-White, 1908, s.49). İlk kanıt çeşidinde edebi kanıtlar olmak üzere Eskiçağ yazarlarının eserleri bu konuya ışık tutmaktadır. Özellikle Pausanias'ın tanımlaması kült heykeli hakkında önemli bilgiler vermektedir (Pausanias, 5.11). Bu tanımlamaya göre; Zeus tahta oturmaktadır ve heykel altın ve fildişinden yapılmıştır. Zeus kafasına zeytin yapraklarından yapılmış bir çelenk takmıştır. Sağ elinde Nike, sol elinde asası yer almaktadır. Asasının üzerinde bir kartal bulunmaktadır. Taht altın, değerli taşlar, abanoz ve fildişi ile çeşitlendirilmiştir. Strabon, heykelin boyutunun doğal ölçülerin yaklaşık yedi katı olduğunu ifade etmektedir (Strabon, VIII, s. 353). Heykelin oturmuş vaziyette iken bile kafasının çatıya ulaştığını ve izleyicide ayağa kalktığında çatıyı kaldıracak bir izlenim oluşturduğunu belirtmektedir (Strabon, VIII, s. 354). Daha güncel kaynaklarda heykelin 13,5 m yüksekliğinde olduğu ifade edilmektedir (Barringer, 2010, s. 155).

İkinci kanıt çeşidi ise nümizmatik alanındadır. Özellikle Elis şehrinin Roma Dönemi sikkelerinden tüm heykel bilinmektedir. Tüm heykeli gösteren üç adet sikke bulunmaktadır (Şekil 5.14) (Evelyn-White, 1908, s.49). M.S. 134-135 yıllarına tarihlenen bu sikkeler Hadrian döneminde Olympia Kutsal Alanı veya temsilcileri tarafından kontrol edilen Elis vatandaşları tarafından basılmıştır ve bu nedenle üzerlerinde yer alan betimlerin orijinal Zeus heykelinden bağımsız bir yeni üretim olma ihtimali düşük olarak görülmektedir (Evelyn-White, 1908; Lapatin, 2011, s. 82). Sikkeler küçük boyutlu materyaller olduğu için heykelin doğal hali hakkında çok az detay verebilmektedir ama yine de Pausanias ve diğer Eskiçağ yazarlarının belirttiği temel özellikleri tasvir etmektedir (Smith, 1924, s. 167; Lapatin, 2011, s. 82).

Şekil 5.14: Elis sikkeleri (Evelyn-White, 1908, s.49, Fig. 1; s.51, Fig. 2, Fig.3).

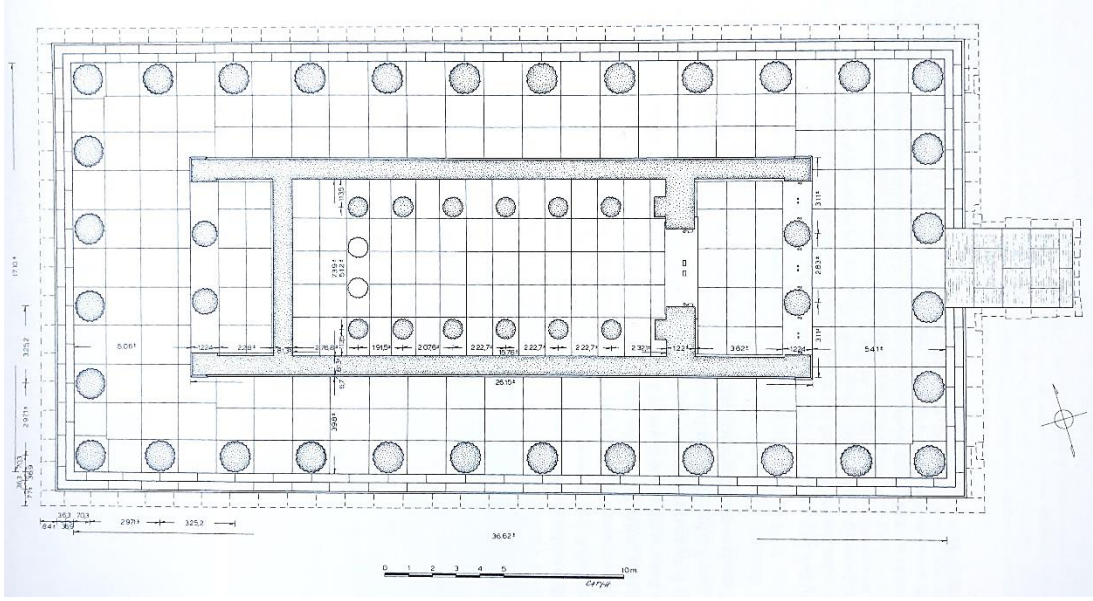
Hera kült heykeli, Argos'ta bulunan Hera Tapınağı'nda yer almaktadır (Şekil 5.22). Klasik Dönem'e tarihlenen bu tapınağın, M.Ö. 423 yılında eski tapınak yangında zarar gördükten kısa bir süre sonra yapıldığı tahmin edilmektedir. Hera kült heykeli de bu yeni tapınak için yapılmıştır ve yapım tarihinin M.Ö. 420 yılı olduğu düşünülmektedir (Waldstein, 1901, s. 33; Pfaff, 1992, s.306).

Hera Tapınağı, M.Ö. 5. yüzyılda, Pausanias'tan öğrenildiğine göre Mimar Eupolemos tarafından yapılmıştır (Pausanias, 2.17). Klasik tapınak, arkaik tapınağın güney tarafında daha aşağıda yer alan geniş bir teras üzerine kurulmuştur (Şekil 5.15) (Pfaff, 1992, s.4). Dor düzende, peripteral planlı ve 6 x 12 sütunludur (Şekil 5.16).

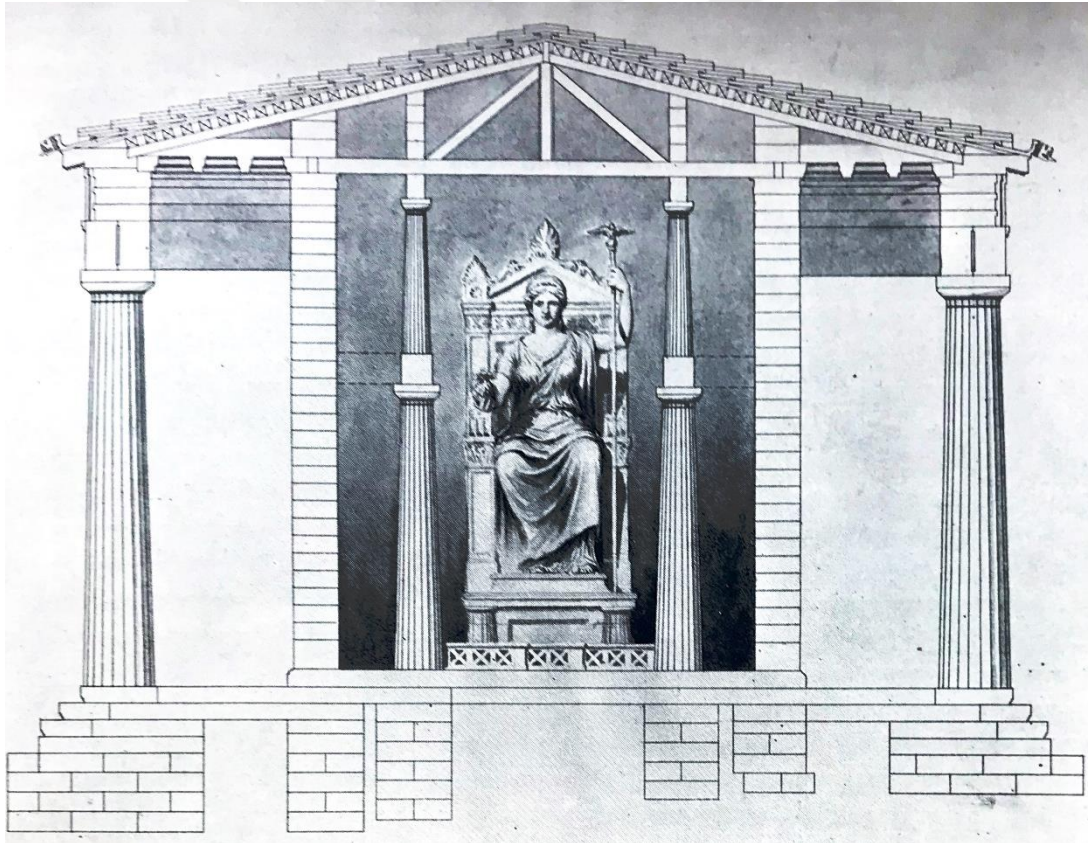
Klasik tapınağın cellasında üç parça yeşil-gri renkte sert taş parçası bulunmuştur; bu taşların cella döşemesine ait olduğu düşünülmektedir. Döşeme taşları, Olympia Zeus Tapınağı'nın cellasında yer alan koyu renk taşlarla benzerlik gösterse de aynı kalitede değildir; rengi o kadar koyu ve saf değildir. Hera Tapınağı cellasında yer alan döşeme sınırlarının kült heykelinin önü ile mi sınırlı olduğu yoksa tüm cella boyunca mı kullanıldığı kalıntılardan anlaşılamamaktadır (Pfaff, 1992, s.264,265).

Şekil 5.15: Argos Hera Kutsal Alanı, No 1: Arkaik Dönem Hera Tapınağı, No 5: Klasik Dönem Hera Tapınağı (Waldstein, 1902, PL. I).

Şekil 5.16: Klasik Dönem Hera Tapınağı plan restitüsyonu³⁹ (Pfaff, 2003, s.72, Fig. 53).

Şekil 5.17: Klasik Dönem Argos Hera Tapınağı kesit restitüsyonu; Hera heykelinin gösterimi (Waldstein, 1902, s. 127, Fig. 64 ve Pl. I).

³⁹ Hera Tapınağı'nın farklı bir cella restitüsyonu için bk. Pfaff, 2003, s.152, Fig. 84b.

Pausanias'ın belirttiğine göre, Hera heykeli bir taht üzerinde oturmaktadır. Altın ve fildişinden yapılmıştır. Kafasında mevsim kabartmalarının olduğu zarif bir taç bulunan tanrıça, bir elinde nar, diğer elinde asa tutmaktadır. Asasının üzerinde bir guguk kuşu durmaktadır. Hera'nın yanında Naucydes tarafından yapılan Hebe'nin heykelinin durduğu söylenmektedir; bu heykel de altın ve fildişinden yapılmıştır (Pausanias, 2.17). Bölgede yapılan kazı çalışmaları sonrasında, heykelin kaidesinden tahtın başına kadar yüksekliği yaklaşık 8 m, sadece oturan tanrıça figürünün yüksekliği ise yaklaşık 5.50 m olduğu belirtilmiştir (Şekil 5.17). Tanrıça heykelinin yüzü, boynu, kolları ve ayaklarının fildişi malzemeden yapılmış olup kalan kısımlarının altınla kaplandığı tahmin edilmektedir. Phidias'ın Olympia Zeus heykeline benzer şekilde, Hera heykeli de ayrıntılı bir şekilde dekor edilmiş bir taht üzerinde oturmaktadır (Waldstein, 1901, s. 33).

Günümüze ulaşmayan Hera heykeli hakkında Eskiçağ yazarlarının söyledikleri dışında ikinci önemli kanıt türü ise nümizmatiklerdir. Antik Çağ sikkeleri sayesinde Hera heykelinin genel kompozisyonu hakkında makul bir fikir edinilmektedir. Bu sikkelerin başında, Antoninus Pius dönemine ait olan Roma imparatorluk sikkesi gelmektedir (Waldstein, 1901, s. 34). Sikkede Hera, Pausanias'ın betimlediği gibi bir taht üzerinde oturmaktadır (Şekil 5.18) (Waldstein, 1901, PL III. No:9; Imhoof-Blumer ve Gardner, 1885, Pl LIV, No:15; Overbeck, 1873, Münztafeln III, No:1). Aynı figür yaklaşık aynı tarihteki biraz daha büyük ölçekli diğer iki sikkede de görülmektedir (Şekil 5.19, Şekil 5.20).(Waldstein, 1901, PL III. No:8,10; Imhoof ve Gardner, 1885, Pl LIV, No:12,13; Gardner, 1887, Pl XXVIII, No:16; Overbeck, 1873, Münztafeln III, No:2,3).

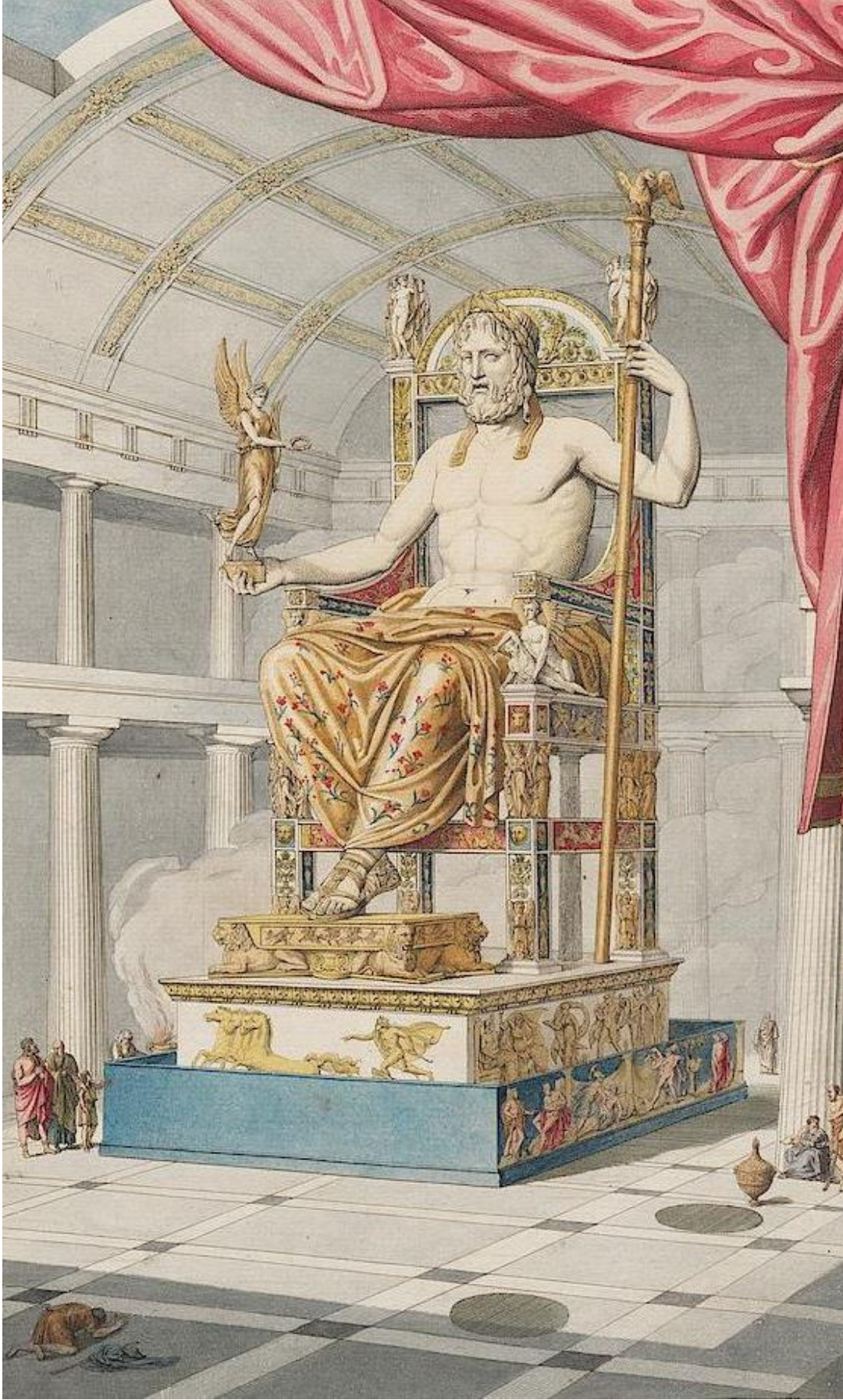

Şekil 5.18: Argos sikkesi

Şekil 5.19: Argos sikkesi

Şekil 5.20: Argos sikkesi

(Imhoof-Blumer ve Gardner, 1885, Pl. LIV, No: 12,13,15).

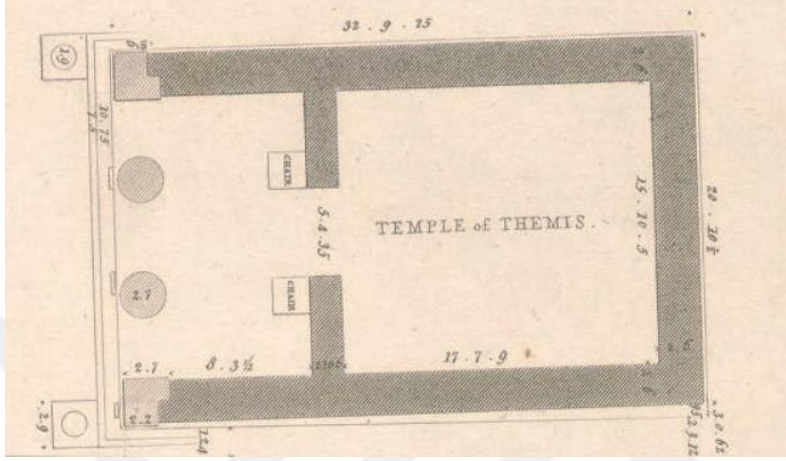

Şekil 5.21: Zeus heykelinin restitüsyonu (Quincy, 1815, s. 306, PL XVI).

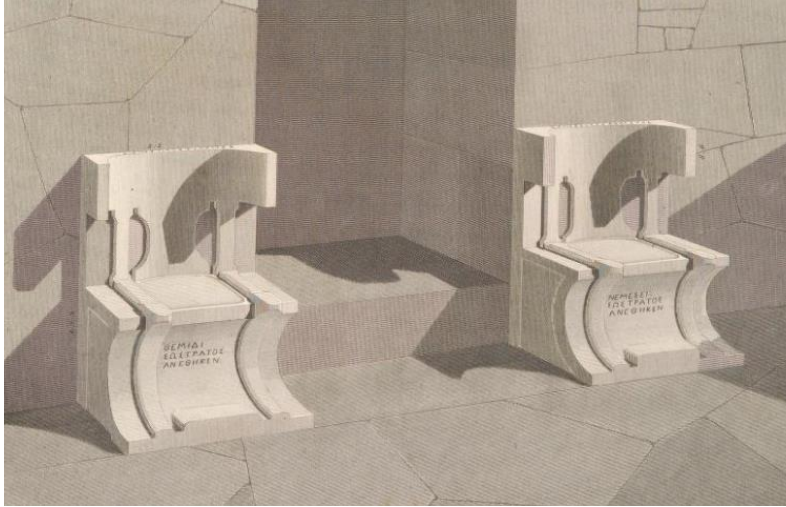

Şekil 5.22: Hera heykelinin restitüsü (Quincy, 1815, s. 326, PL XX).

Tahtların tapınak cellasında değil de pronaosunda bulunduğu bir örnek ise Rhamnus kentindeki Themis Tapınağı'nda bulunmaktadır (Şekil 5.23). İki adet beyaz mermerden taht cellanın önünde yer almaktadır; sağda olan Nemesis, solda olan Themis'e adanmıştır (Şekil 5.24) (Pashley, 1837, s.65; Society of Dilettanti, 1817, s.51-52).

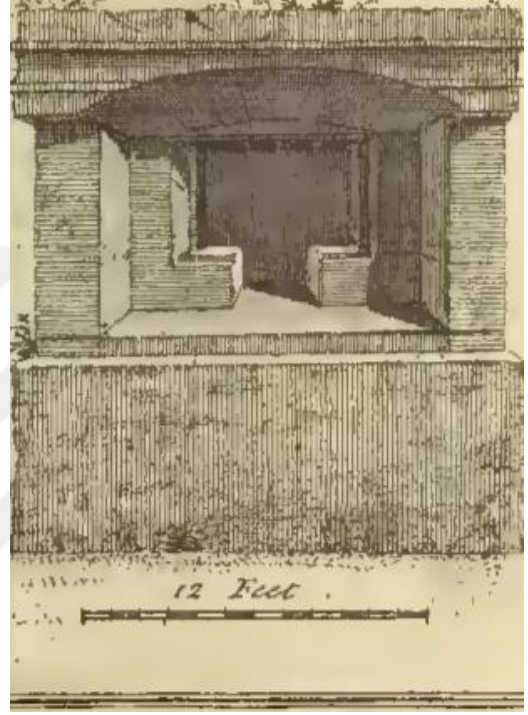
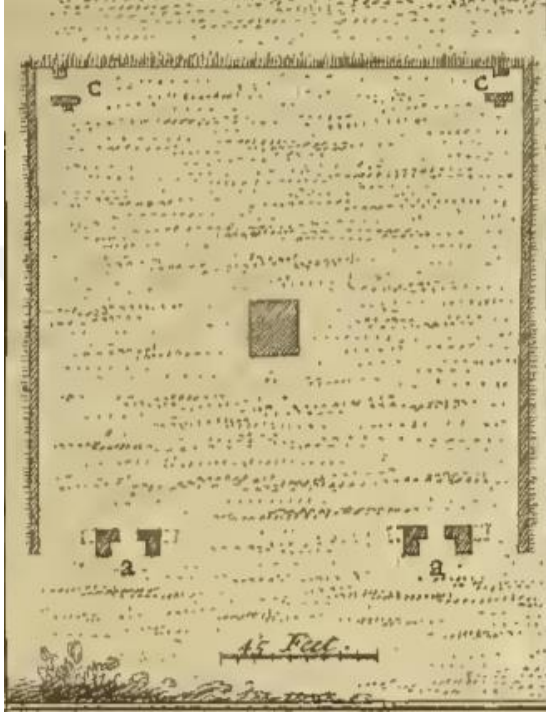
Şekil 5.23: Themis Tapınağı plan (Society of Dilettanti, 1817, Chap. VII, Pl. 1).

Şekil 5.24: Themis ve Nemesis'in tahtları (Society of Dilettanti, 1817, Chap. VII, Pl. 5).

Anadolu'da yer alan bir örnekse oturan tanrı heykelleri ve tahtları bir açık hava tapınağı olan Nemrut Dağı'nda yer almaktadır. Kommagene Kralı Antiokhos I tarafından, dağın zirvesine mezar anıtı ve kutsal alan olarak yaptırılan tümülüsün doğu ve batı tarafında tahtta oturan beş adet devasa tanrı heykeli aynı sıra ile yer almaktadır (Şekil 2.21) (Humann ve Puchstein, 1890, s.328; Dörner, 1990, s.14-15).

Orta Doğu’da da tapınakla ilişkili taht örnekleri bulunmaktadır. Suriye’de Antaradus yakınlarında, kayadan oyulmuş bir avlu ve ortasında bir taht bulunmaktadır (Şekil 5.25). Avlunun kuzey yönü hariç her tarafı masif taşlarla çevrelenmiştir. Taht, dört taştan ve kayaya oyulmuş sade bir kaideden oluşmaktadır (Şekil 5.26). Bu açık tapınak veya avlunun muhtemelen bir idol için inşa edildiği ve içinde tapınıldığı düşünülmektedir (Pashley, 1837, s.67; Pococke, 1743a, s.203).

Şekil 5.25: Suriye, tapınağın planı **Şekil 5.26:** Suriye, tahtın görünüşü
(Pococke, 1743a, Pl. XXX/X,T).

Bir başka örnek ise Lübnan’da bulunan Eshmun Kutsal Alanı’nda yer almaktadır. Eshmun Tapınağı’nın güneybatı duvarına bitişik olarak Astarte’ye adanmış bir kutsal alan konumlanmaktadır. Helenistik Dönem’e tarihlenen 10 x 11 m ölçülerindeki bu küçük alanın içinde “Astarte’nin Tahtı“ olarak bilinen kayadan oyulmuş bir taht durmaktadır. Duvar üzerinde bir nişe yerleştirilen tahtın her iki yanında kanatlı aslan kabartmaları yer alırken taht monolit bir taş kaide üzerinde yükselmektedir (Şekil 5.27) (Jidejian, 1971, s.60).⁴⁰

⁴⁰ Dağ tepelerinden tapınaklara taşınan “oturan” tanrı heykelleri daha sonraki dönemlerde kiliselerde de görülmüştür. Örneğin; Chaeroneia’da Kutsal Meryem Kilisesi’nde beyaz mermerden ilginç bir şekilde süslenmiş bir taht bulunmaktadır, halk bu tahtı “Plutarch’ın Tahtı” olarak adlandırmaktadır. Bu tahtlardan birkaçı Yunanistan’ın farklı bölgelerinde; özellikle Atina, Piraeus, Parnassos, Epidauros yakınlarında da görülmektedir. Roma’da da San Pietro Kilisesi’nde azizin siyah mermerden heykeli beyaz mermerden bir taht üzerinde oturmaktadır (Pashley, 1837, s.65; Dodwell, 1819, s.222).

Tahtlar bazen de adak olarak tanrıya krallar tarafından sunulmaktadır. Pausanias'ın belirttiğine göre Olympia Zeus Tapınağı için Arimnestos'un bir tahtı adak olarak verilmiştir. Pausanias'ın metninde Etruria'nın kralı olarak geçen Arimnestos, Olympia'da Zeus için adak sunan ilk yabancı olarak belirtilmektedir (Pausanias, 5.12). Etrüsklerin yaşadığı Orta İtalya bölgesinde de günümüze ulaşmış kaya tahtı örnekleri bulunur (4.4 İtalya; Tarquinia, Cerracchio, Monterano ve Gabii Kaya Tahtları). Herodot'un bahsettiği bir başka adak örneği ise; Frig Kralı Midas'ın daha önce kendi oturduğu tahtını Delphi Tapınağı'na sunmasıdır (Herodot, 1.14). Benzer şekilde Beyrut Müzesi'nde sergilenen Lübnan'ın çeşitli bölgelerinden çıkarılmış olan kaya tahtı heykelcikleri de adak olarak kullanılmıştır (Şekil 5.28).

Şekil 5.27: Astarte Kaya Tahtı (Jidejian, 1971, Res.180).

Şekil 5.28: Taht heykelcikleri, Beyrut Müzesi.

5.2 Kaya Tahtlarının Tapınağa Dönüşmesine Örnek Olarak Pergamon / Mamurtkale

Demir Çağı'na tarihlenen çeşitli uygarlıkların dini topoğrafyası içinde, kent dışı kutsal alanlar bağlamında kaya anıtları önemli bir yer tutar⁴¹. Kaya anıtları içerisinde özelleşen kaya tahtları -tanrıya ait tahtlar- inancın bir sembolü olarak çevresinde kült aktivitelerinin yapıldığı açık hava mekanlarının tapınak işlevini tamamlar. Oturan tanrının bir temsili olarak kaya tahtlarının yanı sıra önünde sunak olan heykel kaideleri de bu açık hava mekanlarını tanımlar. Bu bağlamda ele alınan heykel kaideleri üzerinde de oturan tanrı heykelleri bulunmaktadır. Önceleri doğal ortamla bütünleşik duran bu açık hava kutsal mekanları zamanla mimariye, tapınaklara dönüşmüştür⁴². Bazen oturan tanrı figürünün bulunduğu kaide ve sunak üzerine tapınaklar inşa edilmiş, bazen de bir önceki kısımda anlatıldığı üzere; sadece oturan bir tanrı veya tanrıça heykeli tapınak cellasına konularak bu temsil sürdürülmüştür. Bu çerçevede Pergamon kentinin yakınlarında bulunan Mamurtkale, kaya tahtları ve tapınak mimarisi arasındaki ilişkiyi anlatmakta önemli bir örnektir.

Pergamon'da ana tanrıçaya ait hem kent içinde hem de kent dışında birçok kutsal alan bulunmaktadır. Kent sınırları içinde; Büyük Kaya Kutsal Alanı ve İlyas Tepe, kent sınırları dışında da Kapıkaya Kutsal Alanı, Molla Mustafa Tepesi ve Mamurtkale Kutsal Alanı bulunmaktadır. Bu alanlarla ilgili ayrıntılı bilgiler daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak verilmiştir (2.1 Ana Tanrıça Kültü; 4.1.7 İlyas Tepe Kaya Tahtı).

Mamurtkale Kybele Kutsal Alanı, Pergamon'un 30 km güneydoğusunda bulunan Yunt Dağı üzerinde bulunmaktadır. Yaklaşık 1000 m yüksekteki bir teras üzerine kurulan bu kutsal alanda, M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Ana Tanrıça tapınım görmeye başlamıştır. Pergamon çevresindeki diğer kutsal alanların asıl odak noktası, bu bölgede yer alan Kybele Tapınağı'dır. Büyük Kapı Kutsal Alanı'ndaki heykel kaidesi, İlyas Tepe'deki kaya tahtı başta olmak diğer kutsal alanların tümü Mamurtkale'ye dönüktür⁴³.

⁴¹ Anadolu Uygarlıkları kaya anıtları için bk. Işık, 1999; Frig dönemi kaya anıtları için bk. Berndt-Ersöz, 2006 ve Tüfekçi Sivas, 1997.

⁴² Doğada yer alan kutsal mekanların mimari mekanlara dönüşümü ile ilgili bk. Cook, 1914, s. 117-123; Radt W. 2002, s.157-242.

⁴³ Pergamon çevresindeki Mamurtkale'ye dönük olan diğer doğal kutsal alanlar için bk. Ateş G. (2014).

Mamurtkale kazılarında ele geçirilmiş oturur durumdaki Ana Tanrıça figürinler, tanrıçanın Pergamon ve çevresindeki kült heykeli hakkında ipuçları vermektedir (Töpperwin-Hoffmann 1978; Kielau, 2009, s.37-38, Taf 2A). Mamurtkale'deki tanrıça, birkaç terrakotta parçasının gösterdiği gibi başlangıçta bir naiskos içinde betimlenmiştir (Şekil 5.29). Tanrıça Pergamon'da en geç M.Ö. 5-4. yüzyıllardan itibaren, en bilinen ikonografisi ile yani serbest bir şekilde tahtta oturmuş, sol elinde bir tympanon, sağ elinde ise bir phiale tutmuş olarak betimlenmeye başlanmıştır (Töpperwein-Hoffmann 1978:80). Benzer şekilde Molla Mustafa Tepesi'nde ele geçirilen terrakotta parçalar arasında tanrıçanın oturur haldeki figürleri bulunmuştur (Şekil 2.7) (Ateş, 2014 s. 428-430). Büyük Kaya Kutsal Alanı'nda yer alan kaide üzerinde de oturan bir tanrıça heykeli olduğu tahmin edilmektedir (Şekil 4.31) (Pirson, 2009, s.154). Kutsal alanlarda ortaya çıkarılan bu oturan figürler İlyas Tepe'de yer alan kaya tahtının da oturan bir tanrı için olduğunu düşündürmektedir (Şekil 4.30).

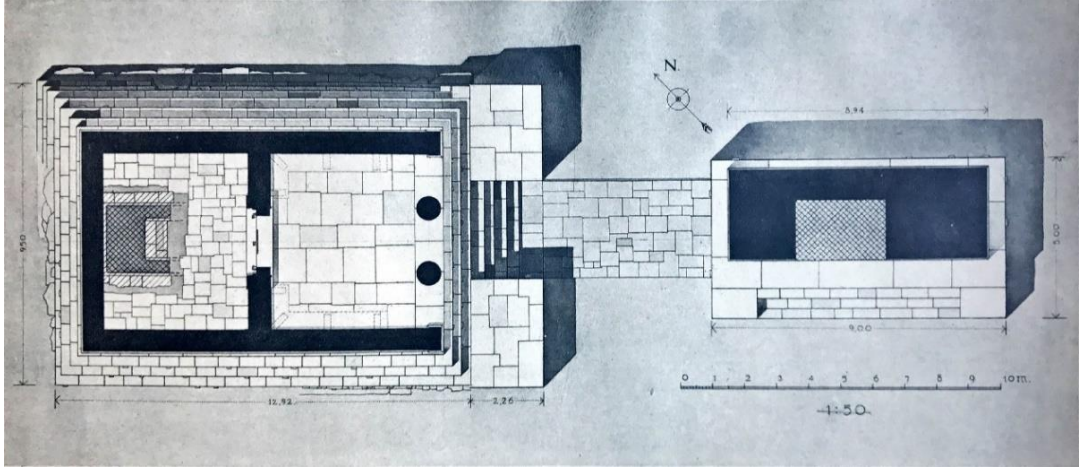
Mamurtkale Kutsal Alanı'nın ilk döneminden bir kaide ve bir sunak kalıntısı günümüze ulaşmıştır (Şekil 5.32). Bu kaide üzerinde de oturan bir tanrıça betimi olduğu düşünülmektedir. Helenistik Dönem taban seviyesinin daha altında yer alan kaide ve sunak kalıntıları taştan yapılmıştır. M.Ö. 3. yüzyılda Philetairos bu kalıntıları koruyarak üzerine anıtsal bir tapınak inşa ettirmiştir (Şekil 5.30, Şekil 5.31). Tapınağı erken tarihli kaideyi koruyarak onun etrafına inşa ettirmiş, eski sunağın etrafına da yenisini yaptırmıştır (Agelidis, 2014, s.390).

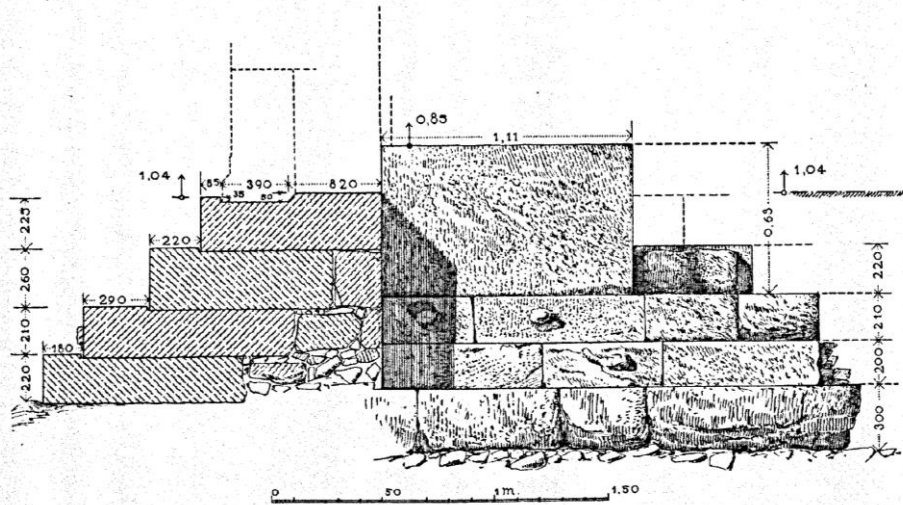
Şekil 5.29: Mamurtkale'de bulunmuş tanrıçanın naiskos içinde yer aldığı terrakotta parçaları ve restitüsyonu (Töpperwein-Hoffmann 1978, Taf. 34 A, 35 MK 1-2).

Şekil 5.30: Kybele Tapınağı restitüsyonu; Kybele heykeli tapınak içinde oturur vaziyette tasvir edilmiştir (Conze-Schazmann, 1911, s.4).

Şekil 5.31: Kybele Tapınağı ve sunak plan restitüsyonu (Conze- Schazmann, 1911, Taf.4).

Şekil 5.32: Kybele Tapınağı, (cellada yer alan) kült heykeline ait kaidenin yan görünüşü (Conze- Schazmann, 1911, s.29, Abb. 7, Taf. IX No:2).

Kaya tahtları, tanrıların yeryüzündeki temsilleri olarak dağların veya tepelerin en yüksek noktalarında yer alarak bir açık hava tapınma mekanını tanımlar. Bu bağlamda üzerine oturan bir tanrıça heykelinin yerleştirildiği kült kaidesini de aynı çerçevede değerlendirmek mümkündür. Tapınaklar ise yüksek tepelerde yer alan bu tapınma uygulamasının sonraki evrelerinde mimariye dönüşmüş halidir. Kaya tahtlarının doğa içinde yer alan röper noktalarında “tanrının evi” olması gibi sonraki dönemlerde de tapınaklar aynı kültürün bir devamı olarak bu işlevi üstlenmiştir.

5.3 Kaya ile Mimarinin Bütünleşmesi Açısından Daskalopetra Örneği

Kaya tahtları ile inşa edilmiş tapınak mimarisi arasındaki tasarım bağına anlatması bakımından Daskalopetra Anıtı'ı önemli bir örnektir; kaya tahtının adeta küçük bir tapınağa dönüşmüş halidir.

Daskalopetra Kaya Anıtı, Sakız Adası'nın merkezine 6 km uzaklıkta bulunan Pasha Vrysi'de yer almakta (Boardman, 1959 s. 195), Epos Dağı'nın yamacında konumlanmaktadır (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.109). Fransız diplomat ve gezgin Choiseul-Gouffier 1782'de yayımladığı bir eskizde kaya anıtını basamakla ulaşılan tepede, tam deniz kenarında tasvir etmiştir. Fakat ilerleyen dönemlerde bu alanda çalışan araştırmacıların belirttiğine göre; anıt deniz kıyısından birkaç yüz metre daha içerde durmaktadır (Şekil 4.35) (Rubensohn-Watzinger,1928, s.109; Boardman,1959 s. 195).

Kübik bir kaya kütlesi olarak tanımlanabilecek anıtın genişliği 90 cm, uzunluğu 100 cm ve yüksekliği 80 cm'dir.⁴⁴ Üst kısmı tamamen yok olmuştur, doğuya bakan ön yüzündeki niş de büyük oranda tahrip olmuştur, ama yine de tahtta oturur vaziyetteki bir kadın figürünün varlığı seçilebilmektedir (Şekil 4.42). Kafa ve boyun kısmı iyice silikleşmiş figür; sırtlığı, kolçakları ve ayak tablası bulunan bir tahtın üzerinde oturmaktadır (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.111). Anıtın kuzey ve güney cephelerinde bulunan, dört ayağı üzerinde duran iki aslan kabartmasının üst vücut kısmı yok olmuştur (Şekil 4.38, Şekil 4.39) (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.112).

Anıtla ilgili ilk restitüsyon çalışmaları; 1743 yılında Pococke (Şekil 4.36), 1859 yılında da Conze tarafından yapılmıştır. Daskalopetra Anıtı'nın “Homeros Okulu” olarak da

⁴⁴ Romano, anıtın 1980 yılındaki mevcut yüksekliğini 75 cm olarak ifade eder (Romano, 1980, s.344).

adlandırıldığını söyleyen Pococke, ön yüzde yer alan kült nişinin içindeki figürü Ana Tanrıça yerine Homeros olarak ve iki yanında ilham perileriyle beraber betimlemiştir (Şekil 4.36-B). Diğer üç cephede ise birer aslan kabartmasına restitüsyonunda yer vermiştir (Pococke, 1743b, Pl. XXXVII). Conze ön cephedeki nişte Ana Tanrıça Kybele'yi betimlemiş ve anıtın yan cephelerine birer aslan kabartması yerleştirmiştir (Şekil 4.40, Şekil 4.41, Şekil 4.43). Rubensohn ve Watzinger, araştırmaları sonucunda Conze'nin çizimlerinin tamamen doğru olduğunu, ama aslanların gerçeğe oranla daha küçük çizildiğini belirtmiştir (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.114).

Aslan kabartmalarının Arkaik Dönem panter betimlerine benzemesinden dolayı anıt, M.Ö. 6. yüzyılın sonları ile M.Ö. 5. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Ayrıca nişin formu ve içinde yer alan tanrıça betiminin Arkaik Dönem Anadolu ve Yunan sanatı ile paralellik göstermesi de bunu desteklemektedir (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.114; Boardman, 1959 s. 196).

Kaya anıtının oyulmuş olduğu kaya kütesinin zemini düzlenmiştir; anıtı çevreleyen 8.30 m uzunluğunda ve 6.50-6.60 m genişliğinde oval bir meydan oluşturulmuştur (Şekil 4.37) (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.111). Bu meydanı kuzeydoğu doğrultusunda çevreleyen, aynı kaya kütesine oyulmuş bir bank, oturma birimine benzer bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının koltuk kısmı 32-42 cm yüksekliğinde ve 55 cm genişliğindedir, koltuk kısmı üzerinde ise 32 cm uzunluğunda sırtlık bulunmaktadır⁴⁵. Pococke'un çizdiği planda anıtı çevreleyen kaya zemine oyulmuş oturma sıraları sadece kuzeydoğu çeperinde değil tüm anıtı çevreleyecek şekilde gösterilmiştir (Şekil 4.36/A-D). Araştırmacı anıt çeperindeki sıralarda Homeros'un şiir öğretilerinin gerçekleştirilmiş olabileceğini ifade etmiştir (Pococke, 1743b, s.6). Rubensohn ve Watzinger bankı oturma yerinden ziyade kaya anıtını koruyan bir bariyer veya kült alanını tanımlayan bir sınır duvarı olarak nitelendirmektedir (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.111). Romano, bankın tüm kült alanını çevrelemediği ve oluşturduğu meydanın konturunun düzensiz olması sebebiyle bir sınır duvar özelliği taşımasının zor olduğunu belirtmiştir. Bu düzenlemenin bir duvardan ziyade Kybele için gelen adakların koyulduğu bir yer olduğunu ileri sürmüştür, hatta hayvanların kurban edildiği bir sunak işlevi olabileceğini de belirtmiştir. Bankın sunak

⁴⁵ Romano, Rubensohn ve Watzinger'in bahsettiği bank/sıra ölçülerini benzer olmakla beraber şu şekilde verir: "Anıt kuzey, doğu ve belki güney taraflarında kayadan oyulmuş bir bank ile kuşatılmıştır. Kuzeydoğu çeperindeki 2.35 m uzunluğundaki bankın koltuk kısmı 0.34 m yüksekliğinde ve 0.57 cm genişliğindedir. Koltuk kısmının üzerinde 0.30 cm yüksekliğinde de sırtlık bulunur." (Romano, 1980, s.344).

fonksiyonuna sahip olması durumunda; anıtın da Kybele'ye ait bir kült heykeli olabileceğini ifade etmiştir (Romano, 1980, s.345). Benzer şekilde; Rubensohn ve Watzinger tarafından kaya anıtı, Kybele kült heykeli olarak; anıtı çevreleyen alan da Kybele Kutsal Alanı olarak tanımlanmaktadır (Rubensohn-Watzinger, 1928, s.115). Boardman anıtın su kaynağına yakın bir konumda bulunmasından dolayı yapının bir adak yapısı -kamusal veya kişisel- olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmektedir (Boardman, 1959 s. 196). Roller ise anıtı, Meter'in Yunan dünyasındaki "en eski kült betimi" olarak tanımlamaktadır (Roller, 2013, s.166).

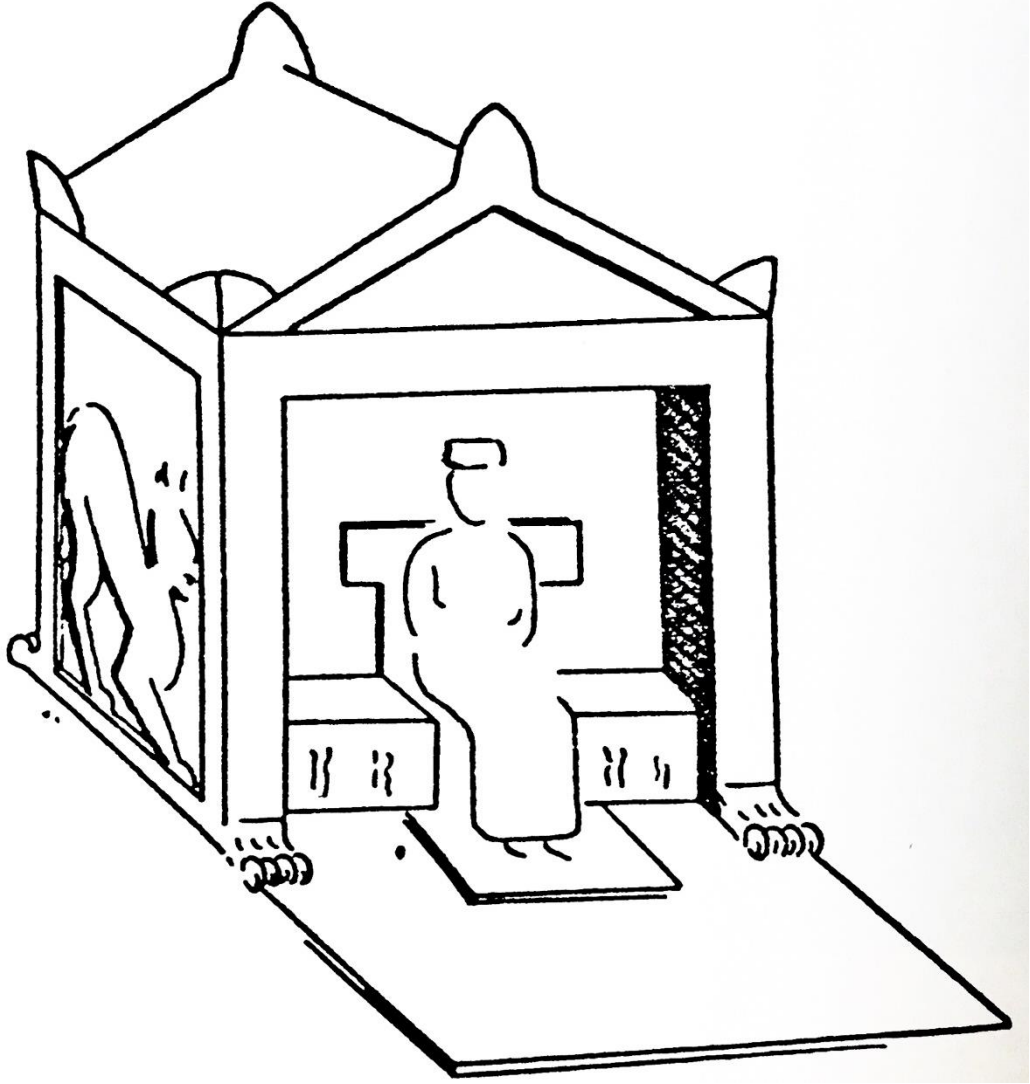
Daskalopetra Anıtı, Anadolu'daki Arkaik Dönem'e tarihlenen kaya anıtları ile benzerlik göstermektedir. Anıt ve Ana Tanrıça'nın Midas Şehri ve çevresinden oluşan Batı Frigya bölgesindeki betimleri arasında şu açıdan benzerlikler bulunmaktadır (Roller, 2013, s.166):

1. Frigya'da tanrıça betiminin bir yapı taklidi şeklinde oyulan cephelerde niş içinde yer alması
2. Frig sanatında aslan kabartmalarının yer alması
3. Frig kaya anıtlarının yerleşim yerleri dışında kayalık alanlarda bulunması

Batı Frigya'daki anıtlar düşey kaya yüzeyleri üzerine "yapı ön cephesi"ni betimleyen desenler oyularak oluşturulmuştur. Bu cepheler üzerinde yer alan nişlerde bazen tanrıçanın heykeli bulunmakta, bazen de nişler boş durmaktadır. Nişin içinde bir tanrıça figürünün betimlendiği örneklerden birkaçı; Aslankaya, Büyük Kapıkaya, Küçük Kapıkaya ve Kumca Boğaz Kapıkaya Anıtı'dır (Roller, 2013, s.112 vd.). Özellikle Aslankaya Anıtı⁴⁶, Daskalopetra ile benzerliklerin en fazla görüldüğü anıt örneğidir. Tek başına duran bir kaya üzerine oyulmuş yapı cephesinin üzerinde beşik çatının üçgen alınlığı betimlenmiştir. Cephe üzerinde yer alan kapıyı temsil eden nişin içinde tanrıçanın betimi yer almaktadır. Nişin olduğu cephede, tanrıçanın sağ ve sol yanında iki ayağı üzerinde duran aslan figürleri bulunmaktadır. Kent dışı dağlık bir alanda yer alan Daskalopetra Anıtı'nın da ön yüzünde bir naiskos içinde Kybele betimi, yan yüzeylerinde aslan kabartmaları yer almaktadır. Akurgal, Frig bölgesinde bulunan hem kaya cephelerinin hem de kaya tahtlarının Yunan naiskoslarına karşılık geldiğini söylemektedir (Akurgal, 1961, s.110, Abb. 74).

⁴⁶ Aslankaya Anıtı ayrıntılı bilgi için bk. Akurgal, 1998, s.278, 279 Res. 179, 180; Roller, 2013, s.113 Res.19,20; s.114, Res.21; Tüfekçi Sivas, 1997, s.77-83, Lev. 58-69.

Frig kültürüyle bahsedilen benzerlikleri taşıyan anıt aynı zamanda alçak çatı, aslan pençesi biçiminde oyulmuş sütun kaideleri ve oturan tanrıça heykeli gibi Yunanistan'a özgü görülen öğeler de taşımaktadır. Daskalopetra Anıtı, Roller tarafından "Yunan Meter'inin İyon tarzında bir kır tapınağına dönüşmüş hali" olarak ifade edilmektedir (Roller, 2013, s.166). Boardman tarafından yapılan eskizde ise kaya anıtı küçük bir tapınak mimarisi örneği olarak gösterilmiştir; tanrıçanın içinde oturduğu nişi çevreleyen ante duvarlarının tabanları aslan pençesi biçiminde oyulmuştur ve yapının alçak bir çatısı bulunmaktadır (Şekil 5.33) (Boardman, 1959 s. 196) Ön yüzde yer alan aslan pençesi kaideli sütunlar anteyi, oturan tanrıça figürü ise naiskosu temsil etmektedir. Bu bağlamda kült anıtının, cellada tanrıya ait kült heykelinin görüldüğü küçük bir tapınak imgesini yansıttığı görüşü ağırlık kazanmaktadır (Kaletsch, 1980, s.226).

Şekil 5.33: Boardman'ın Daskalopetra Anıtı restitüsyon eskizi (Boardman, 1959, s. 195, Fig.6).

6. SONUÇ

Ana Tanrıça kültünün kökeni kimi araştırmacılar tarafından Neolitik Dönem'e dayandırılrsa da kesinlik arz etmemektedir ve kültün kesin varlığı ilk olarak Frig kültürü ile bilinmektedir. M.Ö. 17. yüzyıldan M.Ö. 1. yüzyıla kadar geniş bir aralığa tarihlenen kaya tahtlarının en yoğun görüldüğü zaman dilimi Demir Çağı'dır. En eski tarihli örnekleri Anadolu'da olmakla beraber Ege Adaları, Yunanistan ve İtalya'da da kaya tahtları bulunmaktadır. Tez kapsamında ele alınan örneklerden 12 tanesi Anadolu'da konumlanırken 3 tanesi Ege Adaları'nda, 2 tanesi Yunanistan'da ve 4 tanesi de İtalya'da yer almaktadır.

Kaya tahtlarının biçimsel özellikleri, konumları ve yakınlarında bulunan yazıtlardan yola çıkılarak bu tahtların hangi tanrıya adandığı, dini fonksiyonu ve tanrı adına gerçekleştirilen kült ritüelleri hakkında bilgi edinilmektedir. Bu doğrultuda edinilen bilgiler tören sırasında tahtta tanrıyı temsilen kralların veya rahiplerin oturduğunu ya da tanrı heykelinin taht üzerine yerleştirildiğini içermektedir. Bazen de elinde tanrı heykelini tutan rahip kaya tahtı üzerine oturmaktadır. Tahtların çevresinde; dualar edilmekte, tanrı adına adaklar sunulmaktadır. Taht üzerinde veya önünde bulunan sunu çukurlarında libasyon törenleri yapılmaktadır. Kaya tahtı, açık havada bir kült alanı tanımlamakta, tanrının bir temsili olarak bireysel veya kamusal bir tapınım görmektedir.

Anadolu'da dağlar üzerinde yer alan Ana Tanrıça kutsal mekanlarında bulunan ana tanrıça terrakotta parçaları ve figürinlerde tahtta oturur durumda bir ifade bulunmaktadır. Bazı kent sikkeleri üzerinde de tanrıçanın tahtta oturur biçimde betimleri yer almaktadır. Anadolu'da olduğu gibi Yunanistan'da da hem Ana Tanrıça hem de Zeus'un adıyla anılan dağ kültleri bulunmaktadır. Zeus, dağ kültürüyle ilişkili olarak sikkeler, vazo resimleri, kabartmalar ve madalyonlarda yer alan görsellerinde dağ üzerinde veya dağ üzerinde tahtta oturur vaziyette betimlenmiştir. Sikke örnekleri arasında tapınak içinde tahtta oturur vaziyette betimlendiği bir tasvir de bulunur. Bu belgeler arasında kaya tahtı ile olan ilişkiyi anlatan önemli bir örnek Koressos'ta bulunuş bir sikkedir. Sikke üzerinde Zeus, Koressos Dağı üzerinde bir tahtta

oturmaktadır ve ayakları altında da bir tapınak betimi bulunmaktadır. Aynı dağın güneydoğu tarafında bugün kayalara oyulmuş vaziyette Koressos Kaya Tahtı bulunmaktadır. Dini amaçlarla yapılan kaya tahtları genellikle tanrı kültürüyle ilişkilendirilir fakat hükümdarlara adanan örnekler de mevcuttur. Bu örnekler hükümdarın kendini tanrıya denk gördüğü veya tanrının temsilcisi olarak tanımlandığı kültür anlayışında var olmaktadır. Ana Tanrıça, Zeus ve hükümdar kültürüyle ilişkili örnekler, dağların dini hayattaki önemini ve “oturma” eyleminin tanrıyla bütünleştirilmiş bir tasvir olduğuna işaret etmektedir. Kültürün bir sonraki aşamasında bu tanımlı alanların etrafı kapatılarak tapınaklara dönüştürülmüştür veya kent merkezlerinde yapılmış olan tapınaklarda eski doğa kültürünün devamının sembolü olarak oturan tanrı heykelleri yer almıştır.

Kaya tahtlarının tapınak içindeki temsil örneklerine daha çok Yunan tapınaklarında rastlanmaktadır. Argos, Tegea, Sikyon, Patra, Megalopolis ve Mantinea şehirlerinde yer alan Yunan tapınakları içinde tahta oturan gösterişli tanrı heykelleri bulunmaktadır. Klasik Dönem'deki en önemli iki örnek; Olympia Zeus kült heykeli ve Argos Heraion kült heykelidir. Devasa boyutta olan ve değerli madenlerle işlenen bu heykeller, Yunan dini dünyasında bu tanrılara verilen önemi göstermektedir. İncanın ilk evresinde dağların veya tepelerin yüksek noktalarında kaya tahtları çevresinde gerçekleştirilen kült ritüelleri tapınak mimarisinin gelişmesi ile cellada yer alan tanrı tahtları çevresinde benzer şekilde devam etmiştir.

Tez kapsamında ele alınan özel örneklerden Mamurtkale Kybele Tapınağı, açık havada yer alan kaya tahtlarının inşa edilmiş mimariye dönüşmesinin en önemli göstergesidir. Tapınak inşa edilmeden önce Kybele'ye adanan bu kutsal alanda oturan tanrı heykelinin konulduğu bir heykel kaidesi ve sunak bulunmaktadır. M.Ö. 3. yüzyılda kaideyi içine alan anıtsal bir tapınak ve sunağı çevreleyen yeni bir sunak inşa edilmiştir. Doğada serbest halde bulunan bu iki mimari öge artık bir tapınağa aittir ve Kybele heykeli cella içine alınmıştır.

Kaya tahtları ve tapınaklar arasında biçimsel açıdan da bazı benzerlikler bulunmaktadır. Tahtların zirve veya yüksek noktalarda yer alması ile tapınakların genellikle yüksek tepeler üzerinde, görünür konumlarda inşa edilmesi benzerdir. Tapınaklar da kaya tahtları gibi basamaklar üzerinde yükseltilmiştir. Hatta cellada yer alan tanrı heykelleri de ayrı bir podyumla yükseltilir. Kaya tahtlarının çoğu bir ya da iki basamak üzerinde yükselirken 5-6 basamağa kadar yükselen örnekler de bulunur.

Bu basamakların azlığı veya çokluğu önemli bir anlam taşımasa da “yükselişi” temsil etmektedir. Tanrı tasvirinde karşılaşılan “oturma” vaziyeti de sahip olma, hükmetme ve daha üstün olma kavramlarını pekiştiren bir duruş olarak eski çağlardan beri ikonografide yer almıştır. Özetle, kaya tahtları veya tapınakların yüksek noktalarda yer alması ve basamaklarla yükseltilmesi “tanrının tüm evrene hakimiyeti” kabulünün bir sonucudur. Benzer şekilde; tapınak içinde yer alan tanrı heykellerinin devasa boyutlarda olması da bunu pekiştirir.

Tapınaklarda oturur vaziyetteki tanrı heykellerinin önünde sunaklar bulunmaktadır. Aynı şekilde kaya tahtlarının bazen üzerinde bazen de önünde sunu yapmak için açılmış çukurlar yer almaktadır.

Kaya tahtları ve tapınak mimarisi arasındaki ilişkide özel bir önem taşıyan Daskalopetra Kaya Anıtı, küçük bir tapınak modeli şeklinde oyulmuş kaya tahtıdır. Kaya tahtları gibi yüksek bir dağın yamacında, manzaraya hakim bir konuma sahip olan anıt tümüyle kayaya oyulmuştur. Ön yüzüne tahtta oturur vaziyette Kybele heykeli bulunan anıt alçak çatılı, İyon tarzında antalı bir Yunan tapınağı şeklindedir. Kült heykelini çevreleyen aslan pençesi kaideli sütunlar antayı temsil ederken Kybele heykeli, cellada yer alan tanrı heykelinin bir yansıması olarak yer almaktadır. Kaya anıtının kuzeydoğu çeperinde yer alan sunu işlevli banklar, tapınak-sunak bütünlüğünü sağlamaktadır.

Bahsedilen örneklerden anlaşılacağı üzere kaya tahtları, tapınakların adeta bir “özeti” durumundadır. Kültün doğadan güç alınarak şekillenmesinden tapınaklarda yükselişine kadar tanrı oturur biçimde bir taht üzerinde tasvir edilmiştir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda kaya tahtları Mimarlık Tarihi konularına dahil edilmemiştir. Genellikle sadece bir “kaya anıtı” olarak görülüp kendi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu tez kapsamındaki örnekler ve karşılaştırmalar kaya tahtlarının Mimarlık Tarihi perspektifinde, litürjik bir eleman olmanın ötesinde mimari bir unsur olarak değer taşıdığını da göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay M. & Saner T.** (2001). Karaman (Binbirkilise)-Silifke (Ayatekla-Mylai) Araştırmaları. 18. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2.Cilt*, s.273-278. Ankara: Kùltür Bakanlığı Milli Kùtùphane Basımevi.
- Agelidis S.** (2014). Anadolu'da Helenistik Bir Başkent Pergamon. İçinde F. Pirson & A. Scholl, (Editör), *Cults and Sanctuaries in Pergamon* (1.baskı, s.380-401). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akurgal E.** (1945). İzmir ve Dolaylarındaki Eserler Hakkında Bir Not. *Arkeoloji Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Akurgal E.** (1955). *Phrygische Kunst*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Akurgal E.** (1961). *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*. Berlin: W. de Gruyter.
- Akurgal E.** (1998). *Anadolu Kùltür Tarihi*. Ankara: Tùbitak Popùler Bilim Kitapları.
- Akurgal E.** (2015). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alp S.** (1974). Eine neue hieroglyphenhethitische Inschrift der Gruppe Kızıldağ-Karadağ aus der Nàhe von Aksaray und die frùher publizierten Inschriften derselben Gruppe, *Anatolian Studies (Presented to Hans Gustav Gùterbock on the Occasion of his 65th Birthday)*, 17-27, Plate I-X.
- Arık R. O.** (1937). *La fouilles d'Alaca Hùyùk: enterprises par la societe d'histoire Turque rapport preliminaire sur les travaux en 1935*. Ankara: Societe d'Historie Turque.
- Ardzinba V.** (2010). *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri* (O. Uravelli ev.) Ankara: Kafkas Bilimsel Araştırma Merkezi ve Yayıncılık.
- Ateş G.** (2014). Anadolu'da Helenistik Bir Bařkent Pergamon. İçinde F. Pirson & A. Scholl, (Editör), *Pergamon'da Doğa ve Kùlt* (1.baskı, s.422-438). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bahar H.** (1999). *Demirağında Konya ve evresi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Vakfı.
- Baldıran A.** (2006). The arms and armours on the relief from the region of Lykaonia. *Anodos 4-5/2004-2005*, 9-16.
- Baldıran A. & Sùđùt B.** (2008). Kybele Monument in Lykaonia Region Beyřehir and Seydiřehir Countries, In E. Doksanaltı & E. Aslan, (Ed.), *Proceedings of the International Symposium "Trade and Production Through the Ages Konya*, (pp.219-256). Konya: Selçuk University, November 25-28.
- Baldıran A., Sùđùt B. & şimşek C.** (2002). Labraunda Aık Hava Kùlt Alanı. *TÙBA-AR V*, 145-163.

- Barringer J. M.** (2010). The Gods of Ancient Greece: Identities and Transformations. In A. Erskine & J. N. Bremmer (Eds.), *Zeus at Olympia* (5th ed., s.155-177). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bean G.** (1995). *Eskiçağ'da Ege Bölgesi* (İ. Delemen Çev.). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Benndorf O.** (1906). *Forschungen in Ephesos. Vol. I*. Wien: A. Hölder.
- Berdnt-Ersöz S.** (2006). *Phrygian Rock-Cut Shrines: structure, function, and cult practice*. Leiden; Boston: Brill.
- Bittel K.** (1986). Hartapus and Kızıldağ, *Ancient Anatolia (Aspects of Change and Culture Development, Essays in Honor of Machteld J. Mellink)*, 103-111.
- Büyüközer A.** (2015). Isauria Bölgesi'nden Bir Kaya Anıtı: Basamaklı Sunak mı? Mezar mı? *OLBA XXIII*, 417-446.
- Boardman J.** (1959). Chian and Early Ionic Architecture. *Ant Journ:*39, 170-218.
- Bossert H.** (1942). *Altanatolien*. Berlin: E. Wasmuth.
- Brixhe C. & Lejeune M.** (1984). *Corpus des Inscriptions Paleo-Phrygiennes, I-II*, Paris: Editions Recherche sur les Civilisations.
- Chishull E.** (1728). *Antiquitates Asiaticae*. Londini: Typis Guil Bowyer.
- Choiseul-Gouffier M. G. A. F.** (1782). *Voyage Pittoresque de la Grèce. Vol I*. Paris.
- Conze A. & Schazmann P.** (1911). Mamurt Kaleh. Ein Tempel der Göttermutter Unweit Pergamon. *JDAI, IX*. Berlin.
- Cook A. B.** (1914). *Zeus: A Study in Ancient Religion. Vol I*. Cambridge: At The University Press.
- Cook A. B.** (1925). *Zeus: A Study in Ancient Religion. Vol II*. Cambridge: At The University Press.
- Cook A. B.** (1940). *Zeus: A Study in Ancient Religion. Vol III*. Cambridge: At The University Press.
- Curtius E. & Kaupet J. A.** (1878). *Atlas von Athen*. Berlin: Reimer.
- De Francovich G.** (1990). *Santuri e Tombe rupestri dell'antica Frigia e un'indagine sulle tombe della Licia*. Roma: "L'Erma" di Bretschneider.
- Demirci K. & Falay B.** (2016). Ana Hatlarıyla Hitit Dini. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20-1, 35-60.
- De Sanctis G.** (1901). *Monumenti antichi pubblicati per cura della reale accademia dei lindei. Vol. XI*. Milano.
- Devreker J., Thoen H. & Vermeulen F.** (1995). The Impreial Sanctuary at Pessinus and Its Predecessors: A Revision. *Anatolia Antiqua (Eski Anadolu) III*. Paris.
- Devreker J. & Claerhout I.** (2008). *Ana Tanrıça'nın Kutsal Kenti, Pessinus* (B. Avunç Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Doğanay O.** (2012). Stratonikeia'dan Lagina'ya, Ahmet Adil Tırpan Armağanı. İçinde B. Söğüt (Editör), *Isauria Bölgesi'nde Tanrılar ve Kültler*, (s.199-217). İstanbul: Ege Yayınları.

- Doğan U. M.** (2007). Spil (Manisa) Dağı'nın Kuzey Yüzündeki Bir Grup Kaya Anıtı. *Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi*: 7, 69-78.
- Dodwell E.** (1819). *Tour Through Greece. Vol I.* London: Rodwell & Martin.
- Dörner F. K.** (1990). Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları (V. Ülkü Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Dörpfeld W.** (1910). Die Arbeiten zu Pergamon 1908-1909: Die Bauwerke. *MDAI A*:35, 345-400.
- Erhat A.** (1972). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Evelyn-White H. G.** (1908). The Throne of Zeus at Olympia. *JHS*, Vol. 28, 49-55.
- Eyice S.** (1971). *Karadağ Binbir Kilise ve Karaman Çevresinde Arkeolojik Araştırmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Furtwängler A.** (1893) *Meisterwerke der griechischen Plastik: Kunstgeschichtliche Untersuchungen*. Leipzig; Berlin: Giesecke & Devrient.
- Furtwängler A. & Reichhold K.** (1904). *Griechische Vasenmalerei: Auswahl Hervorragender Vasenbilder. Serie I-Text und Tafel*. München: Bruckmann.
- Gabriel A.** (1965). *Phrygie, Exploration Archéologique IV. La Cité de Midas, Architecture*. Paris: E. de Boccard.
- Gaifman M.** (2012). *Aniconism in Greek Antiquity*. Oxford studies in ancient culture and representation. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Gardner P.** (1883). *A Catalogue of The Greek Coins in The British Museum, Thessaly to Aetolia*. London: Printed by order of the Trustees.
- Gardner P.** (1887). *A Catalogue of The Greek Coins in The British Museum. Peloponnesus*. London: Printed by order of the Trustees.
- Gardner P. & Imhoof-Blumer F.** (1885). Numismatic Commentary on Pausanias. *JHS*, Vol. 6, 50-101.
- Graf F.** (1985). *Nordionische Kulte: Religionsgeschichtliche und epigraphische Untersuchungen zu den Kulturen von Chios, Erythrai, Klazomenai und Phokaia*. Zurich: Schweizerisches Institut in Rom.
- Gonnet H.** (1981). Frigya'da Genç Bronz Çağına Tarihlenebilecek Kaya Eserleri Üzerine Gözlemler. *TT Kong. IX, 1*. Ankara.
- Gonnet H.** (1983). Nouvelles Données Archéologiques Relatives aux Inscriptions Hieroglyphiques de Hartapusa À Kızıldağ. *Archéologie et Religions de l'Anatolie Ancienne, Mélanges en l'honneur du Professeur Paul Naster (Édites par. R. Donceel, R. Lebrun)*, Louvain-la Neuve, 119-125.
- Haas V.** (1994). *Geschichte der Hethitischen Religion*. Leiden-New York-Köln: E.J. Brill.

- Hawkins, J. D.** (1992). The Inscription of the Kızıl Dağ and the Kara Dağ in the Light of the Yalburt Inscription, *Hittite And Other Anatolian And Near Eastern Studies in Honour of S. Alp, S. Alp'e Armağan, (Edit. H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel)*, 259- 275.
- Haspels C. H. E.** (1971). *The Highlands of Phrygia Sites and Monuments Vol.I: The Text; Vol. II: The Plates*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Head B. V.** (1892). *A Catalogue of The Greek Coins in The Bristish Museum, Ionia*. London: Printed by order of the Trustees.
- Head B. V.** (1911). *Historia Numorum A Manual of Greek Numismatics*. Oxford: At The Clarendon Press.
- Hill G. F.** (1900). *A Catalogue of The Greek Coins in The Bristish Museum, Lyconia, Isauria, and Cilicia*. London: Printed by order of the Trustees.
- Hiller v. Gaertringen F.** (1895). Weihgeschenk von der Insel Chalke bei Rhodos. *AEM XVIII*, 1-5.
- Humann K.** (1888) Die Tantalosburg im Sipylos. *MDAI A*, 13. 22-41.
- Humann K. & Puchstein O.** (1890). *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*. Berlin: D. Reimer.
- Işık F.** (1996). Pamphilya ve Anadolu Gerçeği. *Adalya I*, 23-44.
- Işık F.** (1999). Doğa Ana Kubaba. İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Jidejian N.** (1971). *Sidon, Through the Ages*. Beirut: Dar El-Machreq Publischers.
- Kaletsch H.** (1980). Daskalopetra-ein Kybeleheiligtum auf Chio. *Forschungen und Funde Festschrift Bernhard Neutsch*, 223-235.
- Karauğuz G.** (2000). *Arkeolojij ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Bilim Dalı, Konya.
- Karauğuz G., Bahar H. & Kunt H. İ.** (2002). Kızıldağ Üzerine Yeni Bazı Gözlemler. *TÜBA-AR*:5, 7-34.
- Karlsson L.** (2013). Perspectives on ancient Greece. In A. L. Schallin (Ed), *The sanctuary of the Weather God of Heaven at Karian Labraunda: a Bronze Age cult exposé for Robin Hägg*, (pp. 173-189). Stockholm.
- Kielau S.** (2009). *Terrakotten aus Pergamon. Tonfiguren aus Wohnhäusern der Stadtgrabung* (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades). Abgerufen von <https://miami.unimuenster.de/Record/6e196e37-2580-40b5-ae2e-ef35dbf72676>
- Kurt M.** (2013). Karadağ-Mahalaç Tepesi (Karaman) Üzerine Bir Araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 15 (24), 39-45.
- Lapatin K.** (2011). The Statue of Zeus at Olympia: New Approaches. In J. McWilliam, S. Puttock, T. Stevenson & R. Taraporewalla (Eds.), *Representing Zeus* (1st ed., pp.79-107). Newcastle upon tyne: Cambridge Scholars Publishing.

- Macdonald G.** (1899). *Catalogue of The Greek Coins in The Hunterian Collection University of Glasgow, Vol. I.* Glasgow: James Maclehose and Sons Publishers to the University.
- Macdonald G.** (1905). *Catalogue of The Greek Coins in The Hunterian Collection University of Glasgow, Vol. III.* Glasgow: James Maclehose and Sons Publishers to the University.
- Macdonald G.** (1905). *Coin Types Their Origin and Development.* Glasgow: James Maclehose and Sons Publishers to the University.
- Mellaart J.** (1988). *Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları.* (B. Altınok Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Meriç-Ekin A.** (2007). *Metropolis Ana Tanrıça Kült Mağarası* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Michaelis A.** (1864). *Die Verurtheilung des Marsyas auf einer Vase aus Ruvo.* Greifswald: Druck der Königl. Universitäts-Druckerei von F.W. Kunike.
- Müllerus C.** (1849). *Fragmenta Historicorum Graecorum. Collegit, disposuit, notis et prolegomenis illustravit, indicibus instruxit, III.* Paris: Firmin Didot.
- Naumann F.** (1983). *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst.* Tübingen: E. Wasmuth.
- Osten H. H.** (1929). *Explorations in Central Anatolia, Season of 1926.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Overbeck J.** (1873). *Griechische Kunstmythologie. Zweites Buch: Hera.* Leipzig: W. Engelmann.
- Pashley R.** (1837). *Travels in Crete, Vol II.* Cambridge and London: J. Murray.
- Perrot G. & Chipiez C.** (1890). *Histoire de l'art dans l'antiquité V, Perse, Phrygie, Lydie et Carie, Lycie.* Paris: Hachette.
- Peschlow-Bindokat A.** (2009). The Gods of The Latmos: Cults and Rituals at The Holy Mountain From Prehistoric to Byzantine Times. *BAR 2034*, 55-62.
- Peschlow-Bindokat A.** (2014). *Latmos'ta Bir Karia Kenti: Herakleia Şehir ve Çevresi.* (F. Özcan Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.
- Pfaff C.** (1992). *The Argive Heraion: The Architecture of The Classical Temple of Hera.* (Doktoral dissertation). Retrieved from: <https://search.proquest.com/docview/304037699?pq-origsite=summon>
- Pfaff C.** (2003). *The Argive Heraion: Vol I. The Architecture of the Classical Temple of Hera.* Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Pirson F.** (2009). Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008, *AA 2009*.
- Pirson F.** (2010). Pergamon-Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2009, *AA 2010*.

- Pirson F.** (2011). Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2010, *AA 2011*.
- Pirson F., Ateş G. & Engels B.** (2012). Die neu entdeckten Felsheiligtümer am Osthang von Pergamon – ein innerstädtisches Kultzentrum für Meter-Kybele? In K. Sporn, S. Ladstätter & M. Kerschner (Ed.), “*Natur-Kult-Raum*” *Akten des internationalen Kolloquiums*, (pp.281-303). Salzburg: Paris-Lodron-Universität, Jänner 20–22.
- Pococke R.** (1743a). *A Description of the East And Some Other Countries Voll II Part I*. London: Printed for the Author, by W. Bowyer.
- Pococke R.** (1743b). *A Description of the East And Some Other Countries Voll II Part II*. London: Printed for the Author, by W. Bowyer.
- Polat R.T.** (2004). *Phryg Kaya Altarları*. (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Eskişehir.
- Prayon F.** (1979). Felsthron in Mittelitalien. *MDAI R 86*, 87-101.
- Prayon F.** (1987). *Phrygische Plastik*. Tübingen: E. Wasmuth.
- Quatremère de Quincy A. C.** (1815). *Olympien Jupiter*. Paris: Firmin Didot.
- Radt W.** (2002). *Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*. (S. Tammer Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ramsay W. M.** (1882). Studies in Asia Minor. *JHS, Vol. 3*, 1-68.
- Ramsay W. M.** (1898). A Study of Phrygian Art II. *JHS, Vol. 9*, 147-189.
- Ramsay, W. M.** (1908). *Luke The Physician*. London: Hodder and Stoughton.
- Ramsay W. M. & Bell G. L.** (2012). *The Thousand and One Churches*. Newyork: Cambridge University Press.
- Reichel W.** (1897). *Über Vorhellenische Götterculte*. Wien: A. Hölder.
- Reichel W.** (1898). Ein Angeblicher Thron Des Xerxer. *Festschrift für Otto Benndorf zu seinem 60. Geburtstage gewidmet von Schülern, Freunden unnd Fachgenossen*, 63-65.
- Richter G. M. A.** (1950). *The Sculpture and Sculptors of the Greeks*. New York: Yale University Press.
- Roller L.E.** (1988). Phrygian Myth and Cult. *Notes in the History of Art Vol. VII, no.3/4*, 43-50.
- Roller L.E.** (2013). *Ana Tanrıça'nın İzinde, Anadolu Kybele Kültü*. (B. Avunç Çev.) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Romano I. B.** (1980). *Early Greek Cult Images*. (Doktoral dissertation). Retrieved from: <https://search.proquest.com/docview/303075955?pq-origsite=summon>.
- Rubensohn O. & Watzinger C.** (1928). Die Daskalopetra auf Chios. *MDAI A LIII*, 109-116.
- Salvini M.** (1995). *Urartu Tarihi ve Kültürü* (E. Ildız Redaksiyon) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sarre, F.** (1896). Reise in Phrygien, Lykaonien und Pisidien, *AEM, 19*, 26-57.

- Sir-Gavaz Ö.** (2011). *Hitit Kralları'nın Kült Gezileri ve Tanrılar için Düzenledikleri Merasimler* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Smith A. H.** (1901). *A Catalogue of The Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities, Bristish Museum, Thessaly to Aetolia. III*. London: Printed by order of the Trustees.
- Smith C.** (1897). Inscriptions from Melos. *JHS, Vol. 17*, 1-21.
- Smith J. K.** (1924). The Temple of Zeus at Olympia. *Memoirs of the American Academy in Rome, Vol. 4*, 153-168.
- Smith R. R. R.** (1995). *Helenistik Heykel* (A. Yoltar Yıldırım Çev). İstanbul: Homer Kitapevi.
- Society of Dilettanti** (1817). The Unedited antiquities of Attica: comprising the architectural remains of Eleusis, Rhammus, Sunium, and Thoricu.
- Spratt, T. A. B.** (1865). *Travels and researches in Crete. Vol II*. London: John V. Voorst, Paternoster Row.
- Strabon.** *Antik Anadolu Coğrafyası*. (A. Pekman Çev). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Studniczka F.** (1911). Des Gegenstück der Ludovisischen Thronlehne. *JDAI, XXVI*, 97-192.
- Şahin S.** (1998). Tanrılar Dağı Nemrut. İçinde N. Başgelen, (Editör), *Nemrut Dağı Tapınak Mezarındaki Büyük Kült Yazıtı Çevirisi*, (1. baskı, s. 30-35). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Temizer R.** (1949). Kalınkaya Tümülüsü Kazısı. *Belleten* 13, 795-809.
- Töpperwein-Hoffmann E.** (1978). Kapıkaya Ein Felsheiligtum Bei Pergamon. In K. Nohlen & W. Radt (Ed.), *Exkurs: Die Terrakotten von Mamurkale*. (pp. 77-89). Berlin: Walter de Gruyter.
- Tryrius M.** (1804). *Dissertataion Vol I*. (Translated from Greek by Thomas Taylor). London: C. Whittingham.
- Tüfekçi Sivas T.** (1997). *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırı İçindeki Phryg Kaya Anıtları*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Ünal A.** (1974). Hattuşili III, Teil I, Band II. Heidelberg: C. Winter.
- Waldstein C.** (1901). The Argive Hera of Polycleitus. *JHS Vol. 21*, 30-44.
- Waldstein C.** (1902). *The Argive Heraeum Vol. I*. Boston and New York: Houghton, Mifflin and Company.
- Watzinger C.** (1904). *Das Relief des Archelaos von Priene. Dreiundsechzigstes Programm zum Winckelmannfeste*. Berlin: G. Reimer.
- Wroth W.** (1899). *Catalogue of The Greek Coins Galatia, Cappadocia, and Syria*. London: Printed by order of the Trustees.

Zoroğlu L. (1994). Cilicia Trachea in The İron Age: The Khilakku Problem. In A. ilingiroğlu & D. H. French (Ed.), *Anatolien Iron Age 3, The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van*, (pp.301-309). Van: Ege University, İstanbul Universitiy & British Institute of Archaeology, August 6-12.

Url-1 < http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photo_details.php?photo_id=2250 >, erişim tarihi 14.11.2017.

Url-2 < <http://nemrut.org.tr/gorseller/#subtab37>>, erişim tarihi 14.11.2017.

EKLER

EK A: Sözlük

EK B: Değle Kaya Tahtı Rölöve Çizimleri

EK A

SÖZLÜK

Anikonik evre: Yunan dinsel uygulamaları tarihinde tanrı tasvirlerinin yer almadığı, ağaç, ırmak veya işlenmemiş kaya gibi doğa unsurlarının kült objeleri olarak kabul gördüğü erken evre.

Antropomorfizm: (Antik Yunan dini bağlamında) tanrıları insan biçiminde tasvir eden veya onlara insana özgü özellikler yakıştıran düşünce sistemi.

Atribü: Antik betimlemelerde (heykel, resim vb.) bir figürün hangi tanrıya veya tanrıçaya ait olduğunun anlaşılmasına yardım eden giysi veya aksesuar gibi her türlü ayrıntıya verilen genel ad.

Epitet: Tanrı ismini veya herhangi bir ismi, sıfatla veya isimle veya sıfat cümlesi ile tamamlayan söz ve cümleler.

Hydria: Üç kulplu Antik Yunan kap (testi) tipi.

Libasyon: Kült törenlerinde tanrı adına gerçekleştirilen sıvı sunusu.

Naikos: Klasik düzende, alınlığı ve sütunları bulunan küçük tapınak veya tapınak cephesi görünümünde şekillendirilmiş kutsal niş.

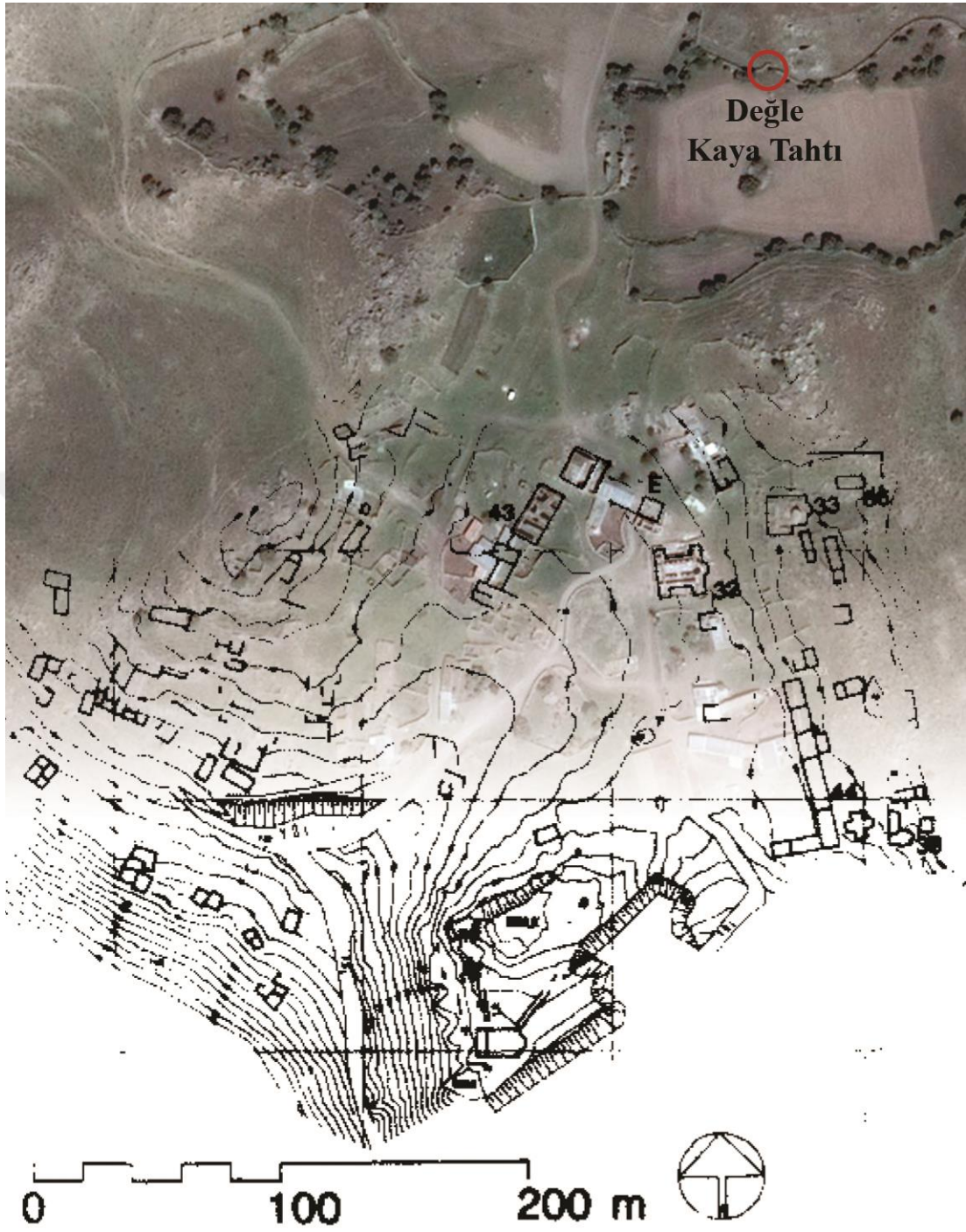
Pelike: İki iri kulplu, geniş karınlı antik Yunan dönemi pişmiş toprak küp.

Phiale: Kült törenlerinde adak sıvısı dökmekte kullanılan bir tören kabı; yayvan kase.

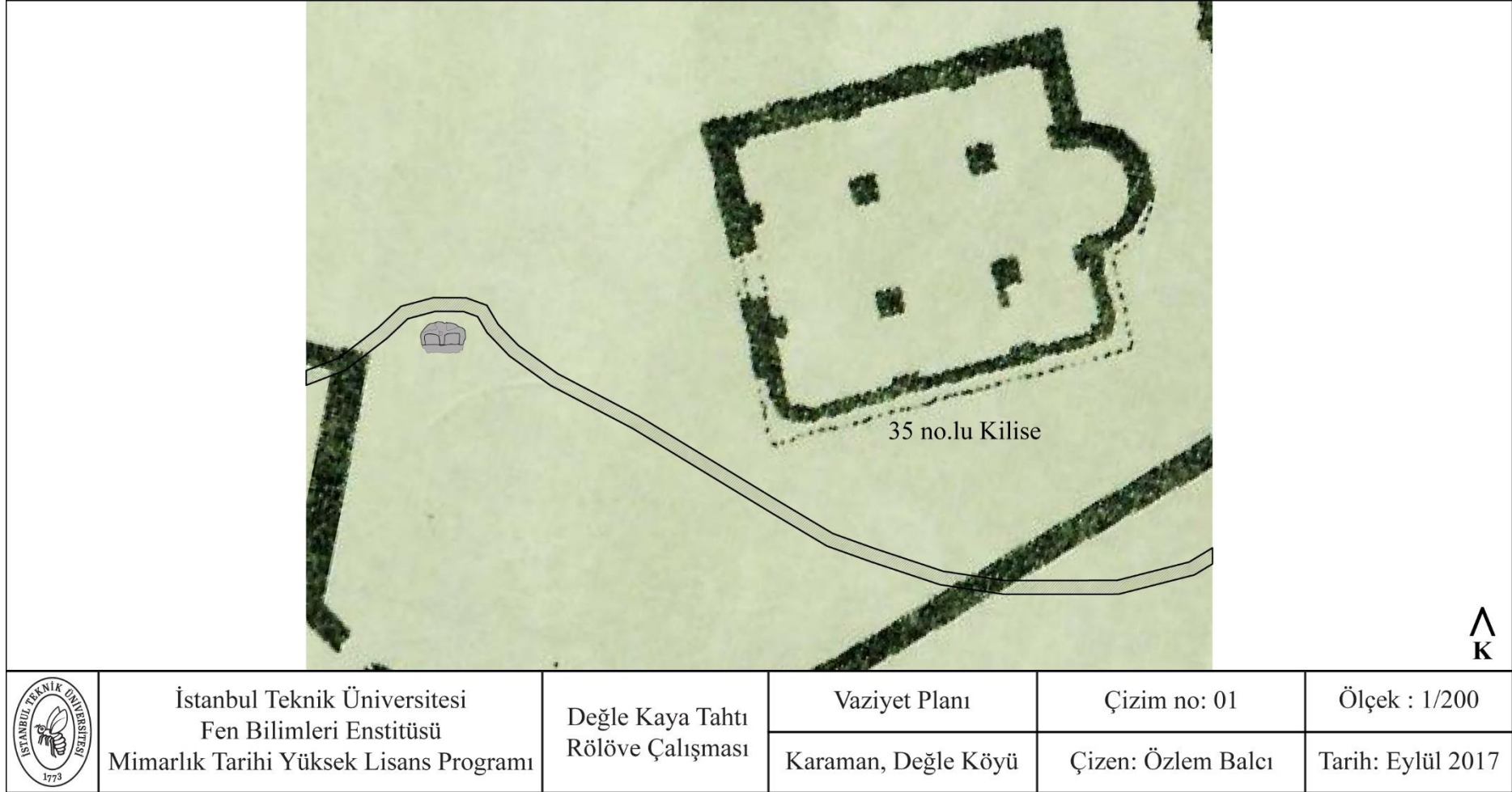
Rhiton: Boynuz veya hayvan başı biçiminde antik seramik içki kabı.

Tympanon: Kült törenlerinde de kullanılan bir müzik aleti; tef.

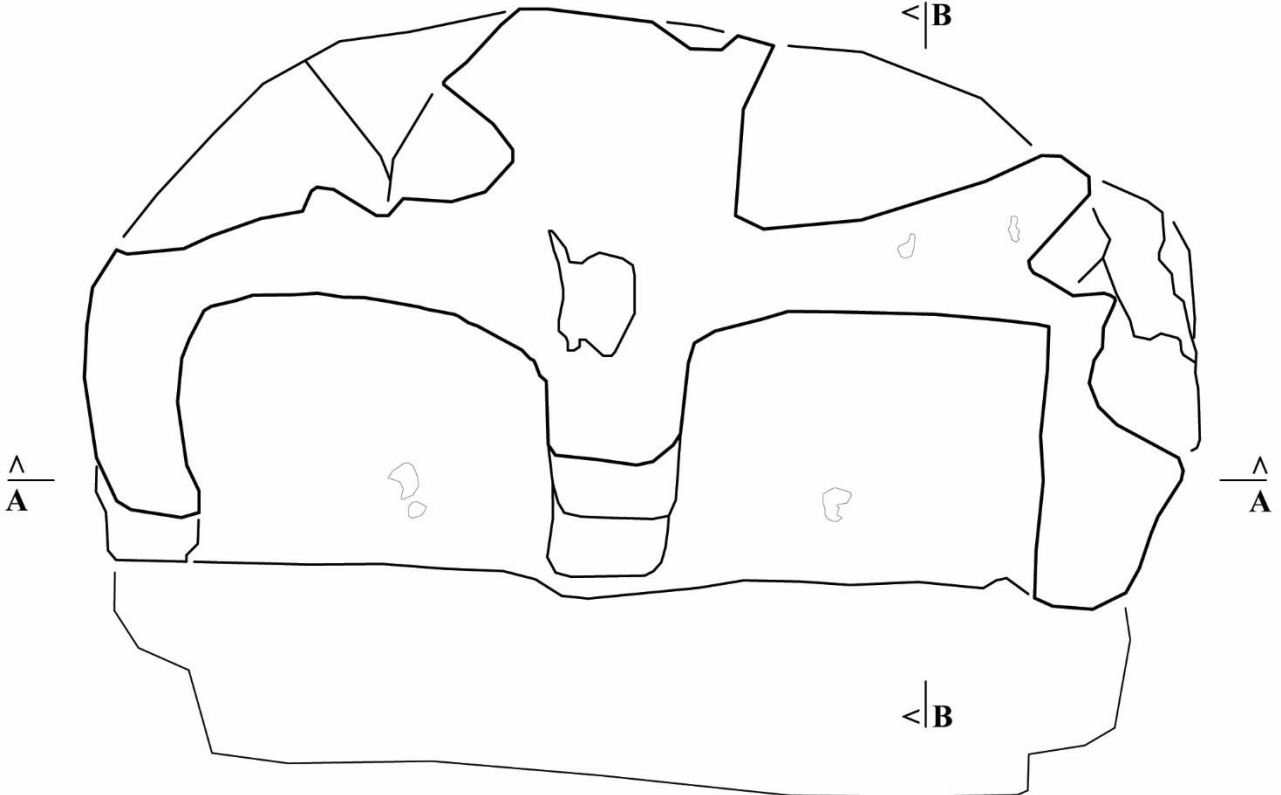

EK B

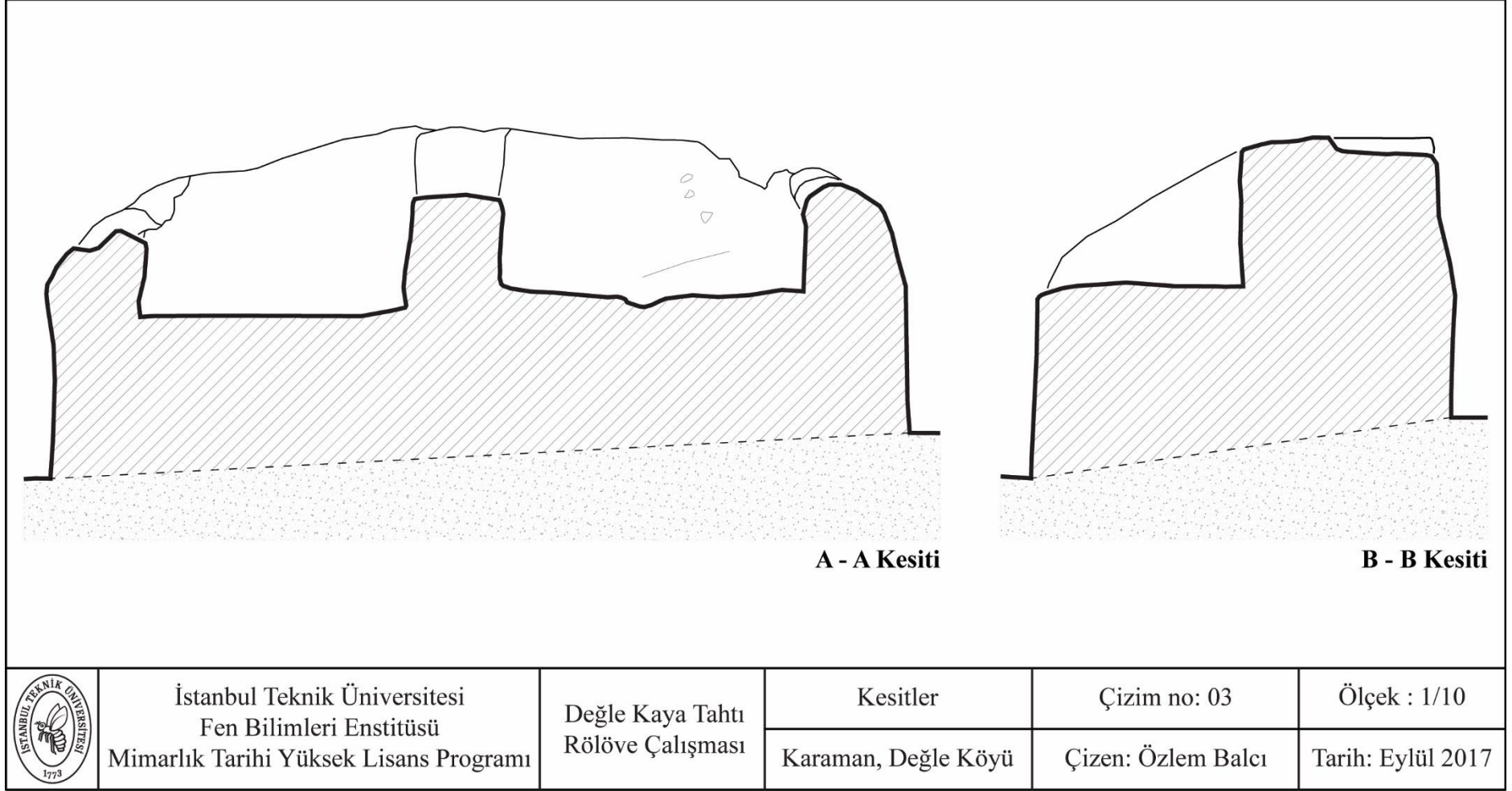
Şekil B.1: Değle ören yeri plan (Çizimde kullanılan plan altlığı; Ahunbay ve Saner, 2001, s.275).

Şekil B.2: Değle Kaya Tahtı vaziyet planı (Çizimde kullanılan plan altlığı; Ramsay ve Bell, 2012, Fig. 148).

					
	İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Programı	Değle Kaya Tahtı Rölöve Çalışması	Plan	Çizim no: 02	Ölçek : 1/10
			Karaman, Değle Köyü	Çizen: Özlem Balcı	Tarih: Eylül 2017

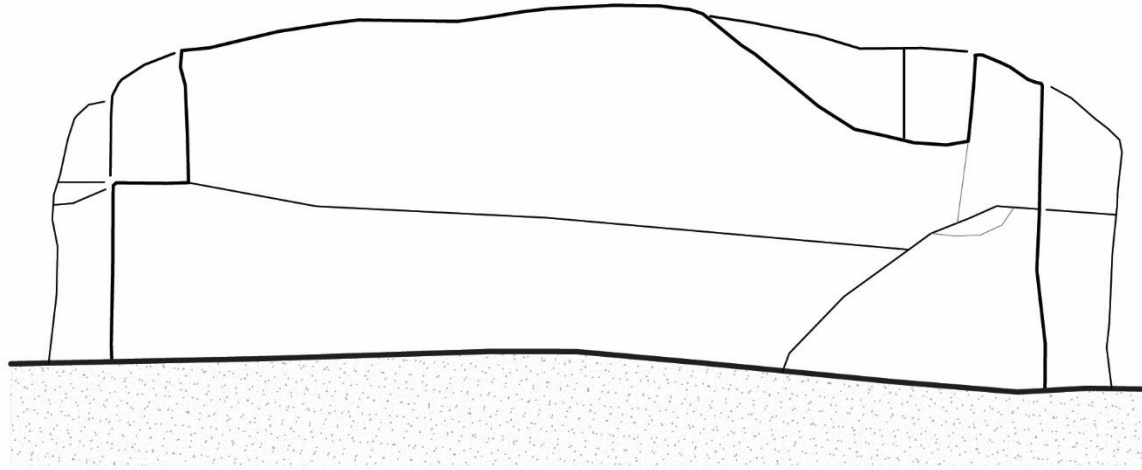
Şekil B.3: Değle Kaya Tahtı planı.

Şekil B.4: Değle Kaya Tahtı kesitler.

	İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Programı	Değle Kaya Tahtı Rölöve Çalışması	Güney Görünüşü	Çizim no: 04	Ölçek : 1/10
			Karaman, Değle Köyü	Çizen: Özlem Balcı	Tarih: Eylül 2017

Şekil B.5: Değle Kaya Tahtı güney görünüşü.

İstanbul Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Programı

Değle Kaya Tahtı
Rölöve Çalışması

Kuzey Görünüşü

Karaman, Değle Köyü

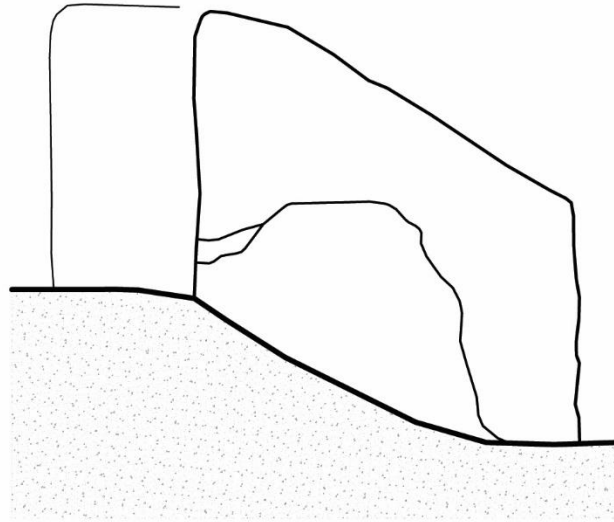
Çizim no: 05

Çizen: Özlem Balcı

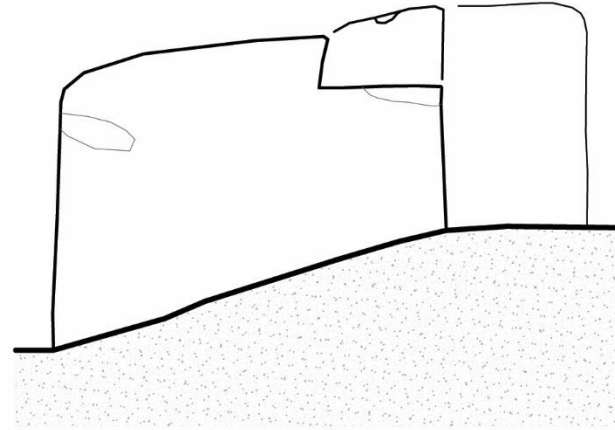
Ölçek : 1/10

Tarih: Eylül 2017

Şekil B.6: Değle Kaya Tahtı kuzey görünüşü.

Doğu Görünüşü

Batı Görünüşü

İstanbul Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Programı

Değle Kaya Tahtı
Rölöve Çalışması

Doğu ve Batı Görünüşleri

Çizim no: 06

Ölçek : 1/10

Karaman, Değle Köyü

Çizen: Özlem Balcı

Tarih: Eylül 2017

Şekil B.7: Değle Kaya Tahtı doğu ve batı görünüşleri.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Özlem Balcı

Doğum Tarihi ve Yeri : 14 Mart 1990, Ankara

E-posta : ozlembalc@e-mail.com.tr

ÖĞRENİM DURUMU:

Lisans : 2013, Anadolu Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Mimarlık Bölümü.